جغرافیه

اتم ټولګی

د روزنې او د ساینس

جغرافیه - اتم ټولګی

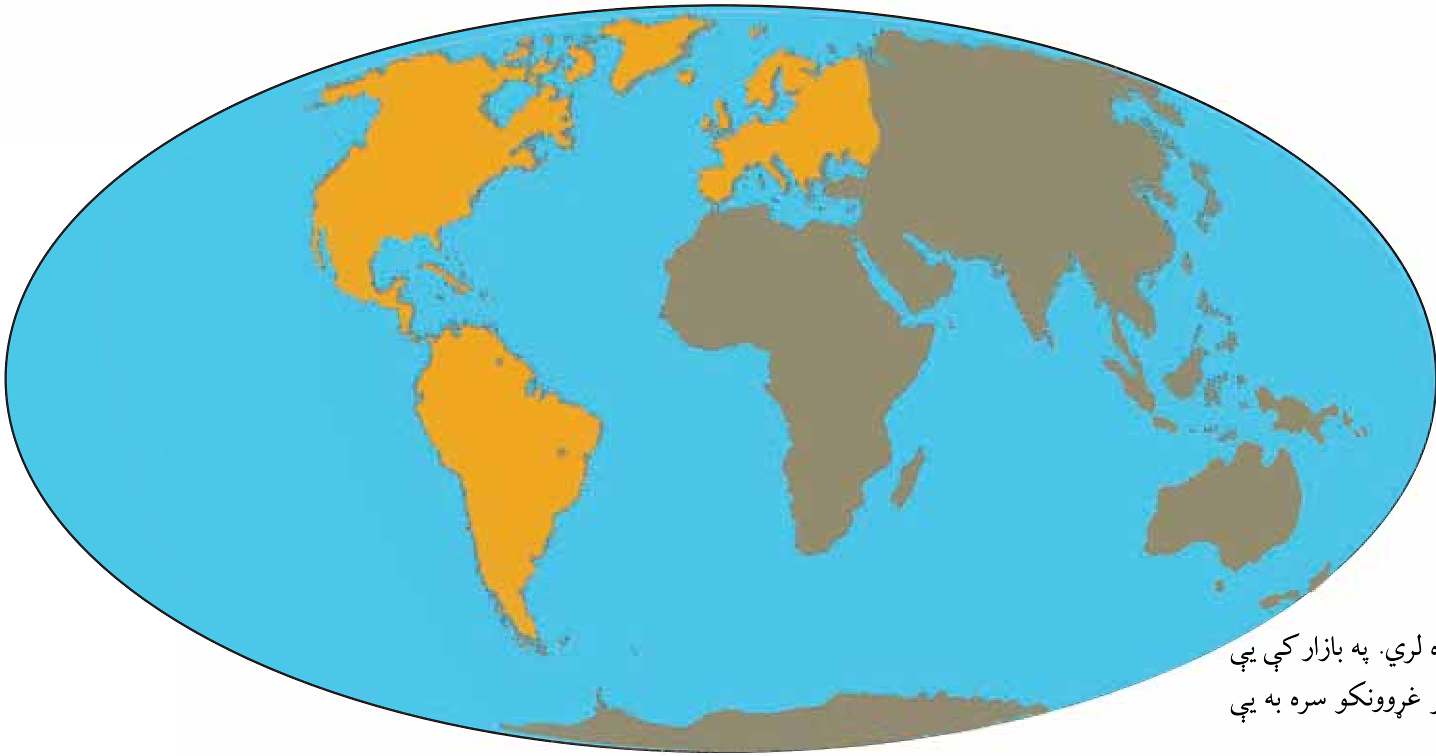

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. په بازار کې يې پيرودل او پلورل په کلکه منعه دی. له سر غړوونکو سره به يې قانوني چلن وشي.

ISBN 978-9936-25-03

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه

اتم ټولگی

۱۳۹۰
ه.ش

ليکوالان:

- د سرمؤلف مرستياله شکيلا حبيب رحيمي
- مؤلف محمد رفيق مومند
- داکتر محمد رازق بهير

مسلکي اډيتور:

- پوهنمل دکتور اندوس رحمت څواکمن

د ژبې اډيتور:

- محمد حکيم تنيوال

ديني، سياسي او فرهنګي کميټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد يوسف نيازي
- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې، د پوهنې وزارت سلاکار

د څارنې کميټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين.
- دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر ګلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين: حميدالله غفاري

بسم الله الرّحمن الرّحیم

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی　　دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې　　هر بچی یې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی　　د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو　　د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، گوجر دي　　پامیریان، نورستانیان

براهوي دي، قزلباش دي　　هم ایماق، هم پشه یان

دا هېواد به تل ځلېږي　　لکه لمر پر شنه اسمان

په سینه کې د اسیا به　　لکه زړه وي جاویدان

نوم د حق مو دی رهبر　　وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزیر پیغام

ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، دوطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

ګڼه	لړلیک	مخ
١-	لومړی څپرکی	(١)
٢-	د څپرکي موخې	(٢)
٣-	لومړی لوست ـ د اروپا لویه وچه وپېژنئ	(٣)
٤-	د اروپا د طبیعي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟	(٥)
٥-	دویم لوست ـ الف : د اروپا د لویې وچې غرونه	(٥)
٦-	دریم لوست ـ ب: سیندونه	(٧)
٧-	څلورم لوست ـ ج: د اروپا د جهیلونو په هکله څه پوهېږئ؟	(١١)
٨-	پنځم لوست ـ د اروپا د سمندرګیو (بحیرو) په هکله څه پوهېږئ؟	(١٣)
٩-	شپږم لوست ـ د اروپا د لویې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهېږئ؟	(١٥)
١٠-	اووم لوست ـ د اروپا لویه وچه څرنګه اقلیم لري	(١٧)
١١-	اتم لوست ـ د اروپا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟	(٢١)
١٢-	نهم لوست ـ د اروپا د بشري جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟	(٢٥)
١٣-	لسم لوست ـ د اروپا د لویې وچې د ژبې، نژاد په هکله څه پوهېږئ؟	(٢٩)
١٤-	یوولسم لوست ـ د اروپا ددین او مذهب په هکله څه پوهېږئ؟	(٣٣)
١٥-	دولسم لوست ـ د اروپا د اقتصادي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟	(٣٥)
١٦-	دیارلسم لوست ـ د اروپا دکانونو او صنایعو په هکله څه پوهېږئ؟	(٣٩)
١٧-	څوارلسم لوست ـ د اروپا د لویې وچې د ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟	(٤٣)
١٨-	پنځلسم لوست ـ هوایي کرښې	(٤٥)
١٩-	دویم څپرکی	(٥١)
٢٠-	د څپرکي موخې	(٥٢)
٢١-	شپاړسم لوست ـ د امریکا د لویې وچې د جغرافیایي موقعیت په هکله څه پوهیږئ	(٥٣)
٢٢-	اوولسم لوست ـ د امریکا د لویې وچې د کشف په هکله څه پوهیږئ؟	(٥٥)
٢٣-	اتلسم لوست - طبیعي جغرافیه	(٥٧)
٢٤-	الف ـ د امریکا د لویې وچې د غرونو په هکله څه پوهیږئ؟	(٥٧)
٢٥-	نولسم لوست ـ ب . دامریکا د سیندونو په هکله څه پوهیږئ؟	(٦١)
٢٦-	شلم لوست ـ د جنوبي امریکا سیندونه	(٦٥)
٢٧-	یو ویشتم لوست ـ ج ـ د امریکا د جهیلونو په هکله څه پوهیږئ؟	(٦٧)

۲۸- دوه ویشتم لوست ـ د ـ د امریکا د سمندرگیو په هکله څه پوهیږئ؟..........................(۷۱)
۲۹- درویشتم لوست ـ هـ ـ د امریکا د لویې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهیږئ؟...............(۷۳)
۳۰- څلورویشتم لوست ـ د جنوبي امریکا خلیجونه.. (۷۷)
۳۱- پنځه ویشتم لوست ـ و ـ د امریکا د لویې وچې د اقلیم په هکله څه پوهیږئ؟................(۷۹)
۳۲- شپږویشتم لوست ـ د امریکا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟ ....(۸۳)
۳۳- اووه ویشتم لوست ـ دامریکا د لویې وچې د بشري جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟............(۸۵)
الف ـ نژاد او ژبې .... (۸۵)
۳٤ ـ اته ویشتم لوست ـ ب: د امریکا د نفوسو او نژاد په هکله څه پوهیږئ؟........................(۸۹)
۳۵- نهه ویشتم لوست ـ د امریکا د اقتصادي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟........................(۹۱)
۳٦- دیرشم لوست ـ لاتینه امریکا .... (۹۵)
۳۷- یو دیرشم لوست ـ د شمالي امریکا د مواصلاتي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟...............(۹۹)
۳۸- دوه دیرشم لوست ـ جنوبي امریکا .... (۱۰۳)
۳۹- جغرافیایي اصطلاحات...(۱۱۲)

لومړی څپرکی

اروپـــا

په دې څپرکي کې لاندې موضوعګانې لولو.

د اروپا لويه وچه و پيژنئ

١،١ جغرافيايي موقعيت او څلور خواوې
٢،١ طبيعي جغرافيه
الف- غرونه
ب- سيندونه
ج- جهيلونه
د- سمندرګي (بحيرې)
هـ- خليجونه
و- اقليم

٣،١ سياسي جغرافيه
٤،١ بشري جغرافيه
٥،١ اقتصادي جغرافيه
٦،١ مواصلاتي جغرافيه

د څپرکي موخې

گرانو زده کوونکو: په دې څپرکي کې به لاندنيو علمي موخو سره اشنا شئ:

ـ د اروپا د لويې وچې جغرافيايي موقعيت
ـ د اروپا د لويې وچې مهم غرونه
ـ د اروپا د لويې وچې مهم سيندونه
ـ د اروپا د لويې وچې مهم سمندرگي او جهيلونه
ـ د اروپا د لويې وچې خليجونه
ـ د اروپا د لويې وچې اقليم
ـ د اروپا د لويې وچې سياسي جغرافيه (سرحدونه او هيوادونه)
ـ د اروپا د لويې وچې بشري جغرافيه (نفوس، نژاد، ژبې او دين)
ـ د اروپا د لويې وچې اقتصادي جغرافيه (كرنه، صنعت، سوداگري او اړيكې)
ـ د اروپا مواصلاتي جغرافيه (ځمكنى، سمندري او هوايي ترانسپورت)

گران زده كوونكي كولاى شي لاندې مهارتونه سرته ورسوي.

ـ د اروپا د لويې وچې نقشې رسمول او د سياسي پولو پيژندل.
ـ د اروپا د نقشې پر مخ د سيندونو او غرونو تشخيص كول.
ـ د اروپا د لويې وچې د سياسي واحدونو پيژندل
ـ د اروپا د لويې وچې د نقشې پر مخ د مهمو كرنيزو توليداتو پيژندل.
ـ د اروپا د لويې وچې د نقشې پر مخ د غوره كانونو پيژندل.
ـ د اروپا د لويې وچې د نقشې پر مخ د غوره بندرونو پيژندل.

لومړی لوست

د اروپا لويه وچه وېپژنئ

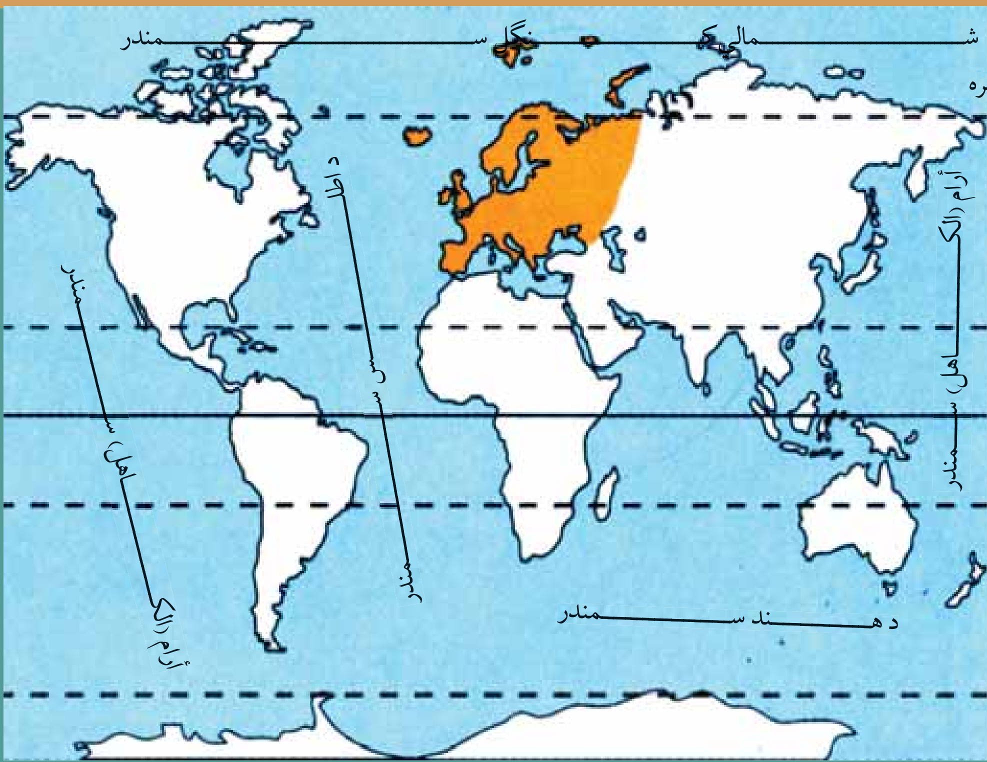

د اروپايي جغرافيايي موقعيت

پورتني شکل ته وګورئ کومو سمندرونو او سمندرګيو اروپا را چاپېره کړې ده؟

۱،۱- جغرافيايي موقعيت او څلور خواوې:

اروپا د نړۍ د کوچنيو لويو وچو له ډلې څخه ده چې په معتدله سيمه کې پرته ده. د دې لويې وچې شمال خواته شمالي کنګل سمندر، جنوب خواته يې د مديترانې سمندرګی، ختيځ ته يې د اسيا پراخه لويه وچه چې د اورال غرونو، د اورال سيند، د کسپين سمندرګي، ققفاز غرونه او تور سمندرګي په وسيله له اروپا څخه بېله شوې او لويديځ ته يې د اقيانوس اطلس (اتلانتيک سمندر) دی.

ـ ايا د اروپا لويه وچه (براعظم) بېله وچه ده؟

اروپا د اسيا د لويې او پراخې وچې سره نښتې ده او له همدې سببه يو شمير جغرافيه پوهان اسيا او اروپا يوه لويه وچه ګڼي او د يوريشيا په نامه يې يادوي.

د اروپا د لويې وچې پراخوالی ۱۰ ميليون کيلومتر مربع او په ۲۰۰۶ م کال کې يې د وګړو شمير ۷۳۲،٦۱۲،٦۰۰ تنوته رسيده. ځينې مشهور صنعتي هېوادونه په دې لويه وچه کې پراته دي.

د اروپا په قاره کې څو ټاپو وزمې شته دي، اياکولای شئ هغه په نقشه کې پيداکړئ او نومونه يې واخلئ؟

د پاڼې د بل مخ په نقشه کې د اروپا ټاپو وزمه کتلای شئ.

د اروپا لویه وچه د ماتو سواحلو زیاتو سمندرگیو او خلیجونو د شته والي له امله چې په وچه کې ننوتي دي، زیات شمیر ټاپو وزمې رامنځته کړي دي. چې موږ یې دلته د ځینو لویو ټاپو وزمو نومونه اخلو:

- د اسکاندیناویا ټاپو وزمه، چې په هغې کې د ناروې او سویډن هېوادونه پراته دي.
- د بالکان ټاپو وزمه چې په هغې کې د البانیې، بلغاریې، بوسینې او هرزګونې، صربستان، کرواسي او مونتنګرو هېوادونه موقعیت لري.
- د ایبري ټاپو وزمه چې په هغې کې د اسپانیې او پرتګال هېوادونه پراته دي.

د اپنین ټاپو وزمه چې په هغې کې د ایټالیا هېواد موقعیت لري.

د اروپا د ټاپووزمو نقشه

د ټولګي دننه فعالیت:

ښوونکی دې زده کوونکي په ډلو ووېشي، هره ډله دې د لوست د مهمو مطلبونو په هکله بحث او خبرې وکړي او د بحث پایله دې د ډلې استازی ټولګیوالو ته ووایي. همدارنګه د پورتنی نقشې له مخې د ټاپو وزمو نومونه پخپلو کتابچو کې ولیکئ.

پوښتنې

متن ولولئ او لاندنیو پوښتنو ته ځواب ووایاست:

۱ـ د یوریشیا له اصطلاح څخه موخه څه ده؟

۲ـ د اروپا لویه وچه په کومه اقلیمي سیمه کې موقعیت لري؟

۳ـ کوم غرونه د اسیا او اروپا د لویو وچو ترمنځ بیلوونکې طبیعي پوله پېژندل شوې ده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا بې لیکنې (سپینه) نقشه رسمه کړئ په هغې کې جغرافیایي موقعیت، څلور خواوې او ټاپو وزمې په ګوته کړئ او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې یې ټولګي ته ووایاست.

دوهم لوست:

۱-۲، د اروپا د طبيعي جغرافيې په هکله څه پوهيږئ؟

ه پورتني شکل کې د اروپا طبيعي نقشي ته وګورئ.

الف - د اروپا د لويې وچې غرونه

د اروپا لويه وچه، که څه هم زياته پراخه نه ده، خو بياهم د جغرافيايي بېلابېلو جوړښتونو او د سواحلو د ننوتو له امله د نړۍ له ټولو قارو څخه زياته اوبوته لاره لري.
د اروپا په لويه وچه کې بيابانونه او بې اوبو او بې وښو دښتې نشته، خو د هغې پرځای زياتره هېوادونه د غرونو لويو او کوچنيو لړيو پوښلي دي، چې ځينې يې د جيولوجي (ځمکې پېژندنې) د لومړۍ دورې پورې اړه لري.
د اروپا د لويې وچې غرونه، لوړې او ژورې په څو برخو ويشل شوي دي؟
د اروپا د لويې وچې په شمالي برخوکې غرونه د ځمکې پېژندنې د علم پخواني دي. لوړ نه دي او ګنبځې ډوله څوکې لري. په دې سيموکې پراخه چمنونه او ډېر هم ليدل کېږي. د اروپا دې سيمې ته چې په ډېره اوږده دوره کې سوليدلې، لوړوالی يې له منځه تللی او پرځای يې لړې لوړې او ژورې منځته راغلي دي د ځمکې پېژندنې له نظره ورته پخواني ويل کېږي لکه دفرانسې د ماسيف سنترال *Massif Central* د غرونو لړۍ چې د زړو غرونو په نوم شهرت لري.
د اروپا په جنوبي سيموکې دګونځې لرونکو لوړو غرونو لړۍ ليدل کيږي، په دې سيموکې په واورو اوکنګلونو پټې او تېرې څوکې شته دي. د غرونو لمنې زياتره سخت څوړې لري. د الپ اوپيرني غرونه په

دا سيمه کې پراته دي. د دې غرونو په منځ کې ډېر او له اوبو څخه ډک شته دي، د دې سيندونو د پاسه د برېښنا لوی بندونه او دستگاوې جوړې شوی دي چې له انرژۍ څخه يې په صنعت او د اوبو څخه يې په کرنه کې گټه اخېستل کېږي.

د اروپا جنوبي سيمې ته چې په هغې کې گونځې لرونکي لوړ غرونه شته او اورغورځوني او زلزلې هم په هغې کې منځ ته راځي. د اروپا دې برخې ته ځوانه اروپا ويل کېږي.

د اروپا زړې اوسوليدلې لوړې ژورې

ځواني لوړې ژورې د الپ له تېرو څوکو سره

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د لوست مهمو موضوعاتو په هکله بحث او خبرې وکړي او د ډلې استازي دې هغه په ټولگي کې ټولگيوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د الپ او د پيرنې د غرونو لړۍ د اروپا د لوېې وچې په کومه برخه کې پرتې دي؟

۲- د اوبو د برېښنا لوېې دستگاوې او بندونه د اروپا د کومو غرونو په لړيو کې جوړې شوې دي؟

۳- اروپا ولې بيابان او دښتې نه لري.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د اروپا سپينه (بې ليکنې) نقشه وگورئ، او په هغې کې د دووغرونو لړۍ، يو سمندر او د يوې ابنا نوم، چې د پوښتنې په نښې سره په گوته شوې وليکئ.

دريم لوست

ب - سيندونه

د اروپا د سيندونو نقشه

د اروپا له سيندونو څخه څه ګټه اخيستل کېږي؟

د اروپا لويه وچه په شمالي معتدله سيمه کې پرته ده او ډېر اورښت لري، نوځکه په دې لويه وچه کې ډېر سيندونه بهيږي. د ختيځې اروپا زياتره سيندونه د روسيې په لويديځ کې د والداي له لوړې سطحې څخه سرچينه اخلي. هغه سيندونه چې په منځنۍ اروپا کې بهيږي د الپ دغرونو له لړيو څخه سرچينه اخلي.

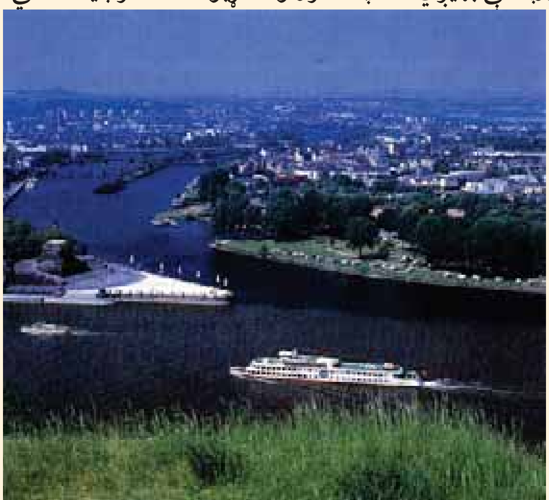

د اروپا د دې برخې سيندونه د ځمکې د ساحې د لړوالي له امله د مخه تر دې چې دا سيندونه له يوبل سره يوځای شي سمندرګيو ته تويیږي. يوازې د ختيځې اروپا سيندونه د ځمکې پراخوالي په سبب اوږده دي. ځيني سيندونه په جنوب کې د مديترانې په سمندرګي کې تويیږي. لکه د ايټاليې دهېواد د تيبر او پو *po* سيندونه.

ځيني نور سيندونه په لويديځ کې د اطلس په سمندرکې تويیږي، لکه د فرانسې په هېواد کې دګارون سيند او په انګلستان کې د ټايمز

سیند اویا په ختیځه اروپا کې په تور سمندرګي کې تویېږي، لکه د دانیوب سیند.
أیا کولای شئ د دانیوب، والګا، راین، الب اودن د سیندونو بهیر په نقشه کې وښیاست؟
هغه سیندونه چې د اروپا په شمال کې بهیږي څه ناڅه ټول کال منظم او له اوبو څخه ډک وي،خوهغه سیندونه چې د اروپا په جنوب کې بهیږي په تودو موسمونو کې يې اوبه کمیږي. د اروپا له سیندونو څخه زیاتره د خړوبولو او بیړیو چلولو لپاره ګټه اخیستل کیږي، خو له بده مرغه د دې سیندونو په غاړو د کارخانو او صنعتي فعالیتونو شتوالی د هغو اوبو د ککړتیا سبب کیږي.
هغه مهم سیندونه، چې په نوموړو دریو حوزوکې تویېږي دا لاندې دي:

۱ ـ د دانیوب سیند:
دا سیند د اروپا له مشهورو سیندونو څخه دی چې له څو هیوادونو څخه تیریږي او په بیلابیلو نومونو سره، لکه: دوناهو، دونا، دوناچ، دونای او دوناریا یادیږي. د اسیند ۲۸٦۰ کیلومتره اوږد او د المان په هیواد کې د تور ځنګل له غرونو څخه سرچینه اخلي، او په تور سمندرګي کې تویېږي، د دانیوب سیند د والګا له سیند څخه وروسته د اروپا مهم سیند شمیرل کیږي او د لاتیني اروپا شمالي پوله جوړوي. دا سیند د المان، اتریش، صربستان (پخوانی یوګوسلاویا یوه برخه)، هنګري، بلغاریا، رومانیا او سلواک له سرحدي پولې څخه تیریږي.

۲- د ټایمز سیند:
د ټایمز یا ټیمز Thames سیند، چې د انګلستان د هیواد په جنوب لویدیځو سیموکې بهیږي، د انګلستان د هیواد پلازمینې لندن له منځنی برخې څخه تیریږي او د شمال سمندرګی د ټایمز په خلیج کې تویېږي. د دې سیند اوږدوالی ۳٤٤ کیلومتره دی. څرنګه چې د اسیند په اوارو سیمو کې بهیږي، نو د بیړۍ چلولو وړ هم دی.

په لندن کې د ټایمز سیند

په اروپاکې د راین د سیند یوه برخه

۳_ د راین سیند:

دا سیند د سویس د هیواد له غرونو څخه سرچینه اخلي او د فرانسې او المان د هیوادونو له سرحد څخه د تیریدو وروسته د المان له هېواد څخه د هالنډ هیواد ته ننوځي او د شمال په سمندرگي کې تویږي.
د اروپا دغه نورلاندې لوی او کوچني سیندونه هم په نومورو درې گونو حوزو کې تويږي.

لومړۍ گڼه جدول: د اروپا د نورو سیندونو نومونه:

گڼه	د سیند نوم	اوږدوالی په کیلو متر	مصب (خوله)
۱	ولگا	۳۴۹۰	د کسپین سمندرگی
۲	اورال	۲۳۹۶	د کسپین سمندرگی
۳	دنیپر	۲۰۰۰	کسپین
۴	دن	۱۹۶۰	د آزوف سمندرگی
۵	ویستولا	۱۰۷۰	د بالتیک سمندرگی
۶	پچورا	۱۸۴۱	د بارنتس سمندرگی
۷	لوار	۱۰۰۰	د اطلس سمندر

د ټولګي د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې دیوه سیند د ګټې او اقتصادي ارزښت په هکله بحث او خبرې وکړي او د بحث پایله دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

د سمو جملو په مخ کې د (س) توری او دغلطو جملو په مخ کې د (ن) توری ولیکئ.

۱- هغه سیندونه چې په شمالي اروپا کې بهیږي د کال په تاوده موسم کې یې اوبه کمیږي ( )

۲- د دانیوب سیند د اروپا ډیر اوږد سیند دی. ( )

۳- د اروپا د صنعتي هیوادونو د زیاترو سیندونو اوبه ککړې دي ( )

٤- ولګا د اروپا ډیر غټ سیند دی ( )

٥- هغه سیندونه چې د اروپا په جنوب کې بهیږي، دکال په تودو موسمونو کې یې اوبه کمیږي ( )

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا بې له لیکنې (سپینه) نقشه کاپي یا رسم کړئ اوبه هغې کې د اروپا مهم سیندونه په نښه او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې یې د ټولګي مخې ته وښیاست.

د اروپا بې لیکنې (سپینه نقشه) د زده کوونکو ځوابونو لپاره

شلورم لوست

د اروپا د جهيلونو په هکله څه پوهيږئ؟

د اروپا د جهيلونو نقشه

د ځمکې د وچې لوېې ژورې چې د اوبو څخه ډکې شوي وي، په کوم نامه ياديږي؟
له جهيلونو څخه څه اقتصادي گټه اخيستل کيدای شي؟

ج- جهيلونه:

د ځمکې طبيعي لوېې ژورې چې له اوبو څخه ډکې شوي وي ، او څلورو خواوته يې وچه وي د جهيل، کول ولاړو اوبو په نوم ياديږي.

د ځينو جهيلونو اوبه مالگينې او د يو شمير نورو اوبه خوږې او رڼې وي. د معتدله او باراني سيمو د جهيلونو اوبه، چې اروپا هم په هغې کې شامله ده، معمولاً خوږې وي.

د اروپا غرنی کوچنی جهيل

د اروپا د لوېې وچې په زياترو سيمو کې ځينې جهيلونه شته دي، چې د پراخوالي، ژورتيا او د سمندر څخه د لوړتيا له امله سره توپير لري. د دې جهيلونو زيات شمير د اروپا په شمال کې د اسکانديناويا، په ټاپو وزمې او د روسيې د هيواد په لويديځ کې پراته دي.

د بيلگې په توگه د فنلنډ د هيواد $\frac{1}{10}$ برخه خاوره جهيلونو نيولې ده، چې زياتره يې د هيواد په جنوب کې موقعيت لري او له همدې امله يې د فنلنډ هيواد د زرو جهيلونو د هيواد په نوم يادکريدی.

د دې لوېې وچې څه ناڅه ټول جهيلونه خوږې اوبه لري او د سيندونو سرچينه جوړوي. زياتره لوی او ژور جهيلونه د ډول ډول سمندري ژوو او نباتاتو

دودي لپاره ښه شرایط برابروي او شاوخوا اوسیدونکي یې د کبانو په نیولو، کوچنیو بېړیو په جوړونې، او د کبانو د جالونو په جوړونې بوخت دي. ځینو جهیلونه د ښکلو منظرو، تفریحي سیمو او د هوټلونو په جوړونې او د توریزم په صنعت کې بنسټیز رول لوبولی دی.

گڼه	د جهیل نوم	د جهیل موقعیت	د جهیل ډول
۱	سایما (Saimaa)	د فنلنډ هېواد په جنوب کې	یخچالي
۲	پایی جان (Paijanna)	د فنلنډ هېواد په جنوب کې	یخچالي
۳	لادوګا (Ladoga)	د اروپایي روسیې په لوېدیځ کې	یخچالي
۴	انګا (Onega)	د اروپایي روسیې په لویدیځ کې	یخچالي
۵	جینیوا (Geneva)	د سویس په هېواد کې	یخچالي کوهستاني
۶	کونستانس (Konstanz)	د سویس په هېواد کې	یخچالي کوهستاني
۷	بالتون (Bolton)	د هنګري په هېواد کې	تکتونیکي

دوهمه ګڼه جدول د اروپا نور مهم جهیلونه (اضافي معلومات)

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو کې تنظیم شي، ټولې ډلې دې لاندې پوښتنې ته د یوبل په مشوره د اروپا د طبیعي نقشې پرېنسټ ځواب برابر کړي او د هرې ډلې استازی دې هغه ټولګیوالو ته وښیي.

- د اروپا د لویې وچې د لویو جهیلونو موقعیت په نقشه کې معلوم کړئ.

پوښتنې

- د څلور ورکړشوو ځوابونو څخه سم ځواب غوره او په خپلو کتابچو کې یې ولیکئ.

۱- هغه هیواد چې هغه ته د زرو جهیلونو د هیواد نوم ورکړشویدی:

الف) سویډن ب) ناروې ج) هنګري د)فنلنډ

- لنډ ځواب ورکړئ

۲- جهیل تعریف کړئ؟

۳- د معتدله او باراني سیمې د جهیلونو د اوبو خوند څرنګه دی؟ ولې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د خپلې کورنۍ په مرسته د لاندې پوښتنې ځواب برابر کړئ:

ایا زموږ په هیواد کې جهیل شته دی؟ اوکه چیرې وي نو نوم یې د اړوندو ولایتونو سره ولیکئ او همدارنګه له هغو څخه دګټې اخیستلو د څرنګوالي په هکله لنډ معلومات ولیکئ.

پنځم لوست

د- د اروپا د سمندرگیو(بحیرو) په هکله څه پوهیږئ؟

د اوروپا د سمندرگیو نقشه

پورتنی نقشه په ځیر سره وګورئ ولې د اروپا په لویه وچه کې ډېر سمندرگي شته دي؟

د اروپا د لویې وچې ډیر لوی سمندرګی د مدیترانې سمندرګی دی چې د خپل ځانګړي موقعیت له امله د دریو لویو وچو (اسیا، اروپا او افریقا) ترمنځ پروت دی. ټول کال د بیړې چلولو وړ دی او د سویز کانال په کیندلو سره دې سمندرګي د اتلانتیک سمندر د هند له سمندر سره نښلولی او د نړۍ ډیره برخه سوداګریز مالونه له دې لارې ورل کیږي. دجبل الطارق لرې ژورې ابناء دا سمندرګی د اتلانتیک له سمندر سره نښلولی دی.

د دې سمندرګي غاړې ډیرې وتلې او ننوتلې دي، چې د دې سمندرګي ټول ټاپوګان او ټاپووزمې یې په بیلو بیلو برخو ویشلي دي او هریو د بیل سمندرګي په نوم یادیږي، لکه د ادریاتیک Adriatic، تیرنین Tyrrhenian ، اژه Aegean او داسې نور سمندرګي.

د داردانیل Dardanelle منحني شکله اوږده ابناء د مدیترانې سمندرګی د مرمرا Marmora کوچنې سمندرګي، او د باسفورس Bosporus ابناء د مرمرا سمندرګی د تور سمندرګي سره نښلوي چې ځانګړې اقتصادي او ستراتیژیکي ارزښت لري.

د انګلستان او فرانسې د هیوادونو ترمنځ د مانش سمندرګی یا English Channel پروت

دی، چې د لویدیځې او جنوبي اروپا او د افریقا د لویې وچې ترمنځ د ورړلو او راوړلو لویه لاره جوړوي. د مانش د سمندرګي په شمال کې د شمال سمندرګی پروت دی، چې د اتلانتیک د سمندر یوه برخه ګڼل کیږي. ژورتیایې لږه او دکبانو د ښکار، د بیړیو چلولو، د نفتو او طبیعي ګاز د رایستنې لپاره یې ښه چاپیریال منځته راوړی دی.

د ناروې سمندرګی هم لږه ژورتیا لري د کبانو د روزنې لپاره یې ښه چاپیریال منځته راوړی دی. د بالتیک سمندرګی د سکاندیناویا د ټاپووزمې په جنوب کې پروت او د بیړیو چلولو وړ دی. د اروپا شمالي بحیرې لکه بارنتس سره له دې چې شمالي کنګل سمندر ته نږدې پرتې دي. د کال په اوږدو کې کنګل وي خود ګلف ستریم د تود بهیر له امله د بیړیو چلولو وړ دی. د ناروې په هیوادکې د تروندهیم Trondheim او برګین Bergen بندرونه او د روسیې Archangelsk ارخانګلسک بندر، چې په دې حوزه کې یوازنی د بیړیو چلولو بندر دی، د یا دولو وړ دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د بیلابیلو سویو له مخې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د اروپا نقشې ځخه په ګټې اخیستنې سره لاندنی یوې پوښتنې ته ځواب برابر کړي.

۱- د سویز کانال کومې بحیرې (سمندرګي) سره نښلوي؟

۲- د اروپا په شمال کې لوی بندرونه کوم دي؟ هغه په نقشه کې پیدا او خپلو ټولګیوالو ته یې وښیاست؟

۳- د باسفورس او دردانیل د ابناګانو موقعیت په نقشه کې وښیاست؟

پوښتنې

۱- د مدیترانې سمندرګی د کومو لویو وچو ترمنځ بیلونکی حد او پوله جوړوي؟

۲- د اروپا د لویې وچې په شمال کې کوم سمندرګی پروت دی، نوم یې ولیکئ.

۳- کومه ابناء د مدیترانې سمندرګی د اتلانتیک له سمندر سره نښلوي.

لاندې جمله بشپړه کړئ

٤- د سویز د کانال په کیندلو سره د اتلانتیک سمندر د ...... او .... سمندرګیو له لارې د هند سمندر سره نښلول شوی دی.

د ټولګي ځخه بهر فعالیت

د اروپا بې لیکنې (سپینه) نقشه له (۱۰) مخ ځخه رسم کړئ او د سمندرګیو نومونه یې په ټاکلو ځایونوکې ولیکئ.

شپږم لوست:

هـ ـ د اروپا د لويې وچې د خليجونو په هکله څه پوهيږئ؟

د اروپا د خيلجونو نقشه

په سواحلو کې د اوبو زيات ننوتل، چې دريو خواوته يې وچه او يوه خواېې اوبه وي، په کوم نوم ياديږي؟
له خليجونو څخه څه اقتصادي ګټې اخيستل کيداى شي؟

د اروپا د لويې وچې ځانګړی جغرافيايي موقعيت د شمالي کنګل سمندر، د اتلانتيک سمندر او د مديترانې سمندرګي ترمنځ د ټاپو وزمې په بڼه او د بالتيک سمندرګي موقعيت د وچې په دننه کې د ډيرو خليجونو د منځته راتګ سبب شوی دی.

لويو او ژورو خليجونو د بندرونو جوړونې ته طبيعي ښه شرايط برابر کړي دي. د دې لپاره چې لويې بيړۍ سواحلوته نږدی راشي او د سمندري قوي څپو څخه په امان کې اوسي، د بارولو او خالي کولو لپاره پوره وخت ولري، اوپه لنګر اچونې کې اسانتياوې پيښې شي. هغه ساحلي هيوادونه چې دا ډول شرايط ولري په طبيعي توګه د اضافي لګښتونو پرته د بندرونو جوړونې لپاره ورڅخه ګټه اخيستلاى شي.

هغه ساحلي هيوادونه چې دا ډول خليجي ښه شرايط نه لري، نو د بندر جوړونې لپاره ډيرو لګښتونو ته اړتيا لري.

د اروپا صنعتي هيوادونو د پرمختګ يو علت هم نړيوالو اوبو ته لاره (لاس رسی) او د بيړيو چلولو وړ بې شميره خليجونو شته والی دی، چې له هغې لارې کولاى شي له سلو څخه د زياتو ساحلي هيوادونو سره سوداګريزه اړيکې ټينګې کړي.

کوچنیو خلیجونو هم د ډیرو خوراکي موادو او لړو ژورو او نسبتا ارامو اوبو په درلودلو سره د سمندري ډول ډول ژوو د روزنې لپاره ښه شرایط برابر کړي دي. له همدې کبله د دې خلیجونو او د کبانو ښکار، او د اوبو لاندې ځمکې یې د کانې زیرمود پلټلو لپاره په ځانګړې ډول د نفتو او طبیعي ګازونو له پلوه ډیر ارزښت لري، خو د لویو بیړیو د چلونې لپاره د ګټې اخیستنې وړ نه دي.

دریمه ګڼه جدول د اروپا د لویې وچې مهم خلیجونه (د مطالعې لپاره دي)

ګڼه	د خلیج نوم	د بندر نوم	د بندر موقعیت
۱	تریست (Trieste)	تریست	د ادریاتیک د سمندرګي په شمالي غاړه کې
۲	تارنتو (Taranto)	تارنتو	د ایټالیا د هیواد په جنوب د مدیترانې د سمندرګي په غاړه
۳	جینوا (Geneva)	جینوا	د ایټالیا د هیواد په جنوب د مدیترانې سمندرګي
۴	لیون (Lion)	تولون	د فرانسې د هیواد په جنوب د مدیترانې سمندرګي په غاړه
۵	بیسکی (Biscay)	بوردوکس	د فرانسې د هیواد په لویدیځ کې د اتلانتیک سمندرپه غاړه
۶	ریګا (Riga)	ریګا	د لیتوانیا دهیوادپه لویدیځ کې د بالتیک سمندرګي په غاړه
۷	فنلند	تالین (Tallinn)	د استونیا د هیواد په لویدیځ کې
۸	بوتوني (Bothoni)	تورکون	دفنلنډ هیواد په جنوب کې

په ټولګي کې فعالیت

ښوونکی دې د بیلابیلو سویو زده کوونکي په څو ډلو وویشي او هره ډله دې د اروپا د نقشې له مخې له لاندینو پوښتنو څخه یوې پوښتنې ته ځواب ورکړي او د ډلې استازی دې یې ټولګیوالوته ولولي.

۱- د مدیترانې د سمندرګي پر غاړه خلیجونه په نقشه کې پیدا او موقعیت یې تثبیت کړئ.

۲- د اتلانتیک سمندر ختیځې غاړې خلیجونه په نقشه کې پیدا او موقعیت یې تثبیت کړئ.

۳- د بالتیک د سمندرګي پر غاړو خلیجونه په نقشه کې پیدا او د هغو موقعیت تثبیت کړئ.

پوښتنې

سم ځوابونه د (س) په توري او غلط ځوابونه د (ن) په توري نښه کړئ.

۱- بندر د سمندر یا سمندرګي پر غاړې هغه ځای دی چې مسافرتونه، صادرات او واردات ورڅخه ترسره کیږي.

(   )

۲- خلیج له اوبو څخه ډکې، لویې او ژورې کندې څخه عبارت دی، چې څلورو خواوته یې وچه وي.(   )

لنډ ځواب ورکړئ

۱- د اروپا د لویې وچې د جنوبي لویو خلیجونو نومونه وواياست؟

۲- کوم خلیجونه په طبیعي توګه د بندري تاسیساتو جوړونې ته برابر دي؟ او ولې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا بې لیکنې نقشه له (۱۰) مخ څخه کاپي یا رسم کړئ او په هغې کې د اروپا د لویو خلیجونو نومونه په ټاکلو ځایونوکې ولیکئ.

اووم لوست

و- د اروپا لویه وچه څرنګه اقلیم لري؟

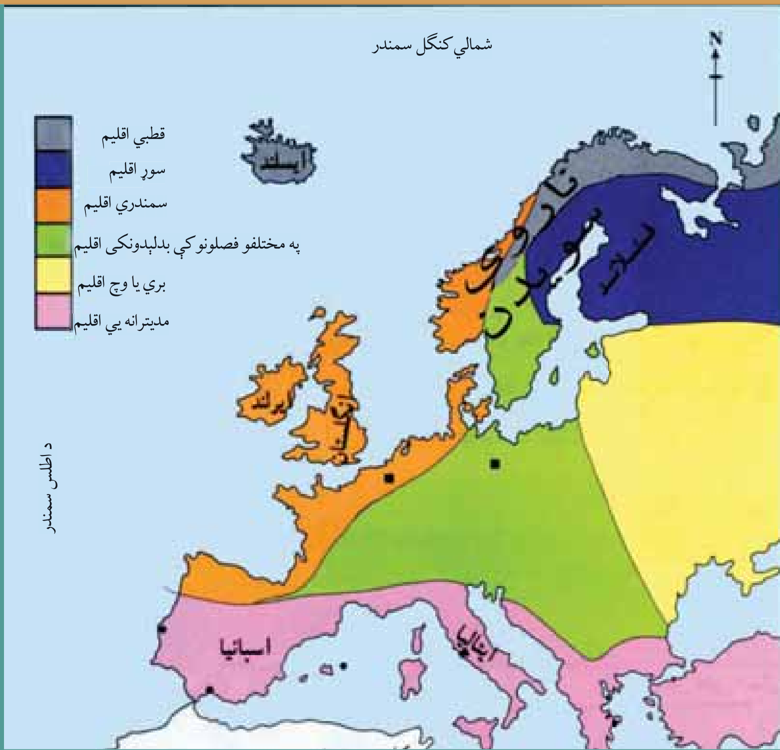

د اروپا د اقلیم د ډولونو نقشه

اروپا ولې ډول ډول اقلیم لري؟
د اروپا کومه برخه وچ او بري اقلیم لري؟ ولې؟

د اروپا د لویې وچې اقلیم په څو علتونو نسبت هغو وچوته، چې په ورته جغرافیایي عرض البلد کې موقعیت لري، معتدل دی. په همدې سبب وچ او تاوده بیابانونه او زیات بارانونه په کې نه لیدل کیږي.
د اروپا لویه وچه په معتدله سیمه کې موقعیت لري اولږه برخه یې په قطبي سیمه کې پرته ده. د دې وچې له دریو خواو یعنې شمال، جنوب او لویدیځې خوا اوبه چاپیره شوي دي څه ناڅه ټوله اروپا د پوره مرطوبې او لنده بل هوا څخه اغیزه منه کیږي.
د اروپا لویې وچې غرونه دومره لوړ نه دي چې د اروپا دننني برخې ته د اطلس سمندر او د مدیترانې د سمندرګي د لنده بل د ننوتلو خنډ وګرځي.
څلورم علت یې د ګلف ستریم (د سمندري تودو اوبو بهیر) شته والی دی، چې د اروپا د لویدیځو برخو څخه تیریږي او د اروپا د دې برخې د هیوادونو اقلیم د معتدله کیدو سبب کیږي.
د اروپا د لویې وچې اقلیم په عمومي توګه په څلورو لویو اقلیمي سیمو ویشل کیږي، چې عبارت دي له:

الف- جنوبي سیمه (مدیترانه یې)

په دغه برخه کې د اروپا د جنوب سمیه شامله ده، چې د مدیترانې د سمندرگي په غاړو کې موقعیت لري او مدیترانه یي آب او هوا لري، مدیترانه یي آب او هوا دوه ځانگړتیاوې لري:

– ژمی یې معتدل او باراني وي.

– اوړی یې تود او وچ وي.

د دې سیمې رطوبت او لنده بل د لویدیځې غاړې د هیوادونو په پرتله لږ دی او ډیر اورښت یې د منې او ژمي په موسمونو کې وي.

ب- د اتلانتیک سمندر گاونډی سیمې:

دې سیموکې د انگلستان او ایرلنډ هیوادونه شامل دي، چې د اتلانتیک سمندر په سیمه هم شهرت لري. د دې سیمې هوا په ژمي او اوړي کې معتدله او ملایمه ده او ځرنگه چې نوموړې سیمه د اتلانتیک سمندر د بادونو په لوري کې پرته ده، نو ډیر لنده بل لري، او د اروپا ډیره باراني سیمه گڼل کیږي. ځکه نو په ټولو موسمونو او په ځانگړي ډول په ژمي کې ډیر باران اوري. دا سیمه د کال په زیاترو وختونو کې د وریځ او لړو لړونکې وي.

د نباتاتو د ډولونو نقشه

ج- مرکزي برخه وچه (بري):

په دې برخه کې مرکزي او ختیځه اروپا شامله ده. څرنګه چې په دې سیمه کې د هوا لنده بل لږدی، نو د اوړي او ژمي د تودوخې په درجه کې یې ډېر توپیر شته. یعنې په اوړي کې یې هوا ډېره توده او په ژمي کې ډېره سړه ده. دا سیمې د اتلانتیک د سمندر او د مدیترانې له سمندرګي څخه د لیرېوالی او د لنده بل د لږوالي له امله قاره یي یا بري (وچه) اب و هوا لري. د اوربښت کچه یې لږه او هغه هم د اوړي په فصل کې لږ باران پکې اوري.

د- شمالي برخه (قطبي):

په دې برخه کې روسیه او د اسکاندیناویا ټاپووزمې زیاته برخه شامله ده. آب او هوا یې له قطبي سیمې ته د نږدیوالي په سبب ډېره سړه او وچه ده. په دې برخه کې واوره له باران څخه زیاتې اوري او د زیات سوړوالي له امله سیندونه او سمندرګي د کال په اوږدوکې له ٥ تر ٨ میاشتو کنګل وي. په دې آب او هوا کې کله کله د اروپا شمالي، مرکزي او ختیځې برخې هم په کې شاملیږي.

په عمومي توګه، د اروپا لندې برخې د لویدیځې اروپا هیوادونه دي او زیاتره د اطلس سمندر د نمجنو بادونو په لوري کې واقع شوي دي، نو ځکه په هغه سیمه کې ډېر باران اوري. د اروپا وچې برخې هم د ختیځې او منځنی اروپا هیوادونه دي. لکه: د هنګري د هیواد په څیرچې د اطلس سمندر او د هغه د نمجنو بادونو څخه ډېر لرې دی، نو له لږ لنده بل څخه برخمن دی او باران په دې هیوادونوکې له نورو برخو څخه ډېر لږ دی، نو په ژمي کې ساړه او په اوړي کې تاوده وي.

بادونه

منځنی او شمالي اروپا:

دا سیمې د لویدیځو بادونو په لوري کې، چې د اطلس سمندر لخوا الوزي، واقع شوي دي. او په ژمي کې هم په دې سیمو کې قطبي ساړه بادونه لګیږي.

د مدیترانې په حوزه کې د بادونو لوری

مديترانه يي اروپا:
دا سيمې د سړو او تودو بادونو په لوري کې واقع شوې دي، چې په اوړي کې تاوده او وچ بادونه د افريقا د لويې صحرا له لوري را لګيږي، اوپه ژمي کې ساړه بادونه، چې د الپ د غرونو له خوا را لګيږي، داسيمه اغيزمنوي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې د اروپا اب او هوا توضيح کړي، همدارنګه دې ووايي چې لاندې هر يو له دغو هيوادونو څخه څه ډول اب او هوا لري؟

فنلنډ ( )
ايټاليا ( )
انګلستان( )
ايرلنډ ( )
ايسلنډ ( )

پوښتنې

۱- مديترانه يي اب او هوا څه ځانګړتياوې لري؟
۲- د اتلانتيک سمندر ګاونډۍ سيمې څه ډول اب او هوا لري، شرحه يې کړئ؟
۳- د اروپا د شمالي سيمو د اب او هوا په هکله څه پوهيږئ، توضيح يې کړئ؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

هغه څه مو چې د تيرو لوستونو څخه زده کړي د قاره يي يا بري هوا د ځانګړتياوو په هکله يې معلومات وليکئ، اودليلونه راوړئ چې ولې منځنۍ او ختيځه اروپا دا ډول اب او هوا لري؟

اتم لوست

۱-۳، داروپا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟

د اوروپا د لویې وچې د هېوادونو سیاسي نقشه

اروپا د پخوانۍ نړۍ له دریو لویو وچو څخه ده، چې د شمالي نیمې کرې د شمالي عرض البلد د ۳۵ او ۸۰ درجو او د ختیځ طول البلد د ٦۰ درجو او د لویدیځ طول البلد د ۲۵ درجو ترمنځ موقعیت لري. ختیځه لیرې نقطه یې د اورال غرونه د اورال سیند، لویدیځه لیرې نقطه یې ایسلینډ لویدیځه برخه، شمالي لیرې نقطه یې د ناروې د هیواد شمالي برخه او جنوبي لیرې نقطه یې د کریت ټاپو دی. اوږدوالی یې له شمال څخه تر جنوب پورې ٦٤۰۰ کیلومتره او سور یې له ختیځه تر لویدیځه پورې ٤٨۰۰ کیلومتره دی.

پولې (سرحدونه):

اروپا له دریو خواووڅخه د نړۍ د لویو اوبو په واسطه را چاپېره شوې او د آسیا د لویې وچې په پرتله کوچنۍ ټاپو وزمه ده، چې د شمال لخوا په شمالي کنګل سمندر، د جنوب لخوا د مدیترانې په سمندرګي، تورسمندرګي، کسپین سمندرګي او ختیځ لخوا د آسیا په لویې وچې پورې، چې د اورال سیند او اورال غر دا دواړه وچې سره بیلوي، نښتې ده.

- څرنګه کولای شو د اروپا د لوېې وچې سياسي واحدونه سره وويشو؟
- نقشې ته ځير شئ او د اروپا سياسي واحدونه وښياست؟

د اروپا د لوېې وچې دسياسي واحدونو شمير ٤٤ هيوادونو ته رسيږي. له هغو څخه ٩ هيوادونه يې په وچه کې پراته دي او اوبوته لارنه لري.
لکه د سويس، لوکزمبورک، سلونيا، صربستان، مقدونيه، اتريش، هنګري، سلواک، چک او داسc نور هيوادونه. همدارنګه په دc لويه وچه کې د خاورې د پراخوالي له پلوه ٩ کوچني هيوادونه، لکه: لوکزامبورک، مالتا، نختن شين، اندرو، مونتيګر، سلونيبا، سان مورينو، موناکو، واتيکان او داسې نور هم شته.

هغه اروپايي هېوادونه چې سمندر ته لار نه لري

(د مطالعې لپاره اضافي معلومات)

د اروپا اتحاديه

دا اتحاديه په ١٩٥٧ م کال کې منځته راغله، چې په لومړيو کې يې بلجيم، لويديځ المان، هالند، لوکزامبورک، فرانسه او د ايټاليې هيوادونه يې غړي وو، خو اوس ٢٧ غړي لري.
د دې اتحاديې د منځته راتللو هدف (موخه) عبارت ده له:

- د ګډون کوونکو هيوادونو ترمنځ د مالي او اقتصادي مرستو لازياته پراختيا.
- په دفاعي او بهرنيو چارو کې د ګډ سياست منځته راوړل.
- د ګډون کوونکو هيوادونو دننه په عدلي چارو کې مرستې.

په ۱۹۹۹ م کال کې د غړیو هیوادونو ترمنځ په راکړه ورکړه او بانکي معاملو کې اروپایي پولي واحد یورو رواج شوه. د اروپا سیاسي واحدونه کولای شو په لاندې ډول وویشو.

ـ د شمالي اروپا هیوادونه، لکه: سویډن، ناروې، فینلنډ، ایسلینډ او ډنمارک.
ـ د جنوبي اروپا هیوادونه، لکه: ایټالیا، یونان، اسپانیه، پرتګال او نور.
ـ د ختیځې اروپا هیوادونه، لکه: روسیه، سپینه روسیه، اوکراین او نور.
ـ د لویدیځې اروپا هیوادونه، لکه: المان، فرانسه، انګلستان، هالنډ، بلجیم او نور.
ـ د منځنۍ اروپا هیوادونه، لکه: اتریش، چک، پولینډ، او نور.

د اروپا لوېې وچې په دې برخه کې د هیوادونو ترمنځ ګمرکي پولې نشته او سیاسي اړیکې د یوه تړون له لارې، چې د اروپا اتحادیه یې بولي، سرته رسیږي.

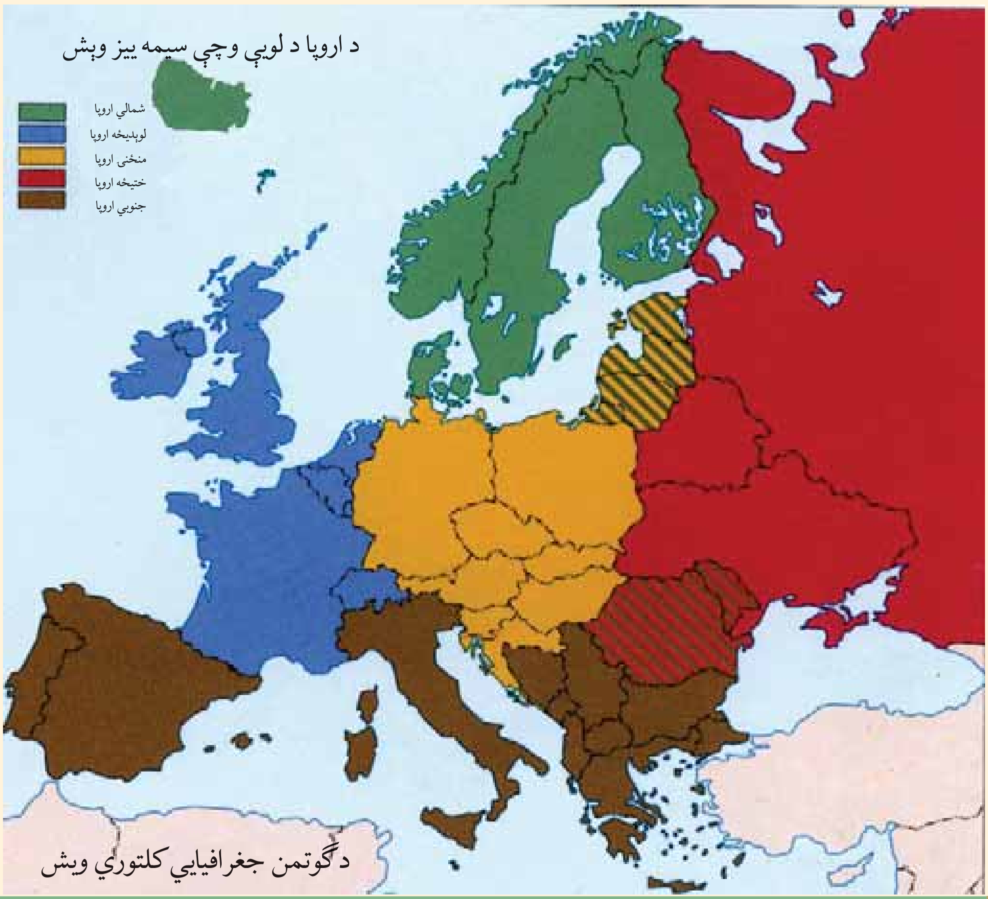

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي، هره ډله دې د لوست په مهمو ټکو بحث وکړي او د بحث پايلې دې ټولګي والوته وړاندې کړي.

پوښتنې

د لوست د متن څخه په ګټې اخيستنې سره لاندې پوښتنې بشپړې کړئ.

۱- اروپا د .... له ....لويو وچو څخه ده؟

۲- اروپا د شمالي عرض البلد د .... او د................ درجو ترمنځ پرته ده؟

۳- د اروپا ختيځه ليرې نقطه..........لويديځه ليرې نقطه يې............ شمالي ليرې نقطه يې............ او جنوبي ليرې نقطه يې .... ده.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د اروپا سياسي نقشه رسمه کړئ اوپه هغې کې د هيوادونو او د هغو د پلازمينو نومونه وليکئ.

نهم لوست

۴-۱ ، د اروپا د بشري جغرافيې په هکله څه پوهيږئ؟

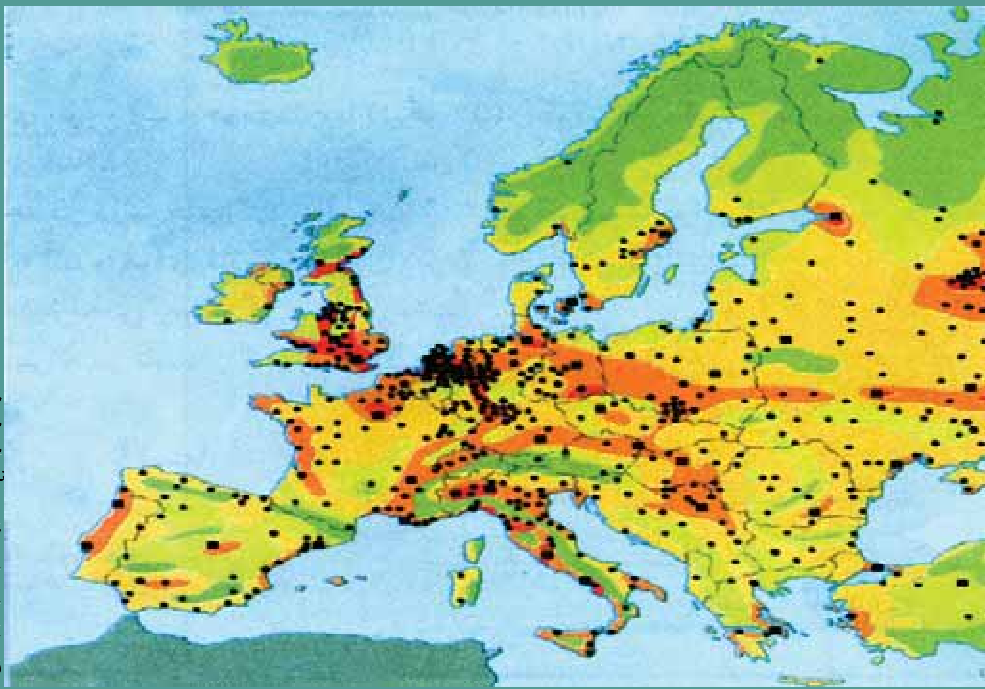

په اروپاکې د نفوسو د ويش نقشه

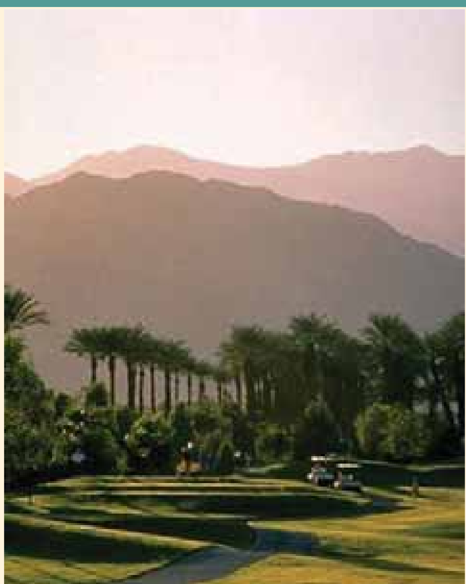

په اروپا کې د لږ نفوس سيمې انځور

د اروپا په لويه وچه کې د طبيعي ښو شرايطو، يعنې پراخو څړ ځايونو، د اوبو ډکو سيندونو، معتدل اقليم او پوره اورښت د شتوالي له امله د صنعت او پوهې پراختيا، د اقتصادي فعاليتونو او کارونو امکانات ښه برابر شوي دي، نو په همدې دليل د اروپا په زياترو برخوکې زيات وګړي ميشته شوي دي خوبياهم د اميشته کيدل د اروپا د لويې وچې په ټولو برخوکې يو ډول نه دي.

د اروپا په شمالي سيمو لکه روسيه کې د هوا د زيات سوړوالي له امله لږ وګړي ژوند کوي. په داسې حال کې چې د مديترانې د سمندرګي او همدارنګه منځنۍ او لويديځه اروپاکې ډير خلک ژوند کوي.

د اروپا زياتره خلک په کومو سيموکې ميشته شوي

په اروپا کې د لندن د نفوسو ډک ښار

دي؟ او ولې؟

۱- د اروپا له وګړو ډکې برخې د مهمو سیندونو پرغاړو، د صنعتي مرکزونو په شاوخوا او کرنیزو ښو ځمکو کې لیدل کیږي.

۲- سره له دې چې د اروپا لویه وچه د نړۍ د ډیرو نفوسو لرونکو لویو وچو څخه ده، خو د نفوسو وده یې لږه ده، ځکه چې ډیرې کورنۍ، په ځانګړي ډول په صنعتي هیوادونو کې د زیاتو اولادونو د درلودلو سره مینه نه لري، نو ځکه په اروپایي ځینو هیوادونو، لکه: المان او ایټالیا کې د نفوسو وده په ډیرې چټکۍ سره مخ په کمیدو ده.

د خلکو ډلې

د اروپا د خلکو ډېره ستره ډله روسان دي، چې د اروپا د خلکو لويه ټولنه جوړه وي.
له روسانو څخه وروسته په اروپا کې د خلکو بله لويه او مهمه ډله جرمنان دي، چې زياتره په منځنۍ اروپا (المان، اتريش او سويس) کې استوګنه لري او وروسته بيا په ترتيب سره لاتين، فرانسوي او انګلوساکسون ډلې دي چې هره يوه يې د اروپا د خلکو زياته برخه جوړوي.

روسی ځېره

جرمنی ځېره

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي تر لارښوونې لاندې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د نفوسو د ویش او د خلکو د ډلو په هکله بحث او خبرې وکړي او پایله دې د ډلې استازی ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

د سم ځواب په مخ کې د (س) توری او د ناسم ځواب په مخ کې د (ن) توری ولیکئ.

۱- د اروپا د وګړو زیاته برخه د سیندونو په غاړو، صنعتي مرکزونو او کرنیزو برخو کې استوګنه کوي. ( )

۲- د اروپا په ټولو برخو کې د خلکو استوګنه، د طبیعي ښو شرایطو، له اوبو ځخه د ډکو سیندونو، معتدل اقلیم د صنعت او علم د پراختیا له امله یو شانته ده. ( )

۳- د اروپا د لویې وچې د خلکو مهمه او لویه ډله روسان دي. ( )

له ټولګي ځخه بهر فعالیت

د اروپا د لویې وچې د لیکنې پرته نقشه رسم کړئ او په هغې کې د وګړو ویش او ګڼوالی په ځانګړي رنګ سره وښیاست.

لسم لوست

د اروپا د لویې وچې د ژبې او نژاد په هکله څه پوهیږئ؟

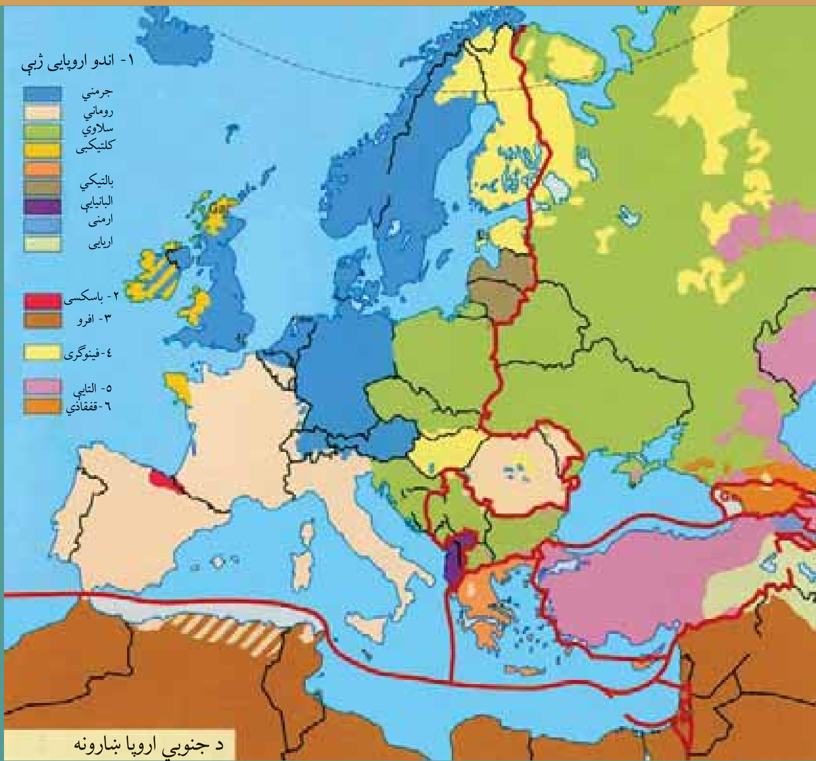

ایا پوهیږئ چې د اروپا خلك له کوم نژاد څخه دي؟

د اروپا د لویې وچې د وګړو ډېره برخه سپین پوټکي جوړوي. سپین نژاد په دې لاندې دريو لويو ډلو ويشل کیږي:

١- جنوبي قومونه:

جنوبي قومونه له یوناني یا لاتیني څخه عبارت دي، چې د خیرې رنګ یې غنم رنګه دی. دا قومونه د ایټالیا په جنوب لویدیځ کې د بالکان په ټاپو وزمې، هسپانیې، پرتګال او بلجیم په هیوادونو کې استوګن دي.

٢- جرمني قومونه:

دا قومونه زیاتره په منځنۍ او شمال لویدیځه اروپا کې استوګن دي او په انګلستان کې انګلوساکسون په بلجیم کې فلامند اوسیږي، هالنډیان، المانیان، سویډنیان، ناروېژیان، ډنمارکیان او د سویسیانو یوه برخه هم له دې جملې څخه ګڼل کیږي.

٣- ختیځ قومونه یا سلاویان:

دا قومونه زیاتره سپین رنګ او طلایي ویښتان لري او زیاتره په ختیځه اروپاکې استوګنه کوي چې د پولینډیانو، چکیانو، سلواکیانو، صربیانو او کرواتیانو (پخوانی یوګوسلاویا) څخه عبارت دي، چې زیاتره یې

د ختیځې اروپا اوسیدونکي دي. دا خلك د هنګري خاورې له شمال څخه جنوب ته تیرشوي او منځنۍ اروپا ته یې لاره موندلې ده. له پورتنیو درې ګونو قومونو سربیره چې ورځنۍ یادونه وشوه کوچني پخواني قومونه هم شته، چې له هغو څخه ایبریان د اروپا په غرنیو سیمو، سلتیان په ایرلینډ، سکاټلنډ او په بریتانیا کې او د یهودیانو ډلې په روسیې او پولینډ کې دي.

ژبې

د اروپا د خلکو د ژبو اصلي ښاخ کومه ژبه تشکیلوي؟

په اروپا کې په بیلابیلو ژبو خبرې کیږي او د دې ژبو ډولونه دومره زیات دي، چې د یو ځانګړي نژاد یا ډلې د خلکو هره برخه هم په یوه ځانګړې ژبه خبرې کوي. د اروپا د خلکو ژبې د ژبنۍ ریښې له پلوه په عمومي توګه په درې برخو ویشل کیږي: ځینې ژبې یې لکه ایتالیایي او اسپانوي لاتینه ریښه لري، ځینې لکه: الماني او انګلیسي جرمني ریښه او ځینې نورې لکه روسي او پولنډي سلاوي ریښه لري.

د اروپایي ټولنې زیات وګړي، چې په یوه ځانګړې ژبه خبرې کوي هغه روسان دي. البته ځینې مذهبي

لږه کي او اقليتونه لکه مسلمانان او يهوديان او ځينې نژادي لږه کي هم د هغو هيوادونو، چې په کې اوسيږي په مروجو او دوديزو ژبو خبرې کوي.

اضافي معلومات:

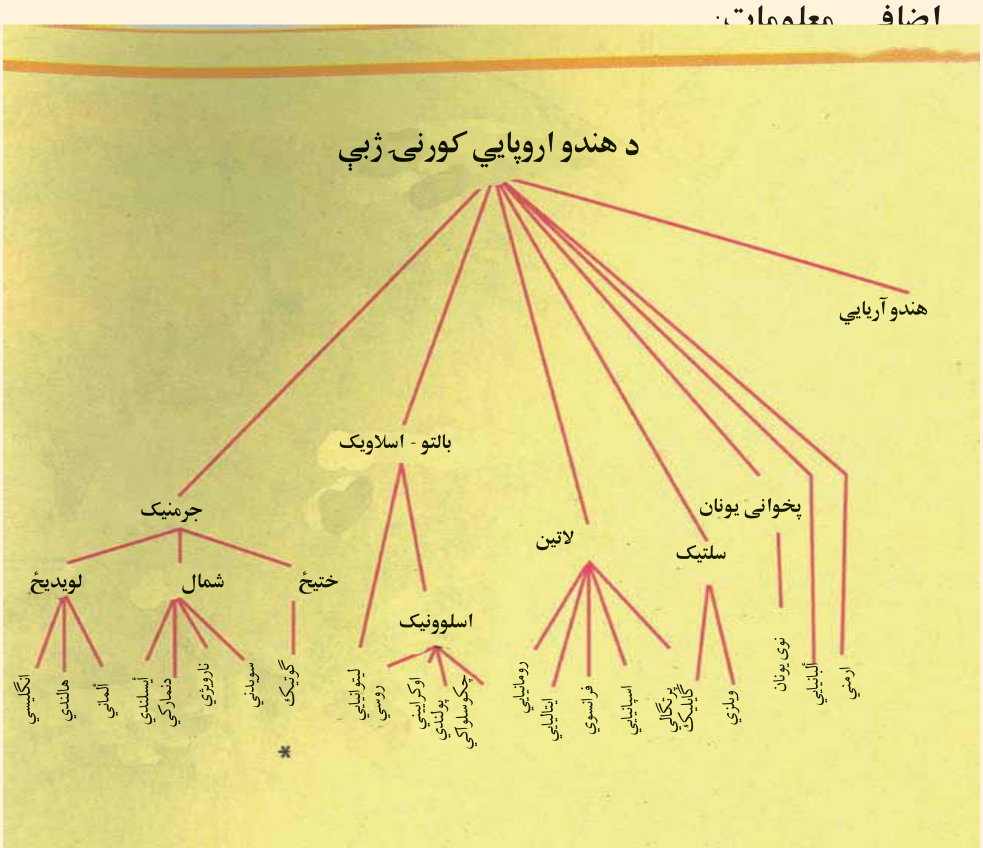

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې په لاندې مطلبونو بحث او خبرې وکړي.

۱- نژاد په اروپا کې   ۲- ژبې په اروپا کې

پوښتنې

سم ځواب غوره کړئ:

۱- اروپايان له کوم نژاد څخه دي؟

الف، تورپوستکي   ب، ژيړ پوستکي   ج، سپين پوستکي   د، سره پوستکي

۲- د جنوبي اروپا د خلکو نژادي ځانګړتياوې کومې دي؟

الف: سپين رنګي   ب: طلايي ويښتان   ج: غنم رنګه   د: ګرګوتي ويښتان

لنډ ځواب ورکړئ:

۱- سلاويان زياتره په کومو اروپايي هيوادونو کې استوګنه کوي.

۲- د اروپايي خلکو د ژبو د مهمو ريښو نوم واخلئ. ؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

په لاندې جدول کې د هيوادونو نومونه د ورکړ شوي متن څخه په ګټې اخيستنې او اړوندو استوګنو قومونو ته په راولئ، په خپلو کتابچو کې يې شريک کړئ.

جنوبي قومونه	جرمني قومونه	ختيځ قومونه

يولسم لوست

د اروپا د دين او مذهب په هکله څه پوهيږئ؟

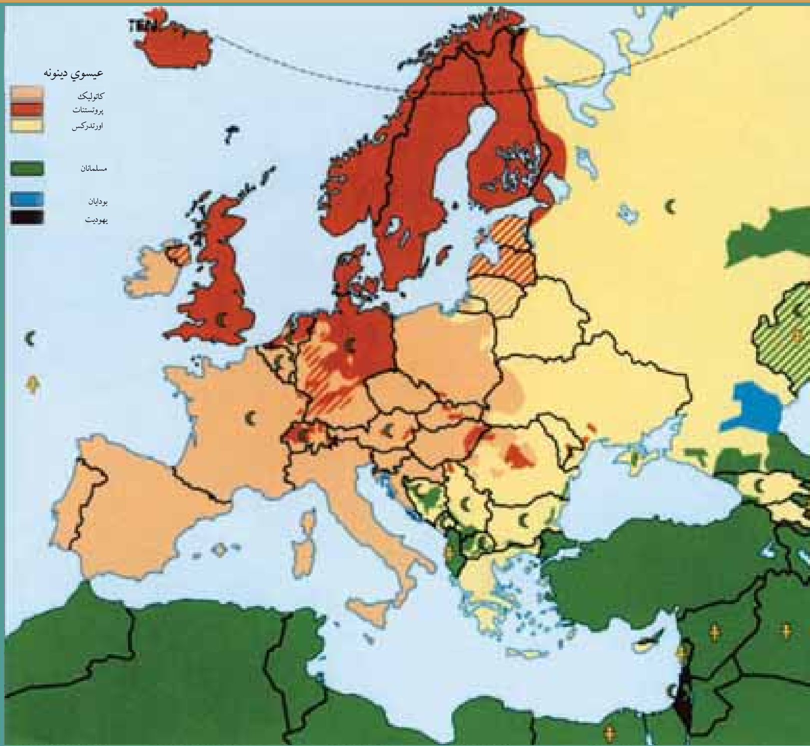

په اروپاکې د بېلا بېلو دينونو نقشه

د اروپا زياتره خلک (د اروپايي ترکيې، د روسيې د يو شمير وګړو او دبالکان د ټاپووزمې د هيوادونو په ځانګړي ډول له پخوانۍ يوګوسلاوۍ څخه پرته) د عيسوي دين پيروان دي. چې حضرت عيسي (ع) خپل پيغمبر ګڼي، د دوی په ګمان عيسوي دين په دريو لويو نورو مذهبونو ويشل شوې دی، چې هغه دادي:

۱- کاتوليک (Catholic)

د عيسويت ددين د پيروانو زياته برخه کاتوليکان جوړوي. د دې مذهب لاربشود او مشر يې لوی پاپ دی. دا مذهب په لومړۍ درجه زياتره د اروپا په لويديځ او جنوب يعنی د بلجيم، فرانسې، په لاتينو قومونو کې اسپانيې، پرتګال او په ځانګړي ډول ايټاليې کې او همدارنګه په دوهمه درجه د اتريش، لهستان(پولينډ) مجارستان، چک او سلواک د خلکو په منځ کې رواج لري. د نړۍ د کاتوليکانو د لاربنود هستوګنځی د ايټاليا د هيواد په پلازمينه دروم په ښار کې دی، چې واتيکان نوميږي.

۲- پروتيستانت (Protestant):

د پروتستانت مذهب د کاتوليک له مذهب څخه وروسته ډېر زيات اهميت لري. پروتستانت د حضرت عيسی (ع) څخه د زده کړو د پيروی له پلوه د دوی په نظر د کاتوليکانو سره اختلاف لري. هغوی د مارتين لوتر په نامه د يوه الماني پخواني روحاني مشر د لاربشوونو پيروي کوي. په اروپا کې د جرمني قومونو د پروتستانت د مذهب زيات شمير پيروان جوړوي. دا مذهب په سويډن، ناروې،

دنمارک، انگلستان، هالند، المان او اتریش هیوادونو او د سویس د هیواد په یوه برخه کې ډیر رواج لري.

د بالکان په ټاپو وزمه کې یو جومات

۳- د ارتوډوکس مذهب (Orthodox):

د اروپا د لویې وچې دریم مهم مذهب دی چې زیاتره په ختیځې او جنوب ختیځې اروپاکې رواج لري د روسیې، رومانیې، یونان او بلغاریې د هیوادونو او په عمومي توګه د سلاو د نژاد زیاتره وګړي د هغه پیروان دي.(د یادونې وړ ده چې خدای (ج) ته یوازینی بشپړ دین د اسلام دین دی او بس). پرعیسوي دین سربیره مسلمانان هم په ټوله اروپا کې تیت او خپاره شوي دي چې ډیر شمیر یې د بالکان په ټاپو وزمې البانیې، بوسني او هرزګونې، بلغاریې او اروپایي ترکیې کې استوګنه لري. په دې هیوادونو کې لرغوني او له برم څخه ډک جوماتونه شته دي. همدارنګه د اروپا په بیلابیلو هیوادونو، په ځانګړي ډول روسیې او پولینډ کې یو شمیر یهودیان هم ژوند کوي.

په واتیکان کې د سن پتر شاهي ماڼۍ یا کلیسا

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي په لارښوونه په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د اروپا د دینونو په نقشه کې د بیلابیلو دینونو او مذهبونو ساحې معلومې او په نښه کړي.

پوښتني

۱- د عیسوي دین ځانګړې ولیکئ.
۲- د کاتولیک مذهب زیاتره د اروپا په کومو برخو کې رواج لري؟
۳- پروتستانت د کوم سړي پیروان دي او هغه د کوم ځای و؟
٤- د اروپا د کومې برخې خلک د ارتودوکس پر مذهب عقیده لري؟
۵- مسلمانان زیاتره د اروپا په کومو برخو کې استوګنه لري؟

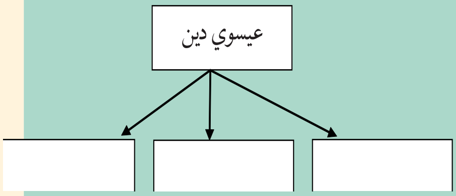

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د اروپا له لیکنې پرته نقشه کاپي او یا انځور کړي، د مذهبونو مروجه ځایونه دې په نښه کړي او د جغرافیې په راتلونکی لوست کې دې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

دولسم لوست

۱ - ۵ ، د اروپا د اقتصادي جغرافيې په هکله څه پوهېږئ؟

ولې د اروپا اقتصاد پرمختللی دی؟

په اروپاکې پرمختللې کرنه

اروپا د صنعتي لويو سيمو څخه يوه ده او ډېر پرمختللی اقتصاد لري. دا لويه وجه د ځمکې لاندې زيرمې، لکه د ډبرو سکارو او نفت (د شمال په سمندرګي) کې لري. خو دا زيرمې نشي کولای د دې لويې وچې د لويو صنايعو اړتياوې پوره کړي، نو ځکه د خپلو صنايعو د کار د دوام لپاره د نړۍ د نورو هيوادونو کاني لومړنيو موادوته اړتيا لري او د دې توکو واردوونکې ده. نن ورځ اروپا له نوي پوهنې او تخنيک څخه په ګټې اخستنې سره توانېدلې ده چې لويه صنعتي سيمه و اوسي. د المان، انګلستان او فرانسې د هيوادونو صنعتي توکي ټولې نړۍ ته صادرېږي.

کرنه او مالداري:

د اروپا لويې وچې د معتدله آب او هوا او پوره اورښت د لرلو له امله د کرنې او مالدارۍ د ودې لپاره ښې لارې چارې برابرې کړې دي. کرنه څه ناڅه په ټوله اروپاکې رواج لري او د عصري ماشين الاتو او علمي لاروچارو په کارولو سره ترسره کيږي. سره له دې هم د دې لويې وچې هيوادونه خپل د اړتيا وړ خوراکي توکو $\frac{1}{5}$ برخه برابروي، خو د هالنډ هيواد دخپلو کورنيو اړتياوو له پوره کولو سره يوه اندازه خواړه بهرته هم استوي. په دې هيواد کې کرنه او مالداري په علمي طريقه ترسره

کيږي، د لبنياتو او دغوښو د محصولاتو توليد په کې هم زيات دی او د دې محصولاتو زياته برخه بهرته ليږي.

په اروپا کې د کرنې او مالدارۍ فعاليتونه

(الف)

(ب)

(ج)

په اروپا کې غوره کرنيزې برخې دادي:

۱- د مديترانې د سمندرګې شاوخوا سيمې
۲ - د لويديځې اروپا برخې
۳- د ختيځې اروپا برخې

د اروپا په جنوب کې مديترانه يي اقليم د دې سبب شوی چې په دې سيمه کې غلو او دانو، لکه غنمو، جوارو، اوربشو، وريجو او صنعتي نباتاتو، همدارنګه ميوو، لکه بادامو، ليمو، زيتونو او انارو کرلو ته زمينه برابره شي اوپه ځر ځايونو کې يې د حيواناتو لکه وزو او پسونو روزنه ترسره کيږي.

لويديځه اروپا طبيعي حاصل خيزه ځمکې لري، چې د کرنې ترڅنګ په کې د حيواناتو روزنې هم ښه پرمختيا کړېده. غوره کرنيزه محصولات يې، غنم، اوربشې، جوار، چغندر او کچالو دي. د بلجيم، هالنډ، جرمني او ډنمارک هيوادونو حيواني فارمونه زياته اندازه لبنيات، لکه شيدې، کوچ او پنير توليدوي او له غوره صادراتي توکو څخه يې شميرل کيږي. ختيځه اروپا هم طبيعي حاصل خيزې ځمکې لري، او ډير غوره محصولات يې غنم، اوربشې، جوار او کتان دي. د دې ځمکو زياته برخه په روسيه کې پرته ده او د غرونو لمنو د حيواناتو د روزنې لپاره ښې لارې چارې برابرې کړي دي.

اوبه هم د اروپایانو لپاره د خوراکي توکو د تولید یوه سرچینه شمیرل کیږي، او د کبانو د ښکار صنعت پکې ښه پرمختګ کړی دی. د کبانو نیول د اروپایانو مهمه بوختیا ده. ناروې او ایسلینډ هغه هیوادونه دي چې د هغو اقتصاد د کبانو پر صنعت ولاړ دی، اوپه دې برخه کې په نړۍ کې لومړی مقام لري.

د اروپا اقتصادي مصوره نقشه

په اروپا کې د کب نیونې شغل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي، د لاندې موضوعاتو په هکله دې بحث وکړي او پایلې دې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړي:

۱ـ د مدیترانې د شاوخوا کرنیزې برخې
۲ـ د لویدیځې اروپا کرنیزې برخې
۳ـ د اروپا ختیځې کرنیزې برخې

پوښتنې

۱ـ د دریو اروپایي هیوادونو نومونه واخلئ چې د صنعتي توکو صادروونکي دي.
۲ـ د اروپا کرنه ولې پرمختللې ده؟
۳ـ د اروپا د کرنیزو برخو نومونه واخلئ؟
٤ـ کوم اروپایي هیوادونه په نړۍ کې د کب نیولو په صنعت کې لومړی مقام لرئ؟
٥ـ اروپایان د خپلو صنایعو د دوام لپاره کومو منابعو ته اړتیا لري.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د یوه اروپایي صنعتي هیواد په هکله، چې پرمختللی اقتصاد لري یو مطلب برابر او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

دیارلسم لوست

د اروپا د کانونو او صنایعو په هکله څه پوهېږئ؟

په شمال سمندرګي کې د نفتو رااېستنې عملیه

ولې اروپا د صنعتي اومو توکو واردوونکې ده؟

الف- کانونه:

د اروپا د ځمکې لاندې زېرمې دومره شتمنې نه دي، او دا حالت د اروپایي هېوادونو له خوا د ډېرې نړۍ د هېوادونو د استعمار او ښکېلاک یو عامل و. اروپايي هېوادونو پخوا د خپلو اړتیاوو د لرې کولو لپاره د نورو لویو وچو مستعمره کولو ته مخه کوله، او همدارنګه د اروپا د لویې وچې پرمختیا د نورو هېوادونو، له هغې ډلې د آسیایي او افریقایي هېوادونو د زېرمو د لوټولو څخه پرته ناشونې وه.

نفت د اروپا په ځینو برخو کې شته دي، خو د شمال سمندرګي د نفتي زېرمو د کشف څخه دمخه يې اندازه ډېره لږه وه، چې د صنایعو په پراختیا اوپه ځانګړې ډول د نقلیه وسیلو څخه په ډېرې ګټې اخیستنې سره نشي کولای د دې هېوادونو اړتیاوې پوره کړي. د لویدیځې اروپا د هېوادونو ډېره پاملرنه د شمال سمندرګي د نفت او ګاز زېرموته ده. چې اوس د انګلستان او د سیمې د ځینو نورو هېوادونو اړتیاوې تر یوه حده پوره کوي. اروپا د اوسپنې او ډبرو سکرو د کانونو له پلوه شتمنه ده او د انګلستان، روسیې، فرانسې، بلجیم، المان او پولينډ هېوادونه د نومړو کانونو غوره تولیدوونکي دي.اوسپنه د سویډن له شمالي برخې څخه د بېړیو په وسیله د اروپا صنعتي سیموته وړل کېږي.

ب- صنایع:

د اروپا د صنایعو په هکله څه پوهیږئ؟

۱- لاسي صنایع

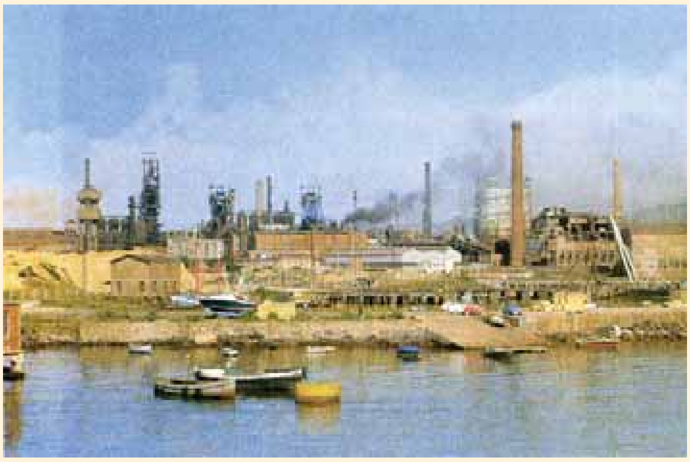

د ایټالیا د پولادو صنایع

له صنعتي انقلاب څخه د مخه د اروپا صنایع لاسي او کارګاهي وي چې کولای شو په ایټالیې کې د ښیښې جوړولو، په اسپانیې کې د چاقوګانو او تورو جوړولو، په سویس کې د ساعت جوړولو، په هالنډ کې د چیني لوښو جوړولو او په ایرلینډ کې د کتاني ټوکرانو د اوبدلو یادونه وکړو.

۲- ماشیني صنایع

اروپا د ډېرو سکرو د زیرمو او د ښه حمل او نقل په درلودلو سره په نړۍ کې لویه صنعتي سیمه ده. د اروپا درنې صنایع او لویې صنعتي کارخانې د کانونو ترڅنګ جوړې شوي دي. همدارنګه د اروپا صنعتي لوي ښارونه او بندرونه هم د سمندرونو او سیندونو په غاړو منځته راغلي دي، ځکه د بندرونو له لیارې د اومو موادو او تولیدي توکو وړل او راوړل ډېر ارزانه سرته رسیږي. د اروپا له مهمو بندرونو څخه یو هم د امستردام د بېړیو چلولو د کانال په غاړه د شمال سمندرګي په ساحل کې د روتردام په نوم بندر دی. او د اروپا بل صنعتي لوي بندر د ایټالیا په هیواد کې د جینوا بندر دی.

د اروپا مهم صنایع د فلزاتو ویلې کول، الکترونیکي سامان آلات د ماشیني وسایلو تولید، بیړۍ جوړول، موټر جوړول او داسې نوري دي.

د سویډن د کاغذ جوړونې صنعت

ج- توریزم:

د اروپا په اقتصاد کې د توریزم صنعت هم د ارزښت وړدی. په اروپا کې توریزم د ډېرو تاریخي او کلتوري مرکزونو، لکه موزیمونو، کلیساوو، پوهنتونونو او د اروپایي هیوادونو د طبیعي ښوسیمو د شته والي له امله له یوه هیواد څخه بل هیواد ته د سفرونو آسانتیاوو په اروپا کې سیاحت او ګرځندوی ته وده ورکړیده.

د اروپا جنوبي غاړې د مديترانې د سمندرگي ترڅنگ چې د لمريزې اروپا په نوم شهرت لري. د اروپا د نورو سيمو وگړي ځان ته رابولي. د الپ غرونه د غروختونکو او د ژمنيو لوبو لپاره له ليرې او نږدې هيوادونو څخه زيات مينه وال لري. د اوبو سپورتونه، په ځينو اروپايي هيوادونوکې د جشنونو مراسم،قصرونه، تاريخي او د معمارۍ هنري آثار د اروپا د توريزم نورې ساحې شميرل کيږي.

د يادوني وړ ده چې د اروپا زياتره وگړي، په ځانگړي ډول پرمختللي هيوادونه د سوداگرۍ، بانکدارۍ او داسې نورو کارونو په خدمتونو بوخت دي، او د هغو فيصدي د کرنې او صنايعو په برخه کې لږه ده، چې داپه خپله په اروپاکې د اقتصاد د زيات پرمختگ څرگندوی ده.

د فرانسې د ايفل د برج تصوير

د اروپا توریستي ځایونه

الف: د تایمز د سیند په غاړه د بیګ بن د ساعت برج

ب: د الپ په غرو کې سپورتي لوبې

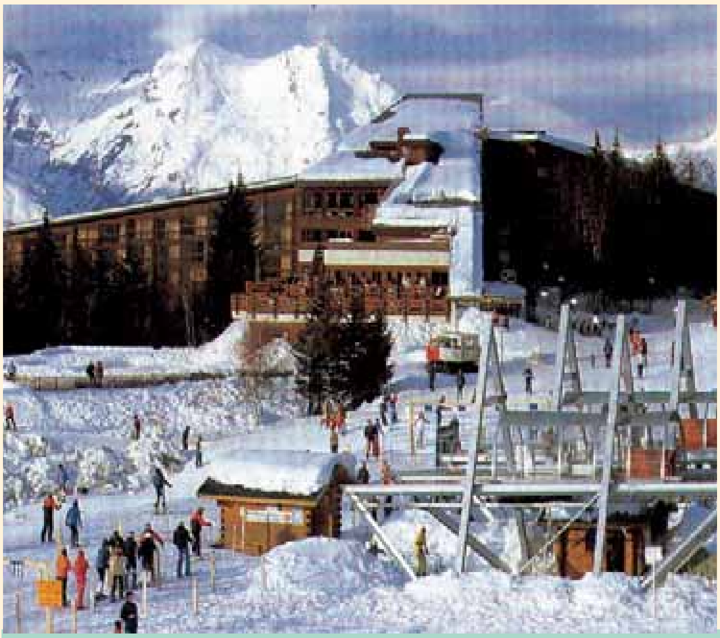

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې مطلبونو بحث او خبرې اترې وکړي، او د بحث پایله دې ټولګیوالو ته ووایي.

الف: د اروپا کانونه

ب : د اروپا صنایع

ج : د اروپا توریزم

پوښتنې

۱ـ د اروپا د سپکو یا لاسي صنایعو تولیدات کوم دي؟ نمونه یې ووایاست؟

۲ـ د اروپا صنعتي مرکزونه زیاتره چیرې جوړ شوي دي؟ او ولې؟

۳ـ د اروپا درنې صنایع کومې دي؟ لیست یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا له بې لیکنې نقشه رسم یا کاپي کړئ او د اروپا د مهمو صنعتي هیوادونو نومونه په ټاکلو ځایونو کې ولیکئ، او د جغرافیې په راتلونکي لوست کې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

خورلسم لوست

۱ - ۲ ، د اروپا د لويې وچې د ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟

د اروپا د چټکو کرښو شبکه

پخوا خلکو د مسافرينو او مالونو د وړلو او راوړلو لپاره د ترانسپورت له کوم ډول څخه ګټه اخيستله؟

ترانسپورټ Transports:

له يوځای څخه بل ځای ته د سوداګرۍ د مالونو او انسانانو له وړلو او راوړلو څخه عبارت دی، چې دا عمل د ريل، موټر، بيړۍ، الوتکې او پايپ لين په وسيله ترسره کيږي.

وړل او راوړل (حمل و نقل) په بيلابيلو لارو چارو سرته رسيږي چې په لنډ ډول يې مطالعه کوو.

الف- سړک يا لويه لار:

په اروپا کې د ښو سړکونو او لويولارو جوړول په لومړي پړاو کې د نظامي او سوداګريزو اړتياوو د پوره کولو لپاره منځته راغلل. د روم امپراتوري خپلو لښکرو د چټک حرکت او ليږدوني لپاره د سړکونو لومړني جوړوونکي وه. ناپليون او هيټلر هم د همدغې موخې لپاره سړکونه

جوړ کړل. په ورستيو کلونو کې د زياتو موټرونو توليد هم د سړکونو د جوړونې سبب شو. اوس کولای شو د هالنډ په شمال کې له امستردام څخه تر جنوب د ايټاليې پورې د لويو نښلوونکو سړکونو له لیارې لاړشو. له غرنيو سيمو څخه د تيريدو لپاره تونلونه جوړ شوي دي، چې ډېر مهم تونل يې د مونټ بلان (Month Blaine Tuneles) په نوم دی، چې ۱۲ کيلومتره اوږد والی لري او فرانسه او ايټاليه سره نښلوي. د دوهمې نړيوالې جګړې څخه وروسته د ګرځنديو موټرو شمير مخ په زياتيدو دی لکه، د بيلګې په توګه په سويډن کې د هرو څلورو تنو لپاره يو موټر شته دی، خو د ختيځې اروپا په هيوادونوکې د ګرځنديو موټرو شمير ډېر لږ دی. د ډنمارک او هالنډ په هيوادونو کې د بايسکلونو لپاره هم ځانګړې لارې جوړې شوې دي.

ب- د اوسپنې لارې:

د اوسپنو د لارو (د ريل کرښې) جوړونه له اروپا څخه پيل شوې ده. په ۱۸۰۴ م کال کې لومړنی د بړاس لکوموتيف د انګلستان په ويلز کې د موټرونو او مسافرينو د وړلو لپاره پکار واچول شو.

لومړنۍ د اوسپنو لاره په ۱۸۲۵ م کال کې د ستوکتن (Stockton) او درلينګتون (Darlington) د ښارونو ترمنځ د عمومي وړلو او راوړلو لپاره جوړه شوه او بيا ورو ورو د اوسپنې کرښې په اروپاکې پراختيا موندله. اوس دا لويه وچه له نړۍ د ګڼه ګوڼې څخه ډکې لارې لري. د اروپا د چټکو ريلونو کرښې د ډېرو چټکو او هوسا ريلونو څخه ګټه اخلي. دا کرښې د اروپا لوی ښارونه سره نښلوي. نن ورځ د اوسپنو لارو د اروپا په دننه کې د مسافرينو او مالونو په وړلو او راوړلو کې مهم رول لوبوي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو کې تنظيم شي، او هره ډله دې د لويې لارې يا سړک او د ريل کرښو په هکله له يوبل سره سلامشوره وکړي او پايلې دې د ډلې د استازي په وسيله خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ـ ترانسپورت تعريف کړئ؟
۲ـ ولې روميانو د سړکونو پراختيا ته ځانګړې پاملرنه درلوده؟
۳ـ لومړی ځل ريل چيرې او د کومې موخې لپاره په کار واچول شو؟
٤ـ د اوسپنو لومړنۍ کرښې د اروپاکوم ښارونه سره نښلولي وو؟
٥ـ د اوسپنو له کرښو څخه زياتره د کومو موخو لپاره ګټه اخيستل کيږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د اروپا د لويې وچې په اقتصادي پرمختګ کې داوسپنو د کرښو د رول په هکله مطلب وليکئ او خپلو ټولګيوالوته يې وړاندې کړي.

پنځلسم لوست

هوايي کرښې:

د اروپا هوايي ډګر

آيا پوهيږئ چې د انرژۍ له پلوه په نړۍ کې د ډېر لګښت لرونکی ترانسپورټ کوم دی؟

په ۱۸ م پيړۍ کې په فرانسه کې هواته د لومړني بالون په الوتلو سره د هوايي چلند تاريخ پيل شو. په ۱۹۱۹ م کال کې د سوداګرۍ لومړنۍ هوايي کرښه په هالنډ کې منځته راغله. هوايي کرښې د اروپا لوي ښارونه او بهرني هيوادونه سره نښلوي او د مسافرينو او دهغوی د سوداګرۍ شيانو د وړلو لپاره چې درانه نه وي او ارزښت يې زيات وي، ګټه اخيستل کيږي.

د اوبو لارې:

آيا پوهيږئ چې په نړۍ کې ډيره ارزانه ترانسپورټي لار کومه ده؟

د لرغونو زمانو څخه د اوبو لارې د شيانو او مسافرينو په وړلو او راوړلو کې ارزښت لري. د اروپا دانيوب او راين سيندونو د تاريخ په اوږدو کې په وړلو او راوړلو کې غوره رول لوبولی دی. د راين له سيند څخه روميانو ګټه اخيستله او د سيندونو خوله (مصب) به يې کنترولوله. د راين او دانيوب له سيندونو څخه په نړيواله توګه ګټه اخيستل کيږي. د دانيوب سيند ډير اوږد او زيات هيوادونه سره نښلوي. د اروپا د کرنيزو هيوادونو څخه تيريږي او په توره بحيره کې توييږي. د راين سيند د اروپا په صنعتي سيمو کې زيات ارزښت لري. د هالنډ د روتردام لوی بندر د نړۍ له بل هر سيندي او سمندري بندر څخه زيات مالونه ليږدوي.

د آلمان د برمن په بندر کې د مالونو وړلو او راوړلو فعالیت

د اروپا زیاتره سیندونه، لکه د آلمان الب او اودر، د فرانسې د سن او لوار د سیندونو په څیر د کانالونو په وسیله سره نښلول شوي دي. دا سیندونه په اروپا کې د اوسپنې دلارې له پراختیا د مخه نښلول شویدي. د انګلستان په هیواد کې هم کانالونه شته چې اوس خپل پخوانی ارزښت نلري. اوس کولای شو د هم دې کانالونو اوسیندونو په وسیله له شمال سمندرګي څخه د مدیترانې د سمندرګي په غاړه د مارسي بندر ته سفر وکړو. د اروپا سواحل چې ځینې د بیړیو چلولو لپاره برابر دي د لویو سوداګریزو بندرونو د منځته راتګ سبب شوي او ډیره ارزانه ترانسپورتي لاره ګڼل کیږي. د اروپا څه ناڅه ټول ښارونه له مادرید څخه پرته نور ټول د سیندونو، سمندرګیو او د اتلانتیک د سمندر په غاړو جوړ شوي دي. همدارنګه د پایپ لین له حمل و نقل څخه د نفتو، ګازو او اوبو د وړلو لپاره په پراخه اندازه ګټه اخیستل کیږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو کې وویشل شي او هره ډله دې دلاندې پوښتنو په هکله بحث وکړي او دهغو پایلی دې د ډلې استازي ټولګي والوته وړاندې کړي.

۱ـ له هوایي ترانسپورت څخه زیاتره د کومو موخو لپاره ګټه اخیستل کیږي او ولې؟

۲ـ د اوبو ترانسپورت په کوم دلیل د نړۍ ډیره ارزانه ترانسپورتي لار ده؟

۳ـ له پایپ لین څخه زیاتره د کومو اهدافو لپاره ګټه اخیستل کیږي؟

پوښتنې

۱ـ د نړۍ د سوداګرۍ لومړنۍ هوایي کرښې په کوم هیوادکې په فعالیت پیل وکړ؟

۲ـ له هوایي کرښو څخه زیاتره د کومو شیانو د وړلو لپاره ګټه اخیستل کیږي؟

۳ـ ډیر لرغونی ترانسپورت کوم یو دی؟

٤ـ د اروپا د بیړۍ چلولو ډیر اوږد سیند کوم یو دی؟

٥ـ د اروپا د سوداګرۍ ډیر لوی سیند او سمندري بندر کوم دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا د اوبو د لارو د پراخوالي د لاملونو تر سرلیک لاندې یو مطلب ولیکئ او ټولګیوالوته یې وړاندې کړئ.

د اروپا د څېرکي لنډیز

ــ اروپا د نړۍ یوه کوچنۍ لویه وچه ده، چې د نړۍ په شمالي معتدله سیمه کې پرته ده.

ــ د اروپا غرونه په دوه برخو ویشل شوي، چې زاړه او ریژیدلي غرونه یې په شمال کې او ځوان او لوړ غرونه یې په جنوب کې پراته دي.

ــ د اروپا لویه وچه ډیر شمیر سیندونه لري او زیاتره یې د بیړیو چلولو وړ دي.

ــ د اروپا د لویې وچې د ټولو جهیلونو اوبه تقریبا خوږې او د سیندونو سرچینې جوړوي.

ــ د اروپا د لویې وچې لویې او مهم سمندرگی مدیترانه دی، چې د دریو لویو وچو آسیا، اروپا او افریقا ترمنځ پروت دی.

ــ د اروپایي هیوادونو د صنعتي پرمختگ یو علت هم د بیړیو چلولو د زیاتو خلیجونو شتوالی او سمندري موقعیت دی.

ــ اروپا یوازینی لویه وچه ده چې په هغې کې وچ او تاوده بیابانونه او دښتې نشته.

ــ اروپا له سیاسي پلوه د ٤٤ هیوادونو څخه جوړه شوې، او د ځینو هیوادونو ترمنځ سیاسي، فرهنگي، اقتصادي او نورې گډې اړیکې د یوه قرار داد پر بنسټ، چې د اروپا اتحادیه یې بولي، ترسره کیږي.

ــ د اروپا لویه وچه د لږ پراخوالي سره سره د نړۍ گڼ میشته لویه وچه یا براعظم دی.

ــ د اروپا د وگړو زیاتره برخه سپین پوټکي تشکیلوي.

ــ د اروپا د خلکو ژبه د ژبنی ریښې پربنسټ په دریو ډلو: لاتین، جرمني او سلاو ویشل شویده.

ــ د اروپا زیاتره وگړي د عیسوي دین پیروان دي چې په دریو مذهبونو کاتولیک، پروتستانت او ارتودوکس ویشل شوي دي.

ــ اروپا د نړۍ له لویو صنعتي سیمو څخه یوه ده.

ـ داروپا لويه وچه د ځمکې لاندې زېرمو، لکه د ډبروسکرو او نفتو (په شمال سمندرگي کې) لرونکې ده.

ـ د اروپا زياتره صنايع، صنعتي لوی ښارونه او بندرونه د سيندونو او سمندرونو پر غاړو منځته راغلي دي.

ـ په اروپا کې د توريزم صنعت، د طبيعي، تاريخي،فرهنگي او نورو ساحو د شتوالي له امله ښه پرمختللی دی.

ـ د اروپا لويه وچه د نړۍ له گڼې گوڼې ډکې د اوسپنو کرښې لري.

ـ هوايي کرښې د انرژۍ د لگښت له پلوه د زيات لگښت لرونکي ترانسپورت يو ډول دی.

ـ د اوبو لارې په اروپا کې ډېرې ارزانه ترانسپورتي لارې گڼل کيږي.

څلورمه ګڼه جدول: د اروپايي هېوادونو جغرافيايي ځانګړتياوې (د مطالعې لپاره)

ګڼه	هېوادونه	عموميات				په ۲۰۰۱ م. کال کې په مختلفو برخو کې د نفوسو د بوختيا فيصدي		
		پلازمېنه	پرخوالی په کيلو متر مربع سره	په ۲۰۰۶م کال کې د نفوسو شمېر	په يو کيلو متر مربع کې د نفوسو شمېر	کرنه	صنعت	خدمتونه
۱	البانيا	تيرانا	۲۸,۷۴۸	۳,۵۸۱,۶۵۵	۱۲۵	۵۴,۷	۲۳,۱	۲۲,۲
۲	بلجيم	بروکسل	۳۳,۰۰۰	۱۰,۳۷۹,۰۶۷	۳۱۵	۲,۶	۲۷,۲	۷۰,۳
۳	بوسني-هرزګوين	سارايو	۵۱,۱۲۹	۴,۴۹۸,۹۷۶	۸۸	۱۱,۷	۴۷,۵	۴۰,۸
۴	بلغاريا	صوفيا	۱۱۰,۹۱۲	۷,۳۸۵,۳۶۷	۶۷	۲۵,۷	۳۰,۸	۴۳,۵
۵	دنمارک	کوپن هاګن	۴۳,۰۹۴	۵,۴۵۰,۶۶۱	۱۲۶	۳,۶	۲۶,۸	۶۹,۶
۶	آلمان	برلين	۳۵۷,۰۲۲	۸۲,۴۲۲,۲۹۹	۲۳۱	۲,۶	۳۴,۶	۶۲,۹
۷	استوني	تالين	۴۵,۱۰۰	۱,۳۲۴,۳۳۳	۲۹	۹,۰	۳۱,۷	۵۹,۳
۸	فنلند	هلسنکي	۳۳۸,۱۴۵	۵,۲۳۱,۳۷۲	۱۵	۶,۱	۲۷,۵	۶۶,۴
۹	فرانسه	پاريس	۵۵۰,۱۰۰	۶۰,۸۷۶,۱۳۶	۱۱۱	۱,۵	۲۵,۱	۷۳,۴
۱۰	يونان	اتن	۱۳۱,۹۹۰	۱۰,۶۸۸,۰۵۸	۸۱	۱۷,۵	۲۲,۵	۵۹,۹
۱۱	هنګري	بوداپست	۹۳,۰۳۲	۹,۹۸۱,۳۳۴	۱۰۷	۶,۸	۳۴,۴	۵۸,۸
۱۲	ايرلند	دوبلين	۷۰,۲۸۴	۴,۰۶۲,۲۳۵	۵۸	۸,۵	۳۰,۰	۶۱,۵
۱۳	ايسلند	ريکجاويک	۱۰۳,۰۰۰	۲۹۹,۳۸۸	۳	۸,۶	۲۵,۲	۶۶,۲
۱۴	ايتاليا	روم	۳۰۱,۲۶۸	۵۸,۱۳۳,۵۰۹	۱۹۳	۵,۶	۳۲,۱	۶۲,۳
۱۵	کرواتي	زاګرب	۵۶,۵۳۸	۴,۴۹۴,۷۴۹	۷۹	۱۶,۴	۳۰,۹	۵۲,۶
۱۶	لاتويا	ريګا	۶۴,۶۰۰	۲,۲۷۴,۷۳۵	۳۵	۱۵,۵	۲۶,۴	۵۸,۱
۱۷	ليتواني	ويلنيوس	۶۵,۲۰۰	۳,۵۸۵,۹۰۶	۵۵	۲۰,۲	۳۶,۴	۴۳,۵
۱۸	لوکزامبورګ	لوکزامبورګ	۲,۵۸۶	۴۷۴,۴۱۳	۱۸۳	۳,۰	۲۸,۰	۶۹
۱۹	مقدونيه	سکوپيه	۲۵,۷۱۳	۲,۰۵۰,۵۵۴	۸۰	۲۱,۸	۴۰,۴	۳۷,۸
۲۰	مالتا	واليتا	۳۱۶	۴۰۰,۲۱۴	۱,۲۶۷	۲,۰	۲۶,۰	۷۲,۰
۲۱	مولداوي	کيشي نف	۳۳,۷۰۰	۴,۴۶۶,۷۰۶	۱۳۳	۴۵,۷	۱۴,۶	۳۹,۷
۲۲	مونتينګرو	پدګوريکا	۱۳,۸۱۲	۶۳۰,۵۴۸	۴۶	۲,۰	۳۰,۰	۶۸,۰
۲۳	هالند	امستردام	۴۱,۵۲۶	۱۶,۴۹۱,۴۶۱	۳۹۷	۳,۲	۲۲,۰	۷۴,۸
۲۴	ناروې	اوسلو	۳۲۳,۸۷۷	۴,۶۱۰,۸۲۰	۱۴	۴,۱	۲۱,۸	۷۴,۰

گڼه	هېوادونه	عمومیات				په ۲۰۰۱ م. کال کې په مختلفو برخو کې د نفوسو د بوختیا فیصدي		
		پلازمېنه	پرخوالی په کیلو متر مربع سره	په ۲۰۰٦ م کال کې د نفوسو شمېر	په یو کیلو متر مربع کې د نفوسو تراکم	کرنه	صنعت	خدمتونه
۲۵	اوکراین	کیف	۶۰۳,۷۰۰	۴۶,۷۱۰,۸۱۶	۷۷	۲۶,۱	۲۷,۴	۴۶,۵
۲۶	اتریش	ویانا	۸۳,۸۵۹	۸,۱۹۲,۸۱۸	۹۸	۶,۴	۳۱,۳	۶۲,۳
۲۷	پولند	وارسا	۳۲۳,۲۵۰	۳۸,۵۳۶,۸۶۹	۱۱۹	۱۹,۰	۳۱,۷	۴۹,۳
۲۸	پرتگال	لزبون	۹۱,۹۸۲	۱۰,۶۰۵,۸۱۷	۱۱۵	۱۲,۳	۳۵,۲	۵۲,۵
۲۹	رومانیه	بوخارست	۲۳۸,۳۹۱	۲۲,۳۰۳,۵۵۲	۹۴	۴۱,۷	۲۸,۱	۳۰,۲
۳۰	روسیه	مسکو	۱۷,۰۷۵,۴۰۰	۱۴۲,۸۹۳,۵۴۰	۸	۱۱,۶	۲۹,۶	۵۸,۸
۳۱	صربیا	بلگراد	۸۸,۳۶۱	۹,۳۹۴,۴۱۱	۱۰۶	۲۹,۷	۳۲,۹	۳۷,۴
۳۲	سلووینیا	لیوبلیانا	۲۰,۲۵۶	۲,۰۱۰,۳۴۷	۹۹	۱۱,۰	۳۷,۶	۵۱,۴
۳۳	سلواك	براتیسلاوا	۴۹,۰۱۲	۵,۴۳۹,۴۴۸	۱۱۱	۷,۶	۳۸,۰	۵۴,۴
۳۴	اسپانیا	مادرید	۵۰۵,۹۹۲	۴۰,۳۹۷,۸۴۲	۸۰	۶,۹	۳۰,۹	۶۲,۲
۳۵	چك	پراگ	۷۸,۸۶۴	۱۰,۲۳۵,۴۵۵	۱۳۰	۵,۱	۳۹,۱	۵۵,۹
۳۶	بریتانیا	لندن	۲۴۴,۱۰۱	۶۰,۶۰۹,۱۵۳	۲۴۸	۱,۶	۲۵,۴	۷۳,۱
۳۷	سپینه روسیه	مینسك	۲۰۷,۶۰۰	۱۰,۲۹۳,۰۱۱	۵۰	۱۹,۷	۴۰,۶	۳۹,۷
۳۸	سویدن	ستکهلم	۴۴۹,۹۶۴	۹,۰۱۶,۵۹۶	۲۰	۲,۶	۲۵,۵	۷۱,۹
۳۹	سویس	برن	۴۱,۲۸۴	۷,۵۲۳,۹۳۴	۱۸۲	۴,۶	۲۶,۷	۶۸,۷
۴۰	سان مرینو	سان مرینو	۶۱	۳۰۲۰۰	۴۶۷,۲			
۴۱	اندورا	اندورا لاولا	۴۵۳	۶۹۸۶۵	۱۵۴			
۴۲	موناکو	موناکو	۱,۹۵	۳۲۸۰۰	۱۶۱,۳			
۴۳	لختن شبتن	وادوز	۱۶۰	۳۵۱۰۰	۲۱۲,۹			
۴۴	واتیکان	واتیکان سیتي	۰,۴۴	۹۲۰	۲۰۴			
۴۵	آذربایجان	باکو	۸۶۶۰۰	۸۴۷۴۰۰	۹۴,۵			
۴۶	ارمنستان	ایروان	۲۹۸۰۰	۲۹۷۶۰۰۰	۱۱۱,۹			
۴۷	گرجستان	تفلیس	۶۹۷۰۰	۴۴۷۴۰۰۰	۷۱,۶			

دویم څپرکی

د امریکا براعظم

په دې څپرکي کې لولو:

١،٢ موقعیت

د امریکا لویه وچه

الف ـ د امریکا د لویې وچې څلورخواوې او ویش

ب ـ د امریکا کشف

٢،٢ـ طبیعي جغرافیه

الف ـ غرونه

ب ـ سیندونه

ج ـ جهیلونه

د ـ سمندرگي (بحیرې)

هـ ـ خلیجونه

و ـ اقلیم

٣،٢ ـ سیاسي جغرافیه

٤،٢ ـ بشري جغرافیه

٥،٢ ـ اقتصادي جغرافیه

٦،٢ ـ مواصلاتي جغرافیه

د دویم څپرکي موخې

ګرانو زده کوونکو! د دې څپرکي له لاندنیو علمي موخو (هدفونو) سره آشنا شئ:

ـ د امریکا لویه وچه له جغرافیایي موقعیت سره.

ـ د امریکا د لویه وچه د مهمو لوړو، ژورو (غرونو، سیندونو، سمندرګیو، جهیلونو، خلیجونو) سره.

ـ د امریکا د لویه وچه له اقلیم سره.

ـ د امریکا د لویه وچه له سیاسي جغرافیې سره.

ـ د امریکا د لویه وچه له اقتصادي جغرافیې سره (کرنه، صنعت، سوداګري او حمل و نقل).

ـ زده کوونکي دې د دې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتونه حاصل کړي:

ـ د نقشې پر مخ د امریکا د لویې وچې موقعیت معلومول.

ـ د نقشې پر مخ د مهمو غرونو، سیندونو، سمندرګیو او جهیلونو معلومول.

ـ د نقشې پر مخ د امریکا د لویې وچې د هیوادونو معلومول.

ـ د انسانانو په ژوند کې د حمل و نقل د ارزښت نتیجې توضیح کول.

شپاړسم لوست

د امریکا د لویې وچې د جغرافیایي موقعیت په هکله څه پوهیږئ؟

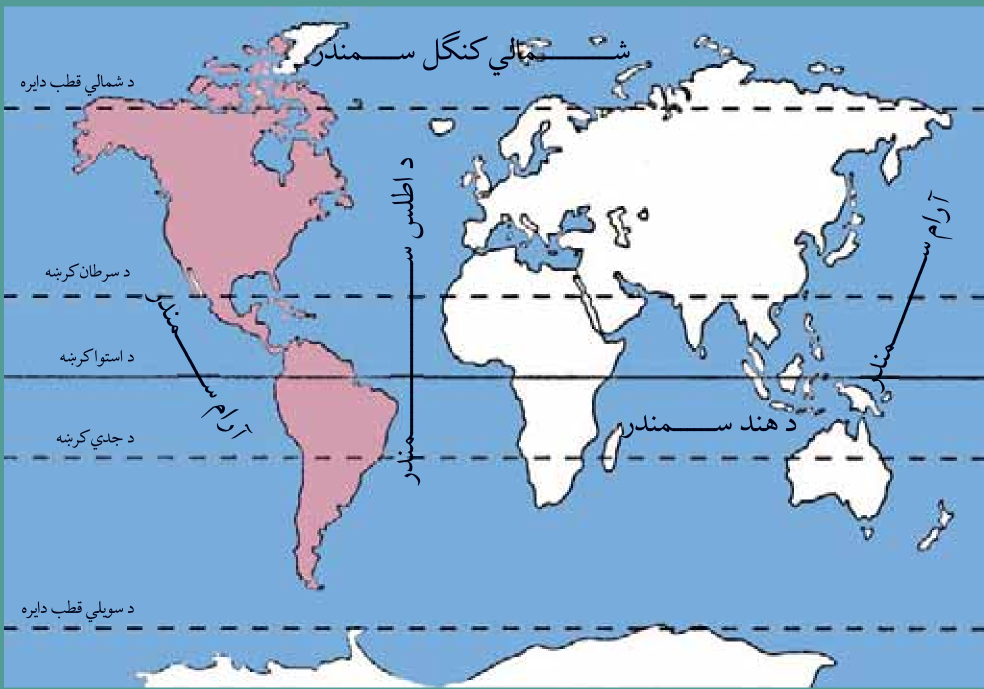

د امریکا لویه وچه د نړۍ په نقشه کې

د امریکا له لویې وچې څخه کوم سمندرونه چاپیر شوي دي؟

۲ - ۱ موقعیت:

الف: څلور خواوې: د امریکا لویه وچه د ۳۰ درجو او ۱۷۰ درجو لویدیځو طول البلدونو او د ۸۴ درجو شمالي عرض البلد او د ۵۵ درجو جنوبي عرض البلد ترمنځ موقعیت لري.

دا لویه وچه د شمال لخوا په شمالي کنګل سمندر، د جنوب لخوا د Derik دریک په ابناء (چې د انترکتیکا او د امریکا ترمنځ بیلوونکې پوله ده: په ختیځ کې د اطلس په سمندر چې د اروپا او افریقا لویې وچې یې د امریکا د لویې وچې څخه بیلې کړي او په لویدیځ کې د آرام سمندر (بحرالکاهل) او د بیرنګ د آبناء سره چې د ۸۵ کیلومترو په واټن الاسکا د روسیې څخه بیلوي نښتې ده.

پرخوالی (مساحت) یې ۴۲,۳ میلیون کیلومتر مربع ته رسیږي.

د امریکا د لویې وچې ډیره لیرې شمالي نقطه شمالي قطب او جنوبي ډیره لیرې نقطه یې د کپ هارن -Cape Horn دماغه ده. اوږدوالی یې له شمال څخه جنوب ته ۱۵۰۰۰ کیلومتره دی. او سوریې له ختیځ څخه لویدیځ ته په مختلفو برخو کې سره توپیر لري.

د امریکا د لویې وچې ویش:

د امریکا لویه وچه له شمال څخه جنوب لورته په درې برخو ویشل شویده چې د شمالي امریکا، منځنۍ امریکا او جنوبي امریکا څخه عبارت دي. د امریکا لویه وچه له شمال څخه جنوب لورته اوږده پرته ده. په شمالي امریکا کې دوه هیوادونه کانادا او متحده ایالتونه موقعیت لری، چې د شمالي قطب څخه د مکسیکو ترهیواد پورې غزیدلې ده. منځنۍ امریکا د

شمالي امریکا او جنوبي امریکا ترمنځ پرته ده، منځنۍ امریکا د شمال لخوا متحده ایالاتو سره او په جنوب کې د جنوبي امریکا سره ګډه پوله لري او د پانامې کانال د کارابین سمندرګی د آرام سمندرسره نښلوي او منځنۍ امریکا د جنوبي امریکا څخه بیلوي.
جنوبي امریکا په جنوبي نیمه کره کې د شمالي عرض البلد د ۱۲ درجو څخه د جنوبي عرض البلد تر ۵۵ درجو پورې موقعیت لري. اوبه شمالي نیمه کره کې یې ډیره لږه برخه پرته ده. جنوبي امریکا د منځنۍ امریکا په جنوب کې د مثلث په بڼه موقعیت لري، چې راس یې د دریک (Derik) ابنا په لوري او قاعده یې د کارابین په سمندرګي او په منځنۍ امریکا کې موقعیت لري.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او د ورکړ شوې نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره دې د امریکا د لویې وچې موقعیت د طول البلدونو او عرض البلدونو پر بنسټ وټاکي او تمرین کړي.

پوښتنې

لاندې جملې بشپړې کړئ

۱_ د امریکا لویه وچه .... کیلومتره مربع پراخوالی لري؟

۲_ د .... ابناء جنوبي امریکا د انتارکتیکا د لویې وچې څخه بیلوي؟

۳_ د امریکا د لویې وچې او د اسیا د لویې وچې ترمنځ .... بیلوونکي حد تشکیلوي.

٤_ د امریکا او اروپا د لویې وچې ترمنځ .... بیلونکی سرحد تشکیلوي.

د امریکا سیاسي نقشه

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د ورکړشوې نقشې له مخې د شمالي، منځنۍ او جنوبي امریکا د هیوادونو نومونه بیل بیل لیست کړئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې، په ټولګي کې ولولئ.

ب- د امریکا د لویې وچې د کشف په هکله څه پوهېږئ؟

د کرستف کولمب انځور

آیا د امریکا د کشف کوونکي د نوم سره آشنایي لرئ؟

کرستف کولمب ایتالوي بیړۍ چلوونکي ته د ځمکې د کرویت په هکله د مسلمانانو د لیکنو پربنسټ په ۱٤۹۲ م کال کې د اسپانیې د پاچا لخوا دنده ورکړل شوه چې، د لویدیځ پرلور، هندوستان ته سفر وکړي او کومه شتمني چې هلته وه لاس ته راوړي. خو کولمب خپل سفر پیل کړ هغه ځای ته ورسید چې هغه یې د غرب الهند په نامه یاد کړ، او لومړنۍ سیمه چې هلته پلې شو هغه یې د سان سالوا دور (مقدس نجات ورکونکي) په نامه یاده کړه (چې د بهاما د ټاپوګانو له ډلې څخه وه). کولمب فکر کاوه چې آسیا او هند ته رسیدلي دی او خپلو ملګروته یې هدایت ورکړ چې د ټاپوګانو په پلټنه پیل وکړي. کلمب درې ځلې نورهم د امریکا نوی وچې ته سفر وکړ.

د کلمب څخه وروسته بل بیړۍ چلوونکي د امریکو سپوچي په نوم د کولمبس لارې ته دوام ورکړ او د جنوبي عرض البلد تر ۵۲ درجو پورې د برازیل د هیواد غاړوته نږدې پرمخ ولاړ. دې بیړۍ چلوونکي د خپل سفر په هکله یوه مقاله ولیکله او هغه یې خپره کړه، وروسته بیا په ۱۵۰۲ م کې یوه جغرافیه پوه یو کتاب ولیکه او په هغه کې یې د امریکو سپو چې مقالې ته د خپل اثر په سریزه کې ځای ورکړ او چاپ یې کړ. په ۱۵۰۷ م کال کې نوموړی کتاب په لاتیني ژبه وژباړل شو، چې په سریزه کې یې یوه جغرافیه پوه وړاندیز وکړ چې د وچې دا ټوټه دې، د هغه د کشف کوونکي په نوم امریکا ونومول شي.

په لومړیو کې د امریکا نوم د استواد کرښې د جنوب برخې ته استعمالیده، چې کولمبس هغه ځای ته سفر نه وکړی، خو وروسته یې شمالي برخه هم په برکې ونیوه او په جغرافیه کې لومړی ځل گردهارد مرکاتور په ۱۵۳۸ م کال کې په خپله مشهوره نقشه کې د امریکا نوم ټولې لویدیځې نیمې کرې ته استعمال کړ. له هغه وخت څخه یې وروسته تر ننه پورې دا نوې لویه وچه د امریکو په نوم، د امریکا لویه وچه نومولې ده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او لاندې پوښتنو ته دې ځواب ورکړي.

۱ـ کولمب ولې د هند د سفر لپاره د اروپا لویدیځه لاره غوره کړه؟

۲ـ مسلمانو جغرافیه پوهانو د امریکا په کشف کولو کې څه رول درلود؟

۳ـ جغرافیه پوهانو ولې دا نوې لویه وچه د امریکا په نوم ونوموله؟

پوښتنې

۱ـ امریکا ته د کرستف کولمب د سفر موخه څه وه؟

۲ـ د امریکو سپوچي په خپل سمندري سفر کې کوم ځای کشف کړ؟

۳ـ لومړی ځل کوم جغرافیه پوه نوموړې نوې لویه وچه د امریکا په نوم ونوموله؟

٤ـ په لومړیو کې د امریکا کلمه د امریکا د لویې وچې کومې برخې ته استعمالیده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکو د سفر لوری د نقشې له مخې رسم کړئ، او څرګنده کړئ چې هغه کوم لوی کار ترسره کړی دی.

۲،۲ طبیعي جغرافیه

راکي غرونه

دراتلونکي مخ نقشه په غور وګورئ او ووایاست چې غرونه د ې لويې وچې په کومه برخه کې موقعیت لري؟

الف ـ دامریکا د لویې وچې دغرونو په هکله څه پوهیږئ؟

۱ ـ پخوانی ټیټ زاړه غرونه

د اپالاش غرونه (Appalachian)

دشمالي امریکا د متحده ایالتونو په ختیځه برخه کې ټیټ غرونه شته ، چې د جیولوژۍ په لومړۍ دورې پورې اړه لري، د وخت په تیریدلو سره یې لوړوالی لږ شوی اوپه اوسني وخت کې د ګردو لوړوخوکو، ځوړلرونکو لمنو او پراخو وادیو لرونکي دي. دا غرونه د شمال له ختیځ څخه د جنوب لویدیځ په لور د ۱۵۰۰ کیلومترو په اوږدوالي غزیدلي دي او لوړه څوکه یې بلک دام Black Dame ده چې ۲۰٤٤ متره لوړوالی لري.

۲ ـ لوړ او ځوان غرونه

د راکي Rocky یا روشوز غرونه:

د آرام سمندر د غاړې په اوږدوکې له شمال څخه جنوب ته غزیدلي دي او د جیولوژۍ په دریمې دورې پورې اړه لري. دا غرونه ځوان او ډیر لوړ دي، چې په ځینو سیمو کې یې لوړوالی ۶۰۰۰ متروته هم رسیږي، لوړه څوکه یې مک کینلی Mickinley په الاسکا کې ۶۱۹۳ متره لوړوالی

لري. د نوموړي غره په شمالي او جنوبي برخو کې فعال او غلي شوي اور غورځونې (آتشفشان) شته دي چې درنې زلزلې هم په هغو کې ژر، ژر رامنځ ته کیږي. لکه چې دارنګه په ۱۹٦٤ م کال کې د شلمې پیړۍ لویه زلزله په الاسکا کې منځته راغله. د اپالاش او راکي غرونو د لړیو ترمنځ هوارې ځمکې او پراخې جلګې شته.

د شمالي امریکا د لویې وچې طبیعي نقشه

د انديز غرونه (Andes)

د انديز غرونه د دې سيمې د اصلي اوسيدونکو په ژبه د شاتو د غرونو معنا لري. د غرونو دا لړۍ په جنوبي امريکا کې د آرام سمندر د غاړې په اوږدوکې له شمال څخه د جنوب لورته ۸۰۰۰ کيلومترو په اوږدوالي غزيدلې ده او لوړه څوکه يې اکانکاگوا Aconcagua په ارجنتاين کې ۶۹۶۰ متره لوړه ده. د دې ځوانو غرونو د جوړښت په پروسه کې اورغورځونې، عمودي حرکتونه او ورانوونکې زلزلې لاتر اوسه هم دوام لري. لکه چې دارنگه په ۱۹۶۰ م کال کې د انديز د غرونو په جنوبي برخه کې ډيره درنه زلزله وشوه چې د چيلي زلزلې په نامه ياديږي. د دې زلزلې په پايله کې غلي شوي اتشفشان هم په فعاليت پيل وکړ، د ساحلي وچې ځينې برخې تر اوبو لاندې شوې، د سمندر په ځينو برخو کې ټاپوگان د اوبو څخه بهر شول، او نوی ټاپوگان يې جوړ کړل.

د جنوبي امريکا د لوېې وچې طبيعي نقشه

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي، او په مشوره دې دوه لاندني تصویرونه په غور سره وګوري، د راکي د څوانو غرونو او د اپلاش د زړو غرونو ترمنځ ورته والی او توپیرونه دې په ګډه مشورې سره ولیکي او ټولګي والوته دې یې وړاندې کړي.

د اپلاش غرونه

راکي غرونه

پوښتنې

د سمو پوښتنو لپاره د (س) توری او د ناسمو پوښتنو لپاره د (ن) توری ولیکئ.

۱ـ د اپلاش غرونه د جیولوجی د لومړي دوران د غرونو له ډلې څخه دی (   )

۲ـ د راکي د غرونو لړی د شمال ختیځ څخه د جنوب لویدیځ لور ته پرته ده (   )

لاندې جملې بشپړې کړئ.

۱ـ د امریکا د لویې وچې ډېر لوړ غرونه ....دي.

۲ـ د راکي د غرونو ډېره لوړه څوکه د .... په نوم په .... کې موقعیت لري.

۳ـ د انديز د غرونو ډېره لوړه څوکه د .... په نوم په ....کې موقعیت لري.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکا د لیکنې پرته نقشه رسم یا کاپي کړئ او د غرونو نومونه یې په ټاکلي ځای کې ولیکئ.

ب. د امريکا د سيندونو په هکله څه پوهيږئ؟

د ميسي سي پي سيند

د ميسي سي پي سيند ولې په دې نوم نومول شوی دی؟

د شمالي امريکا سيندونه

په شمالي امريکا کې له اوبو ډک سيندونه شته، چې له يوې خوا د بېړۍ چلولو او د مالونو په ليږديدلو کې ګټور دي، اوله بلې خوا يې د کرنې په برخه کې ډيرې آسانتياوې رامنځته کړيدي. د شمالي امريکا د اتلانتيک د سمندر د حوزې ډېر لوی سيند د ميسی سی پی (Mississippi) سيند دی چې د هندي بومي (اصلي) اوسيدونکو په ژبه د لوی سيند معنا لري. دا سيند د مينيسوتا (Minnesota) د ځنګلونو د ايتاسکا له جهيل څخه سرچينه اخلي، اوپه هوارو او پراخه دښتوکې جنوب لورته بهيږي، د بهير په منځنۍ برخه کې ورسره له ښي خوا څخه ډير لوی مرستيال د ميسوری (Missouri) سيند يوځای کيږي. د ميسوري سيند د هندي بومي (اصلي) اوسيدونکو په ژبه د خړو يا خټينو اوبو معنا لري.

د ميسي سي پي د سيند اوږدوالی د ميسوري د سيند له سرچينې څخه تر مصبه (خولې) د مکسيکو په خليج کې (٦٤٢٠) کيلومتره دی، چې د اوږدوالي له پلوه د نيل او امازون څخه وروسته دی. د چپ اړخ لوی مرستيال يې د اوهايو (Ohio) سيند دی، چې د اپالاش له غرونو څخه سرچينه اخلي او زياتې اوبه لري. د ميسي سي پي سيند زياتې شګې او خټې د ځان سره راوړي اوپه مصب (خوله) کې يې لويه دلتا جوړه کړې چې هرکال ۱۰۰ متره د مکسيکو د خليج خواته مخکې ته ځي. دا سيند له خپلو ټولو مرستيالانو سره څه ناڅه ۲۰۰۰۰ کيلومتره د بيړۍ چلولو وړ دی او د کرنې په برخه کې ورڅخه هم ګټه اخيستل کيږي.

د شمالي امریکا د سیندونو نقشه

د سنت لارنس سيند (St.Lawrence) پنځګوني جهيلونه د اتلانتيک له سمندر سره نښلوي. دا سيند د کنګل کيدلو له امله ټول کال د بيړيو چلولو وړ نه دی. دشمالي کنګل سمندر (Arctic ocean) د حوزې سيندونه له واورو څخه سرچينه اخلي او د کال زيات وخت کنګل وي. د دې حوزې ډير لوی سيند د ميکنزي(Mackenzie) سيند دی چې د اتابسکا (Athabasca) له سيند څخه سرچينه اخلي او مصب(خوله) يې په شمال کې د بيو فورت (Beaufort) په سمندرګې کې ده. دا سيند د شمالي امريکا د يوه څيړونکي ماکينزي په نوم نومول شوی دی.

د آرام سمندر (الکاهل بحر) د حوزې سيندونه نسبتاً لنډ، لږ لوړوالی او د چټک بهير لرونکي دي. د دې حوزې لوی سيندونه کلمبيا Columbia او کلورادو Colorado دي. دا سيندونه د راکي له غرونو څخه سر چينه اخلي او په آرام سمندرکې توييږي. د کلورادو سيند ژوره وادي چې ديوالونه يې عمودي دي منځته راوړې، سرچينه يې بارانونه او واورې تشکيلوي او د مکسيکو په هيواد کې د کلفورنيا په خليج کې توييږي. د دې سيند اوږدوالی ٤٥٠ کيلومتره دی، اوبه يې ختيځې او سرې دي، نو ځکه اسپانويانوهغه د کلورادو په نامه نومولی دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي د لارښوونې لاندې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د لاندې مطالبو په هکله بحث او خبرې وکړي او دامریکا په نقشه کې دې یې وښیي:

_ د میسي سي پي سیند
_ د میکنزي سیند
_ د کلورادو سیند
_ د سنت لارنس سیند

پوښتنې

لاندې جملې په مناسبو کلمو ډکې کړئ.

۱_ د میسي سي پي د سیند له ....څخه سرچینه اخلي.
۲_ د میسي سي پي سیند د چپ اړخ لوی مرستیال............. دی.

لنډ ځواب ورکړئ

۱_ د شمالي کنګل سمندر د حوزې د لویو سیندونو نومونه وواياست؟
۲_ د کلورادو د سیند اوبه چیرى تويیږي؟
۳_ د میسي سي پي سیند د اوږدوالي له پلوه په نړۍ کې کوم مقام لري؟
٤_ د کلمبیا د سیند مصب چیرې دی؟
٥_ د اتلانتیک سمندر د حوزې د مهمو سیندونو نومونه وواياست؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکا د لیکنې پرته (سپینه) ورکړ شوې نقشه رسم یا کاپي کړئ اوپه هغې کې د سیندونو نومونه ولیکئ او د جغرافيې په راتلونکي لوست کې یې زده کوونکو ته وښیاست.

شلم لوست

د جنوبي امریکا سیندونه

د سویلي امریکا سیندونه

ستاسو له نظره ولې په جنوبي امریکا کې له اوبو څخه ډک سیندونه شته؟

د استوايي سیمو ډېر اورښتونه د دې سبب شوي چې په دې لويه وچه کې زيات او اوبو څخه ډک سيندونه منځته راشي. د انديز غرونه د جنوبي امريکا په لويديځه غاړه کې اوږده پراته دي چې د دې قطعې د ختيځې حوزې ترمنځ د اوبو دويش پولې په توگه گڼل کيږي.

د انديز د غرونو د ختيځې برخې د ټولو لويو سيندونو اوبه د اتلانتيک سمندر ته توييږي. د دې وچې د سيندونو اساسي سرچينه سيمه ايز بارانونه دي، چې د امازون په حوزه کې هره ورځ اورى اوبه دوامداره توگه د سيندونو اوبه زياتوي. د امازون سيند د نړۍ د ډيرو زياتو اوبو لرونکى سيند دى.

د امازون د سيند اوږدوالى د هغه له مرستيال د يوکايالي Ucayali له سيند سره (د پيرويه هيوادکې) ٦٤٨٠ کيلومتره دى اوبه اتلانتيک سمندرکې توييږي، چې په دې توگه د نيل له سيند څخه وروسته دوهم مقام لري. دا سيند له هوارو سيمو تيريږي، ډيرې لرې څوړى لري او دخپل بهير په اوږدوکې څه ناڅه د ٥٠٠ مرستيالانو سره يوځاى کيږي، نو ځکه ټول کال له اوبو څخه ډک وي او د مستيدو لوړه اندازه يې د جنوبي نيمې کرې د اوړي د موسم اخير وي. د امازون د سيند ټوله حوزه استوايي ځنگلونو پوښلې ده چې د ربړ ونې يې د اقتصادي مهمو پيداوارو څخه دي. د ښي غاړې لوى مرستيال يې د ماديرا Madeira سيند او د کيڼې غاړې مرستيال يې د نگرو Negro سيند دى. د سيند زيات ژور والى او زياتې اوبه د دې سبب شوى چې د زرگونو کيلومترو د واټن په وهلو سره بيړۍ

ددغه سيند په بهير کې تګ او راتګ وکړي.
د امازون کلمه د سيمه ايزو خلکو په ژبه ډېر زوړ او غړ لرونکو اوبو په معنا ده. په دې سيند کې د سمندري مد په وخت کې ځپې عمودا د پنځومترو په لوړوالي په ډېر لوړ غړ د سيند د اوبو د حرکت په خلاف پورته حرکت کوي او د شور او زوړ د منځته راتلو سبب کيږي. د جنوبي امريکا نور لوی او د اوبو ډک سيندونه د پارانا Parana او اورينوکو Orinoco سيندونه دي. د پارانا سيند خپلې اوبه د برازيل د غرونو له لويديځو لمنو او د هغه د ننني هوارو سيمو څخه اخلي. اوږدوالی يې ۴۷۰۰ کيلومتره دی او د اتلانتيک په سمندر کې توييږي. دګيانا Guiyana د غرونو شمالي لمنې او د اورينوکو هوارې د اورينوکو د سيند حوزه جوړوي. نوموړی سيند له هوارو ځمکو څخه تيريږي، اوږدوالی يې ۲۷۳۰ کيلومتره دی او د بيړيو چلولو وړ دی.
د اورينوکو د سيند د يوه مرستيال په بهير کې د انجيل ځروبی د ونزويلا په هيواد کې پروت دی چې د نړۍ ډير لوړ ځروبې ګڼل کيږي او لوړوالی يې ۱۰۵۴ مترو ته رسيږي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي. هره ډله دې په لاندې موضوعاتو بحث او خبرې وکړي او پايلې دې يې ټولګي والوته ووايي.
د امازون، پارانا او اورينوکو د سيندونو سرچينه او مصب چيرې دي او څه اقتصادي ارزښت لري.

پوښتنې

۱ـ سم ځوابونه د (س) په توري او غلط ځوابونه د (ن) په توري نښه کړئ.
- د امازون سيند د اوبو د حجم له پلوه د نړۍ لوی سيند دی ( )
- د پارانا د سيند اوبه د اتلانتيک سمندر ته توييږي. ( )

۲ـ سم ځواب په نښه کړئ
- د نړۍ ډير لوړ ځروبی په لاندې کوم يوه هيواد کې دی؟
الف ـ ارجنتاين ب ـ برازيل ج ـ ونزويلا د ـ اکوادور

۳ـ د اورينوکو سيند چيرې توييږي؟
الف ـ د مکسيکو په خليج کې ب ـ د اتلانتيک په سمندرکې
ج ـ په ارام سمندرکې د ـ د کارابين په سمندرګي کې

٤ـ لاندې جملې په مناسبو کلمو ډکې کړئ.
ـ د امازون د سيند سرچينه د .... تشکيلوي.
ـ د امازون د سيند دښي غاړې لوی مرستيال .... او د کيڼې غاړې لوی مرستيال يې .... دی.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د (٦٤) مخ د امريکا له ليکنې پرته نقشه انځور اويا کاپي کړئ او په هغې کې د سيندونو نومونه وليکئ او د جغرافيې په راتلونکي ساعت کې يې ټولګيوالوته وښياست.

ج- د امريکا د جهيلونو په هکله څه پوهيږئ؟

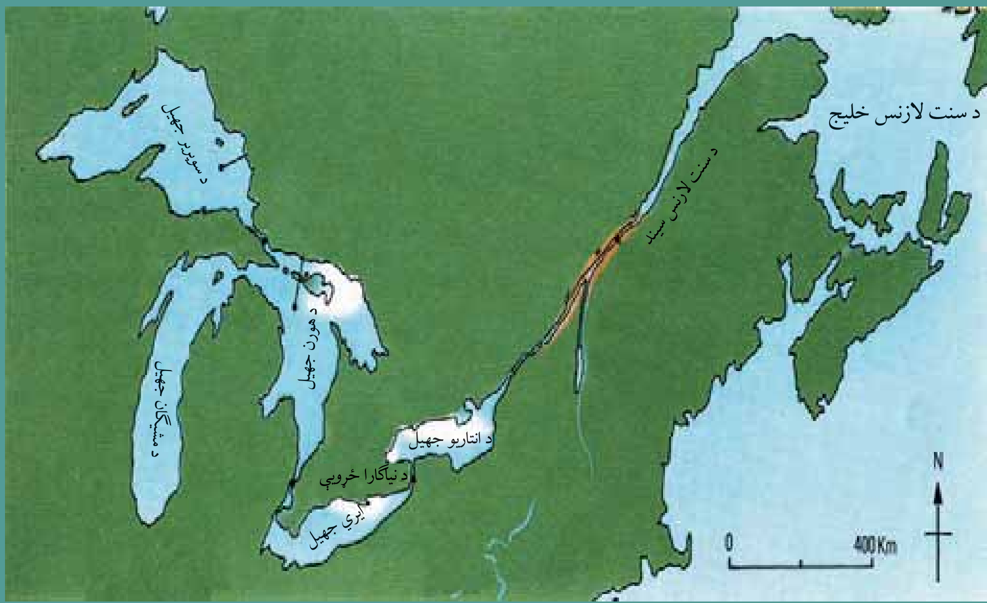

د شمالي امريکا د پنځه گونو جهيلونو نقشه

ستاسو له نظره د امريکا د جهيلونو په منځ ته راتگ کې اغيزمن عوامل کوم دی؟

په تيرو لوستونو کې د جهيلونو له اصطلاح سره آشنا شوي ياست. د امريکا په لويه وچه کې د طبيعي ځانگړتياو پر بنسټ زيات جهيلونه شته دي. د شمالي امريکا لوی جهيلونه سوپرير (Superior) ۸۳۲۷۰ کيلومترمربع، مشيگان (Michigan) ۵۸۲۰ کيلومتر مربع، هورن (Huron) ۶۰۷۰۰ کيلومترمربع، ايري (Eerie) ۲۵۶۸۰ کيلومتر مربع او انتاريو Ontario چې ۱۹۲۳۰ کيلومتره مربع دی. د انتياريو جهيل د سنت لورنس Sent Laurence د سيند په وسيله د سنت لورنس د خليج او د اتلانتيک له سمندر سره نښلي دی.

د سوپرير جهيل د پراخوالي له پلوه ډير پراخه او د خوږو اوبو د درلودلو له امله په نړۍ کې لومړنی مقام لري. دا جهيلونه د کنگلونو (يخچالونو) په سبب منځته راغلي او د اوبو سطحه يې سره توپير لري. د سوپرير، هورن او مشيگان جهيلونه د کوچنيو آبناء گانو په وسيله يو له بل سره نښتي دي، خو د ايري جهيل بيل دی او د انتاريو جهيل د سنت لورنس د سيند په وسيله د اتلانتيک له سمندر سره نښتی دی. دنياگارا ځروبي ته په بومي ژبه نياگارا (زوږ او غږ لرونکې) اوبه وايي چې د نياگارا د سيند په بهير کې چې د أيری او انتاريو جهيلونه سره نښلوي رامنځ ته شوی دی چې اوبه يې له شمال څخه جنوب لورته يعنې د کانادا له هيواد څخه د متحده ايالاتو خاورې ته توييږي. په همدې برخه کې د اوبو د بريښنا ستيشن هم جوړ شوی دی چې په دواړو هيوادونو کانادا او متحده ايالاتو پورې اړه لري. د دې جهيلونو اوبه د بيړيو چلولو وړ دي او د مشيگان جهيل د کانال په واسطه د ميسي سي پي د سيند سره هم نښلول شوی دی. د متحده ايالاتو د لويديځ او جنوب لويديځ جهيلونه تقريبا سمندر ته لار نه لري

او د دې حوزې لوی جهیل دگریت سالت Great Salt په نوم یادیږي.

د سپوږمکۍ په وسیله د جهیل تصویر

دکاناډا د هېواد جهيلونه زياتره دکنګلونو (يخچالونو) تر اغيزې لاندې دي. دې جهيلونو د ۱۰۰۰۰ کيلومترو مربعو په پراخوالي د لوارنت پليتو Laurent Plateau لوړې له جنوب ختيځ، جنوب او جنوب لويديځ لوري راچاپيره کړي دي. د (۶۲) مخ نقشې ته پام وکړئ.

لومړۍ ګڼه جدول: دکانادا د هيواد نور جهيلونه (اضافي معلومات)

ګڼه	د جهيل نوم	موقعيت	د اوبو ډول
۱	ګريت بيرGreat Bear	کانادا	يخچالي او دخوږو اوبو لرونکی
۲	ګريت سيليو Great Slave	کانادا	يخچالي او د خوږو اوبو لرونکی
۳	وينی پګ Winnipeg	کانادا	يخچالي او د خوږو اوبو لرونکی
٤	منی توبا Manitoba	کانادا	يخچالي او د خوږو اوبو لرونکی

د دې جهيلونو لومړنی بستر د يخچالي پروسې پورې اړه لري. تقريبا دکاناډا د هيواد ټولو سيندونو له جهيلونو څخه سرچينه اخيستې اويو شمير يې مخکې له دې چې سمندرونو اويا د هدسن خليج ته ورسيږي د لس ګونو جهيلي سيمو څخه تيريږي.

په منځنۍ امریکا کې تکتونیکي ژورو، غرونه سره جلا کړي دي او پراخه او ژور جهیلونه یې منځته راوړي دي د ټولو لوی یې د نیکارا ګوا Nicaragua جهیل دی چې ۱٦۷ کیلومتره اوږدوالی او ۷۰ متره ژور والی لري چې د نیکاراګوا د هیواد په لویدیځ کې موقعیت لري. دا جهیل د فعالو او غیرو فعالو اتشفشاني ټاپوګانو لرونکی هم دی. په جنوبي امریکا کې د بولیویا او پیرو د هیوادونو په پوله کې د تې تې کاکا Titicaca جهیل چې د سمندر له سطحې څخه ۳۸۱۲ متره لوړوالی لري، پروت دی چې د دې لویې وچې ډیر لوړ جهیل شمیرل کیږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او لاندې پوښتنو ته دې د (٦۲) او (٦٥) مخ د نقشې په اساس ځواب ورکړي او د هرې ډلې استاذی دې د خپل کار پایلې ټولګي والوته ولولي.

۱ـ د کانادا د هیواد د جهیلونو موقعیت په نقشې کې وټاکئ؟

۲ـ د متحده ایالاتو د جهیلونو موقعیت په نقشې کې وټاکئ؟

۳ـ د منځنۍ امریکا د جهیلونو موقعیت په نقشه کې وټاکئ؟

٤ـ د جنوبي امریکا د جهیلونو موقعیت په نقشه کې وټاکئ؟

پوښتنې

۱ـ د شمالي امریکا لوی جهیلونه کوم دي؟

۲ـ د کانادا د هیواد لوی جهیلونه کوم دي؟

۳ـ ولې د ځینو جهیلونو اوبه خوږې او د ځینو مالګینې وي؟

٤ـ د امریکا د لویې وچې ډیر لوړ جهیل کوم دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکا د لویې وچې طبیعي نقشه د (٦٤) مخ څخه کاپي یا انځور کړئ او د جهیلونو نومونه یې ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالوته وښیاست.

د- د امریکا د سمندرګیو په هکله څهٔ پوهیږئ؟

د کارابین سمندرګی

سمندرګي څه اقتصادي ارزښت لري؟

دامریکا د لویې وچې له شاوخوا پراخه اوبه چاپیره شوې دي او ډیر سمندرګي لري.

د دې لویې وچې ډیر لوی سمندرګی د کارابین سمندرګی دی، چې د غرب الهند د ټاپوګانو (د لوی انتیل د ټاپوګانو ځینې لکه کیوبا، هایتي، جامیکا، پورتوریکو او د کوچني انتیل ټاپوګان چې اورغورځونکي منشاء لري لکه ترینیداد او توباکو او داسې نور)، د منځنۍ امریکا د ختیځو غاړو او د جنوبي امریکا د شمالي غاړو ترمنځ پروت دی او پراخوالی (مساحت) یې ۱۹۴۳۰۰۰ کیلومترو مربعو ته رسیږي. دا سمندرګی د جغرافیایي موقعیت له مخې په استوایي عرض البلدونو کې د تودوخې د لوړې درجې (د سانتي ګراد ۲۴ څخه تر ۲۷ درجو) او د لوړې مالګې د لرلو په سبب د سمندر له اوبو څخه توپیر کیږي. د کارابین سمندرګی د اقتصادي او ستراتیژیکي ځانګړې ارزښت لرونکی دی او د نړۍ د سمندري سوداګریزو د مهمو لارو په تګ لوري کې چې د اتلانتیک له سمندر څخه آرام سمندرته له پانامې د کانال څخه تیریږي او د ګڼه ګونې څخه ډیره ډکه د اوبو لاره ده، پروت دی. د دې سمندرګي غاړې لږ لوړوالی لري او لوی سوداګریزه بندرونه یې په غاړو کې جوړ شوي دي.

- د پانامې کانال په کوم هیواد کې پروت دی، کوم سمندرونه یې سره نښلولي او څه اقتصادي ارزښت

لري؟
دامریکا د لویې وچې شمالي او شمال ختیځ سمندرګي لکه د بیوفورټ Beaufort سمندرګی د کاناډا په شمال او د لابرادور Labrador سمندرګی د کاناډا د هیواد په ختیځ کې د اقلیم له پلوه د شمال کنګل سمندر سره ورته والی لري. څه ناڅه ټول کال کنګل او د تودوخې درجه یې د سانتي ګراد د منفي ۵۰ درجو څخه کښته وي، او حتی دوبی یې له یوې نیمې څخه تر دوو میاشتو دوام کوي، کله کله یې د تودوخې درجه د سانتي ګراد له ۱۰ درجو څخه پورته ځي، په همدې سبب د قطبي سمندرګیو په نوم یادیږي او یوازې دځیړنو لپاره بیړۍ پکې تګ او راتګ کوي. په غاړو او ژورو برخوکې یې ځینې سمندري حیوانات لکه کبان ژوند کوي. د بیوفورت له سمندرګي څخه نفت هم رایستل ګیږي.
- د اسیا او امریکا د لویو وچو ترمنځ کوم سمندرګي او آبناء پراته دي؟
د الاسکا د ایالت په شمال لویدیځ کې د چوکاتسک یا چي چي (Chichi) سمندرګی پروت دی چې د کال زیاتره وخت کنګل وي. د شمالي امریکا او د اسیا د لویو وچو ترمنځ بل لوی سمندرګي د بیرنګ Bering په نوم د ۲۲۶۹۰۰۰ کیلومترمربع د پراخوالي په لرلوسره پروت دی. دا سمندرګی د بیرنګ د ابناء له لارې چې ۸۵ کیلومتر سور لري د شمالي کنګل سمندر سره نښلي. شمالي برخه یې د ژمي په اوږدوکې کنګل وي. خو جنوبي برخې یې نه کنګل کیږي او د بیړیو چلولو وړ دي.
(۶۲) مخ نقشې ته وګورئ.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي، او هره ډله دې د ۶٤ مخ نقشه انځور اویا کاپي کړي او نومونه دې په ټاکلو ځایونو کې ولیکي او د هرې ډلې استاذی دې هغه ټولګیوالو ته وښیي.

پوښتنې

۱_ دامریکا د لویې وچې کوم سمندرګی ټول کال د بیړیو چلولو وړ دی؟
۲_ د کوم کانال له لارې، د اتلانتیک سمندر د ارام له سمندر سره نښلول شوی دی؟
۳_ د بیرنګ سمندرګی د امریکا په کومه برخه کې پروت او کومې لویې وچې یې سره بیلې کړې دي؟
٤_ د امریکا د لویې وچې شمالي سمندرګی د کارابین د سمندرګي سره پرتله کړئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکا له لیکنې پرته نقشه له (٦٤) مخ څخه کاپي کړئ، د سمندرګیو موقعیت پکې وټاکئ او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې یې ټولګیوالو ته وښیاست.

هـ. د امریکا د لويې وچې د خليجونو په هکله څه پوهيږئ؟

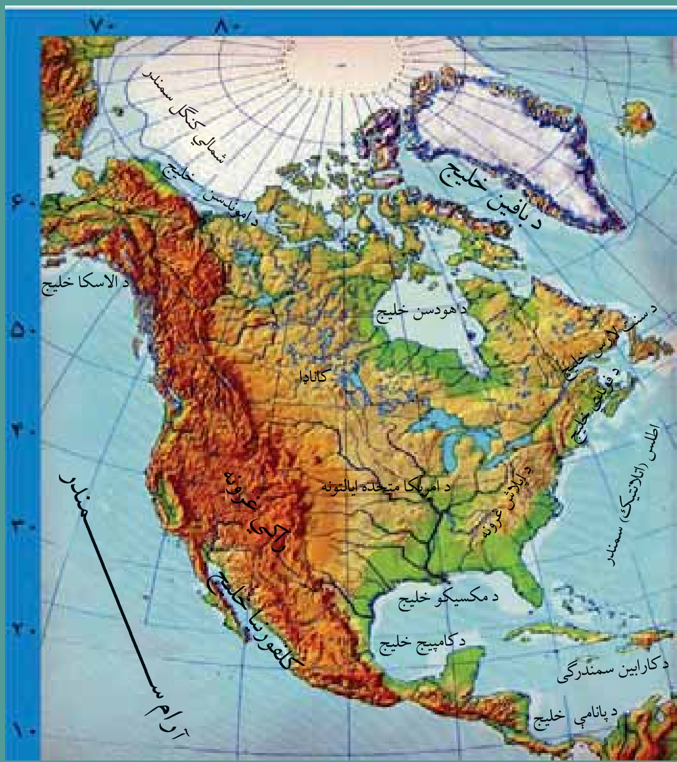

پورتنی نقشې ته وګورئ. ولې د امريکا په لويه وچه کې ډېر خليجونه شته دي؟

د شمالي امريکا خليجونه

دامريکا لويه وچه ډېر خليجونه لري ځکه د دې لويې وچې ښه موقعيت د دوو سمندرګيو ترمنځ او د اوبو ننوتلو له کبله په وچه کې د ډېرو خليجونو منځته راتګ سبب شوی دی.

په دې لويه وچه کې د سوداګرۍ او بيړيو جوړولو د صنعت پرمختيا هم د همدې خليجونو د شتوالي له امله ده. د شمالي امريکا په جنوب ختيځ کې د مکسيکو خليج پروت دی چې د فلوريډا د ټاپو وزمې په وسيله د اطلس (اتلانتيک) له سمندر څخه بيل شوی دی.

دې خليج سربيره پردې چې د بيړيو چلولو لپاره يې ښه شرايط برابر کړي دي، په سواحلو کې يې د نفتو، طبيعي ګازو او مالګو زيرمې هم ساتلې دي.

د ګلف ستريم تود بهير د مکسيکو د خليج له سيمې تيرېږي چې د سيمې د اقليم د بدلون او د اوبو د سطحې د پورته کيدو سبب کيږي.

د دې سيمې بل لوی خليج د مکسيکو د هيواد په ختيځ کې د کامپيچ Campeche خليج دی.

د شمالي امریکا په ختیځو غاړوکې د اطلس د سمندر اوبه په وچې کې ننوتلې چې په ځینو برخوکې یې ژور او په ځینو نورو برخو کې یې لږ ژور خلیجونه منځته راوړي دي. دا خلیجونه د فلوریدا د ټاپو وزمې څخه پیل او د بافین Baffin په سیمه کې خپل اعظمي سورته رسیږي. د کانادا شمالي خلیجونه د اقلیمي رژیم له پلوه شمالي کنګل سمندرته ورته والی لري، او دبیړیو چلولو وړ نه دي.

دویمه گڼه جدول د شمالي امریکا خلیجونه (اضافی معلومات)

گڼه	د خلیج نوم		موقعیت
۱	سنت لارنس	St Lawrence	د اطلس د سمندر په غاړه د کانادا د هیواد په ختیځ کې
۲	هودسن	Hudson	د اطلس سمندر په غاړه د کانادا د هیواد په ختیځ کې
۳	بافین	Baffin	د اطلس سمندر په غاړه د کانادا د هیواد په شمال ختیځ کې
۴	اموندسن	Amundsen	د شمال کنګل سمندر په غاړه د کانادا هیواد په شمال کې
۵	فوندی	Foundy	د اطلس سمندر په غاړه د کانادا هیواد په جنوب ختیځ کې

ټولې هغه اوبه چې د امریکا د لویې وچې شمالي او شمال ختیځې غاړې یې راچاپیره کړې دي، د کال په اوږدو کې یې تودوخه ډیره ټیټه او کله هم د سانتي ګراد د مثبت ۱۰ درجو څخه نه اوړي د کال زیاتره وختونه کنګل وي. نوله همدې امله د هودسن د خلیج سړې اوبه او د مکسیکو د خلیج تودې اوبه د شمالي امریکا پر اقلیم باندې مستقیمه اغیزه لري.

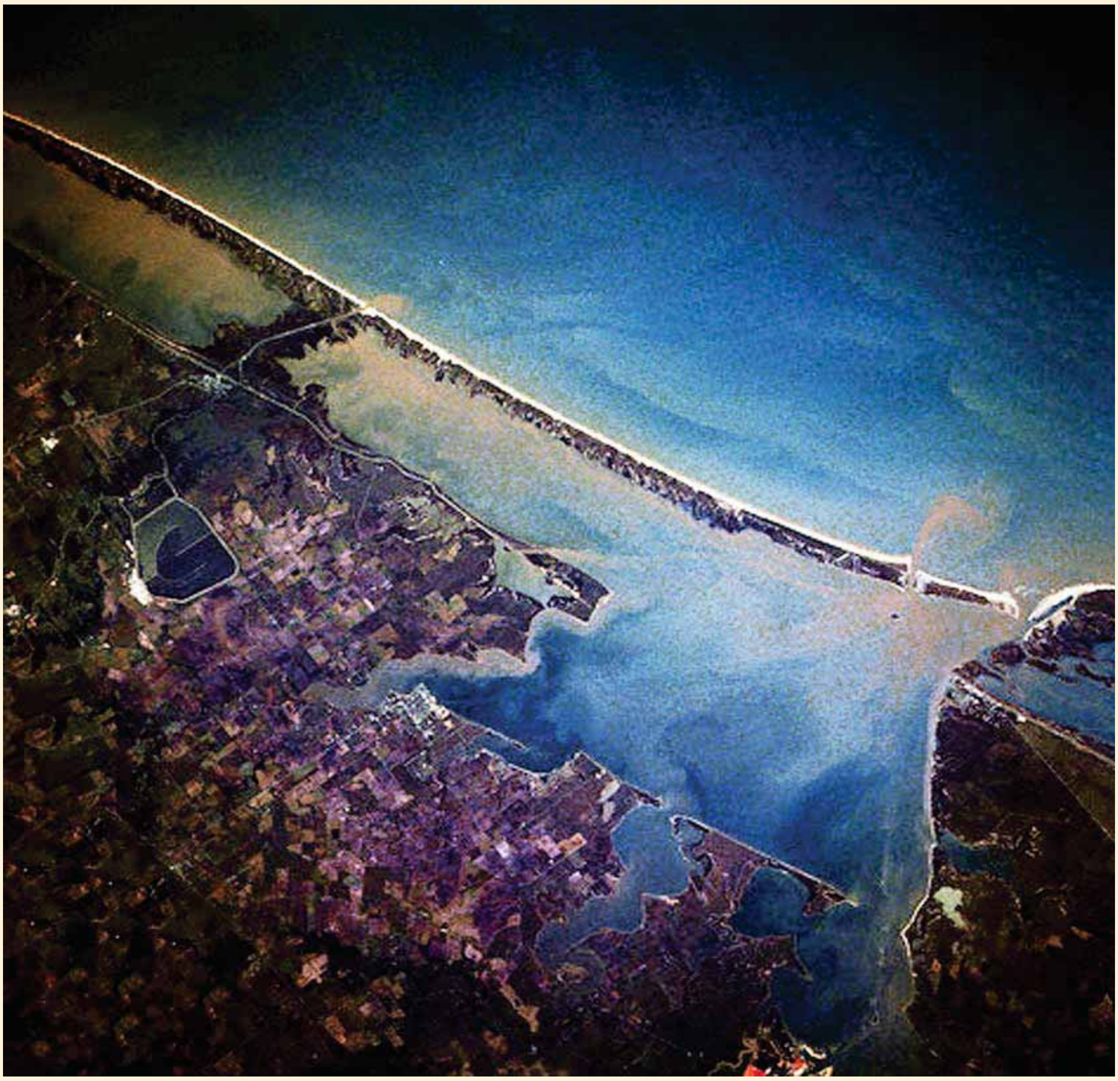

د مکسیکو د خلیج تصویر

د شمالي امریکا د ارام سمندر غاړې لږې وتلې او ننوتلې دي، خو د دې وچې په شمال لویدیځو غاړو کې لوی او کوچني ټاپوګان پراته دي چې ډېرې وتلې او ننوتلې غاړې لري. د دې سیمې له ډېرو لویو خلیجونو څخه یوهم د کلفورنیا خلیج دی چې د کلفورنیا California د ټاپو وزمې په ختیځ کې موقعیت لري او د کلورادو سیند په هغه کې تویيږي. دا خلیج اوږد او کم سوره دی، او یوه ماته او ژوره ساحه یې منځته راوړې ده. د الاسکا Alaska خلیج د دې ساحې بل لوی خلیج دی. چې د امریکا د لویې وچې په شمال لویدیځ کې موقعیت لري. د یادونې وړده چې ټول لوی او ژور خلیجونه د بیړیو چلولو او بندرونو د جوړونې لپاره ښهٔ شرایط برابره وي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او د امریکا د لویې وچې نقشه دې له (٦٤) مخ څخه کاپي کړي، او د شمالي امریکا د مهمو خلیجونو نومونه دې د هغې پر مخ ولیکي، او د ډلې استاذی دې یې ټولګیوالو ته وښیي.

پوښتنې

١ـ د مکسیکو له خلیج څخه څه اقتصادي ګټه اخیستل کیږي؟
٢ـ د شمالي امریکا په ختیځ کې کوم لوی او ژور خلیجونه شته؟
٣ـ د امریکا شمالي خلیجونه ولې د بېړیو چلولو وړ نه دي؟
٤ـ د شمالي امریکا د لویدیځې غاړې لوی خلیجونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

لاندې جدول بشپړ کړئ او د جغرافیې په راتلونکي درس کې یې ټولګیوالو ته ولولئ.

ګڼه	د خلیج نوم	موقعیت	اقتصادي ارزښت
١	مکسیکو	د شمالي امریکا په جنوب ختیځ برخو کې	
٢	سنت لارنس		د بیړیو چلولو وړ دی
٣	هودسن		
٤	الاسکا		
٥	کلفورنیا		

خلرویشتم لوست

د جنوبی امریکا خلیجونه

د سويلی امريکا نقشه

آيا د سويلي امريکا ټول خليجونه د سوداګرۍ د لويو بيړيو چلولو ته برابر دي؟

د سويلي امريکا د خليجونو په هکله څه پوهيږئ؟

د سويلي امريکا د اطلس (اتلانتيک) سمندر په غاړوکې لوی خليجونه چې په وچه کې ډير ننوتلي وي نشته دي. يوازې د ارجنتاين د هيواد په جنوب ختيځو غاړوکې نيمه دايروي شکله خليجونه ليدل کيږي. د پارانا Parana د سيند په خوله (مصب) کې د ريودو لاپلاتا اوږده او پراخ سواحل پراته دي. د هغه په شمال کې د سادومارکوس کوچنی خليج موقعيت لري چې د بيړيو چلولو لپاره يې د بندر جوړوني ښه شرايط برابر کړي دي. د امازون د سيند خوله هم د بيړيو چلولو وړ ده. د کارابين د سمندرګي په غاړو د ونزويلا لوی خليج پروت دی، چې ځانګړې سوداګريز ارزښت لري. د جنوبي امريکا په شمال لويديځ کې د ارام سمندر په غاړه د پانامې لوی خليج پروت دی چې د پانامې د کانال له لارې يې د بيړيو چلولو لپاره ښه شرايط برابر کړي دي. همدارنګه د استوا د کرښې جنوب ته د اکوادور په هيواد

دريمه ګڼه جدول: د جنوبي امريکا نور خليجونه (اضافي معلومات)

ګڼه	د خليج نوم	موقعيت
۱	سان ماتياس (San Matins)	د ارجنتاين د هيواد په ختيځ کې د اطلس سمندر په غاړه
۲	بلانکا (Blanca)	د ارجنتاين د هيواد په ختيځ کې د اطلس سمندر په غاړه
۳	سان جورج (San jorgs)	د ارجنتاين د هيواد په ختيځ کې د اطلس سمندر په غاړه
۴	ګراند (Granda)	د ارجنتاين د هيواد په ختيځ کې د اطلس سمندر په غاړه

کې دګوایاګیل Guayaquil لوی خلیج پروت دی چې دګوایاګیل لوی بندر هم دلته جوړ شوی دی او د هغه په جنوب کې د عرض البلد تر ۳۰ درجو پورې د هغه سواحل وتلي او ننوتلي نه دي او د غاړو لوړوالی یې هم ډیر دی، چې د بېړیو لنګر اچولوته برابر نه دي. خو د ارام سمندر د سواحلو په جنوبي ورستیو برخو کې د چیلي په هیواد کې ډیرې ننوتلې او وتلې شته، خلیجونه یې تاوراتاو او سورور دي لکه کورکوادو Corcovado او د دې پنیاس De penas چې د پراخو او ژورو خلیجونو د سمندري سوداګریزو بندرونو جوړونې ته یې مناسب شرایط برابر کړي دي. ډیر هیوادونه سره له دې چې پراخه سمندري غاړې لري خو د خلیجونو د نه درلودلو یا د نا برابرو او لږ ژورو خلیجونو د دردلو په سبب د بېړیو چلولو لپاره د ګټې اخیستنې وړ نه دي.

په لاتینه امریکا کې د خلیجونو انځورونه

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې پر څو ډلو وویشل شي د ٦٤ مخ نقشه دې کاپي کړي او په هغې کې دې د لویو خلیجونو نومونه په ټاکلو ځایونو کې ولیکي.

الف ـ د جنوبي امریکا شمالي خلیجونه

ب ـ د اطلس سمندر د غاړو خلیجونه

ج ـ د ارام سمندر د غاړو خلیجونه

پوښتنې

۱ـ لاندې پوښتنې بشپړې کړئ.

ـ د اکوادور د هیواد د .... خلیج په غاړه لوی تجارتي بندر جوړ شوی دی.

ـ د چیلی د هیواد لوی خلیج .... دی.

۲ـ لنډ ځواب ورکړئ

ـ کوم سواحل په طبیعي توګه د بندرونو جوړونې ته مناسب نه دي؟

ـ ستاسو له نظره له خلیجونو څخه څه اقتصادي ګټه اخیستل کیږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د ارام سمندر د غاړو خلیجونه د اطلس د سمندر د غاړو دخلیجونو سره د بندرونو د جوړونې او بیړۍ چلونې له پلوه پرتله کړئ.

و- د امريکا د لويې وچې د اقليم په هکله څه پوهيږئ؟

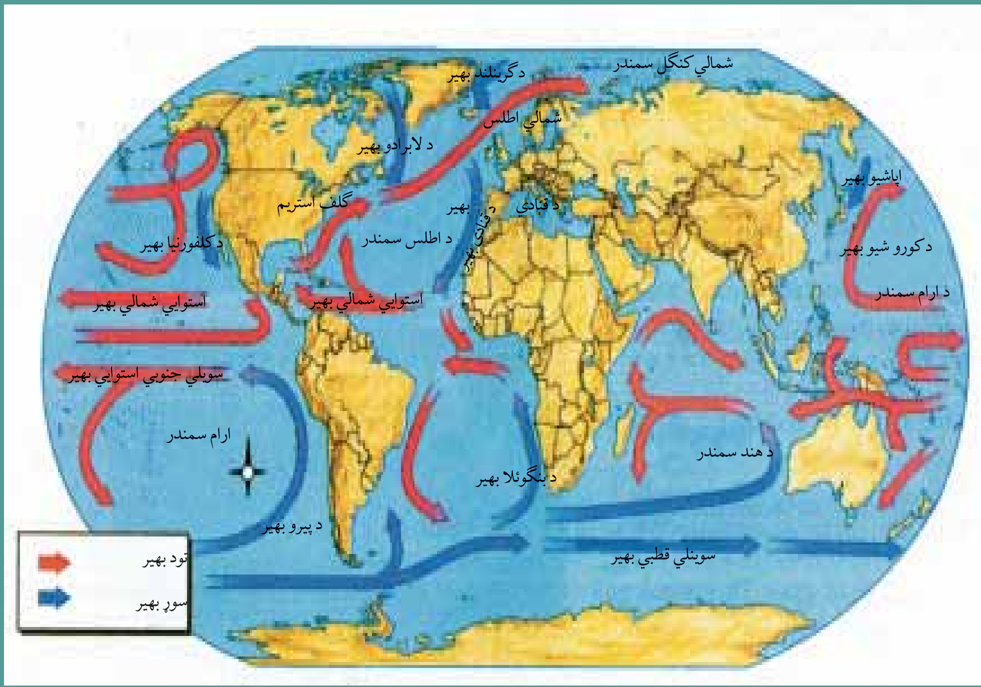

د نړۍ د سمندري تودو او سړو اوبو د بهير نقشه

د نړۍ کومه لويه وچه د نړۍ ټول نباتات او اقليمونه لري؟

د امريکا لويه وچه د نړۍ د نورو لويو وچو په خلاف په شمالي او جنوبي دوه نيمو کرو کې موقعيت لري، نو ځکه د نړۍ د ټولو نباتاتو او اقليمونو ډولونه لري.
د (۸۲) مخ نقشې ته وګورئ.

ـ شمالي امريکا د کومو اقليمي سيمو لرونکې ده؟
شمالي امريکا د منځنۍ امريکا په ګډون د شمالي عرض البلد د ۷ او ۸۳ درجو ترمنځ پرته ده. چې په دې ترتيب له شمال څخه جنوب ته ټولې اقليمي سيمې د استوا څخه پرته ، په برکې نيسي، چې دارنګه ډېره برخه يې په قطبي او معتدله او لږه برخه يې د استوا لاندې په (منځنۍ امريکا کې) پرته ده. او دا ډول موقعيت د شمالي او جنوبي برخو ترمنځ د تودوخې د درجې د توپير سبب کيږي.
د شمالي امريکا په ختيځه برخه کې لوړ غرونه نشته، نو ځکه د اتلانتيک د سمندر لخوا د ختيځو مرطوبو کتلو د راتګ لپاره برابره ده. خو په لويديځ کې د راکي غرونه د ارام سمندر لخوا د مرطوبو هوايي کتلو د بهير خنډ ګرځي.
د شمالي کنګل سمندر او د مکسيکو د تود خليج ترمنځ د ډېټو شتوالی د استوايي او قطبي عرض البلدونو ترمنځ د شمال څخه جنوب لورته د هوايي کتلو د تبادلې شرايط د کال په ټولو موسمونو

کې برابر کړي دي.

د اتلانتيک په سمندر کې د شمالي او جنوبي برخو ترمنځ د تودوخې د درجې توپير ليدل کيږي، يعنې د گلف ستريم تود بهير د شمالي امريکا جنوب ختيځ سواحل توده وي، او د لابرادور سوړ بهير د کانادا ختيځې برخې سړه وي. د شمالي امريکا په لويديځ کې د ارام سمندر د کوروشيو تود بهير د شمال په لوري او د کلفورنيا سوړ بهير دجنوب په لوري د کال په اوږدوکې د تودوخې د بدلون سبب کيږي.

د شمالي امريکا ډيرې مرطوبې سيمې په ختيځ کې د اتلانتيک د سمندر غاړې او په لويديځ کې د ارام سمندر سواحل دي، ډيرې وچې سيمې د راکي د غرونو منځنۍ سيمې يې دي چې د اوربښت اندازه يې ډيره لږه ده. د شمالي امريکا په شمال کې د تندرا سړه سيمه، د هغې په جنوب کې معتدله سيمه او د معتدلې سيمې په جنوب کې د سب تروپيک سيمه پرته ده.

جنوبي امريکا د کومو اقليمي سيمو لرونکې ده؟

جنوبي امريکا د شمالي عرض البلد ۱۲ درجو او د جنوبي عرض البلد د ۵٦ درجو ترمنځ پرته ده او ډيره برخه يې په توده منطقه کې پرته ده. يعنې د خاورې زياته برخه يې د سرطان او جدي د کرښو ترمنځ په استوايي يا حاره يي سيمه کې او لږه جنوبي برخه يې په معتدله سيمه کې پرته ده. د جنوبي امريکا په لويديځه برخه کې د انديز د غرونو طبيعي حالت اوپه ختيځ کې پراخې هوارې پر اقليم غوره اغيزه لري. د انديز د غرونو لړۍ ختيځې خواته د لندې هوا د ورتگ خنډ گرځي.

د استوا لاندې د سيمې انځور

د دې لويې وچې په ختيځو غاړوکې تقريبا د استوا کرښې ته نږدې د استوا د تودو اوبو بهير تيريږي، چې په شمال لويديځ او جنوب لويديځ کې د برازيلين(Brazilian Stream) په تودو بهيرونو ويشل کيږي. اوپه ژمي کې د جنوبي امريکا په سواحلو کې د تودوخې د سانتي گراد څه ناڅه ۳ درجو د زياتوالي سبب کيږي. د جنوبي امريکا د لويديځو سواحلو په اوږدوکې د پيرو په نوم د سړو اوبو (Peru Stream) بهير له جنوب څخه شمال لورته د استوا تر کرښې پرمخ ځي او د ساحلي هوا تودوخه راښکته کوي، ان تردې چې د استوا په مدار کې د تودوخې کچه ٤ درجې راښکته کوي. د دې بهير بل ښاخ د جنوبي امريکا جنوب ختيځ سواحل هم سړ وي.

د معتدله سيمې انځور

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په پنځه کسيزو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د امريکا د لويې وچې اقليمي نقشه د هغې د لارښود سره چې په کې هره اقليمي سيمه په ځانګړي رنګ سره ښوول شويده په غور سره وګوري او هره ډله دې د يوې اقليمي سيمې د ځانګړتيا په هکله ځواب برابر کړي او ټولګيوالو ته دې يې وړاندې کړي.

۱ـ سوړ اقليم

۲ـ معتدل اقليم

۳ـ سب تروپيک اقليم

٤ـ د تندرا اقليم

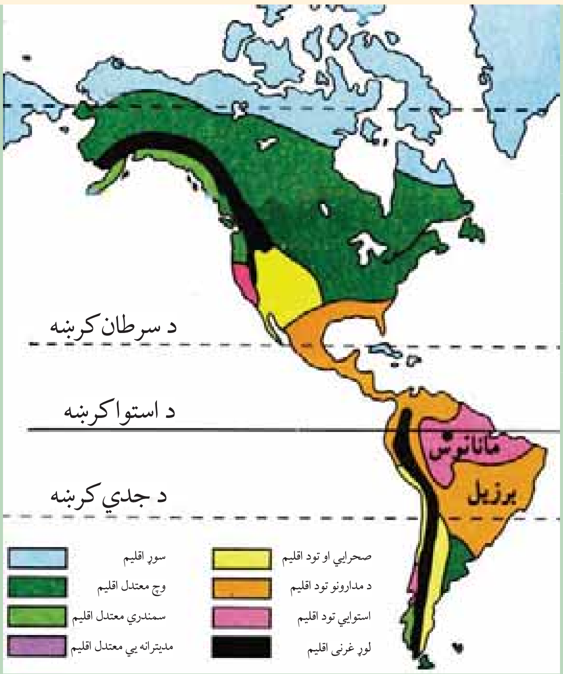

پوښتنې

سم ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري نښه کړئ.

۱ـ د امريکا لويه وچه په شمالي او جنوبي دوه نيمو کرو کې پرته ده. (   )

۲ـ د شمالي امريکا د خاورې ډېره برخه په توده او استوايي سيمه کې پرته ده. (   )

لنډ ځواب ورکړئ.

۱ـ کوم سمندري بهيرونه د امريکا د لويې وچې پر اقليم اغيزه کوي؟

۲ـ کوم غرونه د امريکا لويې وچې ته د ارام سمندر له لوري د لنده بل خنډ ګرځي.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د امريکا د لويې وچې سپينه نقشه د ورکړل شوې اقليمي نقشې پر بنسټ رنګ کړئ.

شپږ ویشتم لوست

۲، ۳- د امریکا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟

د امریکا سیاسي نقشه

د امریکا په لویه وچه کې څو خپلواکه هیوادونه شته؟

د امریکا لویه وچه د ٤٢،١ میلیونو کیلومترو مربعو په پراخوالي سره په دوو شمالي او جنوبي نیموکروکې موقعیت لري. دا لویه وچه په ٥١ سیاسي واحدونو ویشل شوې ده، چې له هغې جملې څخه ۳٥ واحده یې خپلواکه هیوادونه او نور پاتې یې لاتر اوسه د بهرنیو هیوادونو تر کنټرول لاندې دي. په شمالي امریکا کې چې د انګلوساکسون په نوم هم یادیږي د (امریکا متحده ایالاتونو، اتازونې او کانادا) دوه هیوادونه پراته دي. د امریکا د متحده ایالتونو هیواد د ۹،۳٦۳،۰۰۰ کیلومترو مربعو په پراخوالي سره د نړۍ څلورم لوی هیواد دی چې د ٥۰ ایالتونو څخه جوړ شوی دی. نو له همدې امله یې د هیواد رسمي بیرغ ٥۰ ستوري لري.

د حکومت ډول یې فدرالي جمهوریت دی او جمهور رئیس یې د څلورو کلونو لپاره ټاکل کیږي. د کانادا هیواد د (۹،۹۷۰،٦۱۰) کیلومترو مربعو په پراخوالي سره د روسیې له هیواد څخه وروسته د نړۍ پراخه هیواد دی. دا هیواد له لسو ایالتونو څخه جوړ شوی دی، او لاتر اوسه یې ګورنر جنرال چې تشریفاتي بڼه لري د انګلستان د ملکې له خوا ورپیژندل کیږي، او د انګلستان د هم ګټو

(مشترك المنافع)، هیوادونو د ډلې څخه شمیرل کیږي. د منځنۍ امریکا اته ګوني هیوادونه د جنوبي امریکا د هیوادونو په ګډون د لاتیني امریکا په نوم یادیږي. چې ډیر مهم ګډ خصوصیات یې لاتیني ژبه ده. چې په دغو زیاترو هیوادونو کې رسمي ژبه اسپانوي او په برازیل کې پرتګالي ده.

ډیر لوی هیواد یې برازیل دی چې پراخوالی یې ۸،۵٤۷،٤٠٤ کیلومتر مربع او پلازمینه یې د برازیلیا ښار دی او ډیر کوچنی هیواد یې ترینیداد او توباګو دی، مهم ښار یې د ارجنتاین هیواد کې بونس ایرس دی چې د امریکا د پاریس په نوم هم شهرت لري. دجنوبي امریکا د نفوسو ډک هیواد بیاهم د برازیل هیواد دی چې ۱۸٤،۷ میلیون تنه نفوس لري، او لږ نفوس لرونکی هیواد یې وفالکلند تر استعمار لاندې هیواد دی چې ۲۰۰۰ تنه نفوس لري. د امریکا د لویې وچې شپږ هیوادونه فدرالي ۱۹ یې ولسواکه(جمهوري) او لس نور یې د انګلستان پخوانۍ مستعمرې دي، چې اوس یې خپلواکي په رسمیت پیژندل شوې ده، خو لاتر اوسه یې ګورنر جنرال د انګلستان د ملکې له خوا ټاکل کیږي او د انګلستان د هم ګټو هیوادونو څخه ګڼل کیږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د پخوانیو معلومات په پام کې نیولوسره دې د امریکایې هیوادونو د حکومتي جوړښت په هکله په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلې دې یې ټولګیوالوته وړاندی کړي.

پوښتنې

۱ـ د امریکا د لویې وچې د سیاسي ویش نقشې ته په پاملرنې سره لاندنیو پوښتنو ته ځواب ورکړئ؟

الف ـ د شمالي امریکا د دوو هیوادونو نومونه ووایاست؟

ب ـ د منځنۍ امریکا د یوه هیواد نوم ووایاست؟

ج ـ د جنوبي امریکا د دریو هیوادونو نومونه ووایاست؟

۲ـ د جنوبي امریکا هیوادونه کومه ګډه فرهنګي وجه لري؟

۳ـ د امریکا د متحدو ایالتونو (اتازوني) هیواد د څو ایالتونو څخه جوړ او د حکومت ډول یې څرنګه دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د امریکا د لویې وچې دیوه هیواد په هکله معلومات راټول او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې وړاندې کړي.

۲-۴، د امریکا د لویې وچې د بشري جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟

د راتلونکي مخ نقشې ته وګورئ، د امریکا په لویه وچه کې د نژادونو ویش راښیي.
په امریکا کې کوم نژادونه استوګنه لري؟

الف ـ نژاد او ژبې

دامریکا دلویې وچې خلک د ډول ډول نژادونو او ځانګو څخه جوړ شوي دي چې ډیر غوره یې عبارت دي له:

۱ـ بومیان یا سره پوستکي

د امریکا قدیمي او اصلي اوسیدونکي دي. چې په متحده ایالاتو او کانادا کې اوسیږي او هغوی ته هندیان Indian هم وایي. د امریکا له کشفولو وروسته دې لویې وچې ته د سپین پوستکو اروپایانو په راتګ سره چې د سره پوستکو د ځمکو د لاندې کولو په لټه کې وو. د بومیانو او اروپایانو ترمنځ ډیرې جګړې وشوې چې د هغو له امله نن ډیر لږ سره پوستکي پاتې دي. د دې خلکو کار کرنه او د ژویو ښکار و او د ونو له ریښو څخه یې هم خواړه برابرول. سره پوستکي د ژیړ پوستکو له نژاد څخه هم ګڼې چې ډیر پخوا یې د آسیا د لویې وچې څخه د بیرنګ د ابناء له لارې د امریکا لویې وچې ته مهاجرت کړی دی.

۲ـ سپین پوستکي

د۱٦م پیړۍ څخه وروسته اروپایي سپین پوستکي مهاجرین ورو ورو امریکا ته راغلل هلته استوګن شول، او ورځ په ورځ یې شمیر زیات شو، نن د امریکا د لویې وچې زیات وګړي دوه رګه دي چې د مختلفو نژادونو او ملیتونو د اختلاط په نتیجه کې منځته راغلي دي.

۳ـ تور پوستکي

امریکایي تور پوستکي په واقعیت کې د افریقایي غلامانو او مریانو زامن او لمسي دي چې داستعمار په دوران کې د اروپایي سپین پوستکو په واسطه په کانونو او کروندوکې د کار لپاره په اجباري توګه دې لویې وچې ته راوړل شوي دي. نن ورځ یو زیات شمیر تورپوستکي په شمالي، مرکزي او جنوبي امریکا کې ژوند کوي.

د امریکا په لویه وچه کې نژادونه

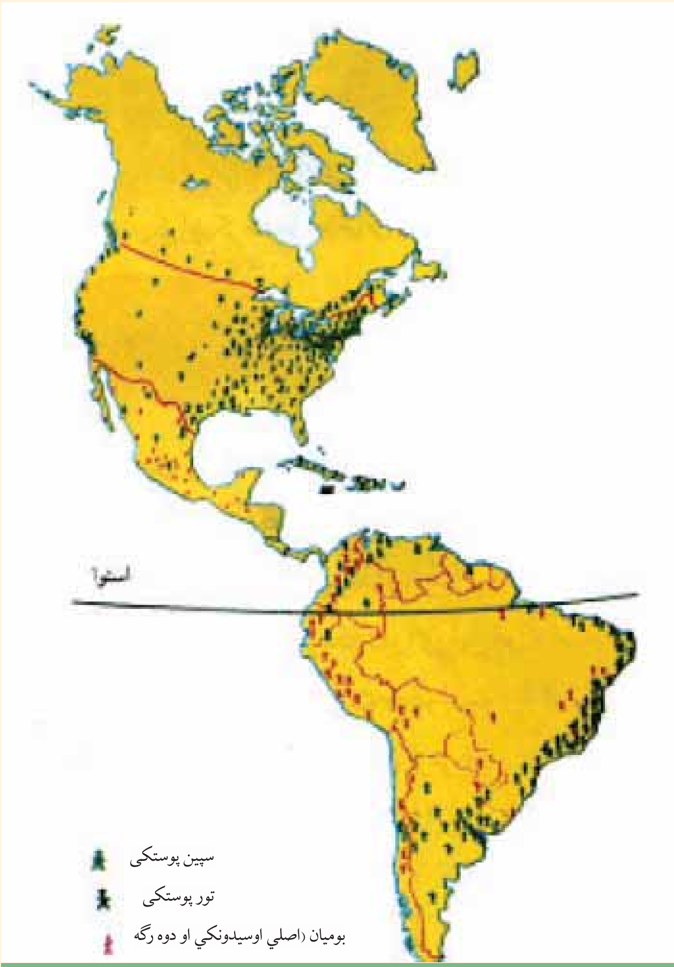

دامریکا په متحده ایالتونوکې تورپوستکي د دې هیواد په جنوب ختیځ او همدارنګه په لویو ښارونو لکه شیکاګو او نیویارک کې استوګنه کوي او د ژوند شرایط یې د سپین پوستکو په پرتله د اقتصادي او اجتماعي پلوه نا مناسب دي.

ایا پوهیږئ د امریکا په لویه وچه کې دوه فرهنګه او مروجې ژبې کومې دي؟

الف ـ شمالي امریکا

په شمالي امریکا کې یعنې په متحده ایالاتو کې انګلیسانو د ۱۷ م پیړۍ په لومړیو اوپه کاناداکې د ۱۸ م پیړۍ په وروستیو کې یو ډول انګلیسي فرهنګ منځته راوړ چې لاتر اوسه شته. د کانادا وګړي په انګلیسي او فرانسوي او د متحده ایالاتو وګړي په انګلیسي ژبه خبرې کوي.

ب ـ لاتینه امریکا

منځنی او جنوبي امریکا په ګډه د لاتینې امریکا په نوم شهرت لري. د دې سیمې نوم او دهغو د ژوند کړه وړه د لاتینې اروپا یعنې د اسپانیې او پرتګال د فرهنګ نمایندهګي کوي چې اسپانوي ژبه د دې سیمې له ۲۰ جمهوریتونو څخه په ۱۸ جمهوریتونو کې مروجه ده، د برازیل خلك په پرتګالي او د هایتي خلك په فرانسوي ژبو خبرې کوي.

د سپین پوستکي څېره

د تور پوستکي څېره

د سرو پوټکو خلکو يو تصوير

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو کې په لاندې مطلب بحث او خبرې وکړي.

ـ لاتينه امريکا د لويې وچې کومې برخې ته ويل کيږي او ولې؟

ـ د تور پوستکو اصلي منشه چې نن ورځ په امريکا کې اوسيږي د کوم ځای څخه پيل کيږي؟

پوښتنې

سم ځواب غوره کړئ.

۱ـ د انګلوساکسون فرهنګ په کوم يوه لاندني هيواد کې شته؟

الف: کانادا ب: برازيل

ج: ارجنتاين د: مکسيکو

۲ـ لاندې جملې بشپړې کړئ.

په جنوبي امريکا کې .... فرهنګ رواج لري.

۳ـ لنډ ځواب ورکړئ.

ايا د امريکا د متحده ايالاتو تورپوستکي اقتصادي او اجتماعي مناسب شرايط لري؟

اته ویشتم لوست

ب- د امریکا د نفوسو او مذهب په هکله څه پوهیږئ؟

د امریکا په لویې وچې کې د نفوسو د جغرافیایي ویش نقشه

د امریکا د لویې وچې د نفوسو ډک ښارونه کوم دي؟

د امریکا د لویې وچې د نفوسو د جغرافیایي ویش نقشې ته ځیر شئ چې په امریکا کې د نفوسو میشته کیدنه شیې.

نن ورځ دامریکا د نفوسو زیاته برخه د دوو لویو وچو یعنې داروپا او افریقا مهاجرین چې په لویو ښارونو کې استوګنه لري په برکې نیسي. د دې لویې وچې د نفوسو څخه ډکې سیمې شمالي او منځنۍ امریکا ده چې په ۲۰۰۰ م کال کې یې د ٤٨٠ میلیونو تنو څخه زیات وګړي درلودل. په جنوبي امریکا کې د ٣٤٦ میلیون تنو څخه زیات وګړي اوسیدل. د امریکا د لویې وچې ټول نفوس ٨٢٧ میلیون تنو ته رسیږي. په شمالي او منځنۍ امریکا کې له نفوسو څخه ډک ښار دنیویارك بندر دی چې نفوس یې په ۲۰۰۵ م کال کې ١٨,٥ میلیونو تنو ته رسیده. په جنوبي امریکا کې بونس ایرس د ارجنتاین

د نیویارک یو انځور

د هیواد پلازمینه له نفوسو څخه د ډکو ښارونو څخه شمیرل کیږي چې په ۲۰۰۵ م کال کې یې ۱۳،۳ میلیون تنه نفوس درلوده. همدارنګه په برازیل کې د ساو پائولو د ښار د وګړو شمیر په ۲۰۰۵ م کال کې ۱۸،۳ میلیونو تنو ته رسیده، د یادولو وړ ده چې د نفوسو وده په لاتینه امریکا کې د شمالي امریکا په پرتله زیاته ده. د شمالي امریکا وګړي له مکسیکو پرته زیاتره د پروتستانت د مذهب پیروان دي او د امریکا د لویې وچې نور اوسیدونکي کاتولیک مذهبه دي. چې د جنوبي اروپا میراث دی. د کاتولیک مذهب پیروان په لاتینه امریکا کې استوګن دي او د نورو دینونو پیروان لکه مسلمانان او یهودیان هم د امریکا په لویه وچه کې استوګنه لري.

دساو پائولو د ښار انځور

د ټولګي دننه فعالیت

دامریکا دنفوسو د جغرافیایي ویش نقشې ته په پاملرنې، د دې لویې وچې له نفوسو څخه ډک ښارونه د لیکنې پرته نقشه کې مشخص کړئ.

پوښتنې

۱_ د امریکا په کوم ښار کې زیات تور پوستکي استوګنه کوي؟
۲_ د نفوسو وده په شمالي امریکا کې زیاته ده که په جنوبي او مرکزي امریکا کې؟
۳_ د پروتستانت مذهب زیاتره د دې لویې وچې په کومه برخه کې رواج لرئ؟ نوم یې واخلئ.

۲، ۵ _ د امريکا د اقتصادي جغرافيې په هکله څه پوهېږئ؟

کوم عوامل د شمالي امريکا د اقتصادي پرمختگ سبب شوي دي؟

شمالي امريکا:

په اوسنيو شرايطو کې د شمالي امريکا دوه هيوادونه (متحده ايالات او کانادا) په مختلفو دلايلو د نړۍ له ډېرو پرمختللو هيوادونو څخه شميرل کيږي، د مثال په توگه:

_ شمالي امريکا د ځمکې لاندې ډېر کانونه، طبيعي سرشاره زيرمې، پراخې ځمکې، د اوبو څخه ډک سيندونه او د اب او هوا ډولونه لري.

_ د امريکا د لويې وچې د کشف څخه وروسته، اروپايانو دې وچې ته مهاجرت کړی دی، هغوی خپلې پانگې هم له ځان سره راوړې وې، دې مهاجرينو خپل مهارتونه او استعدادونه په کار واچول او د خوښيږيو په اوړدوکې يې نوی تمدن منځته راوړ.

_ د شمالي امريکا په اقتصادي پراختيا کې نورو عواملو هم اغيزه درلوده مثلا په دويمې نړيوالې جگړې کې د زياترو اروپايي هيوادونو صنايع ړنگ شوي، خو متحده ايالاتو د جگړې د سيمې څخه دلرې والي په سبب زيانمن نه شول او وې کولای شول چې د خپلو سيالانو څخه د مخه شي.

_ شمالي امريکا د زياترو هيوادونو د پوهانو او متخصصانو په جذبولو سره يې هم وکولای شو چې پر مختللی اقتصاد ولري.

کرنه او مالداري:

شمالي امریکا طبیعي سرشاره او پراخه منابع لري، چې دا علت په دې سیمه کې د کرنې او مالدارۍ د پرمختګ سبب شوی دی. په حاصل خیزو ځمکو کې په زیاته اندازه غنم او جوار کرل کیږي.

د شمالي امریکا نقشه

د شمالي امریکا (د امریکا د متحدو ایالتونو او کاناډا) اقتصادي انځوریزه نقشه

کرنیز فعالیتونه د عملي لاروچارو څخه په ګټې اخیستنې سره په ښه توګه سرته رسیږي. مالداري د امریکا په مختلفو سیمو کې له هغې جملې په متحده ایالاتو او کاناډا کې ځانګړې ارزښت لري، په دې هیوادونو کې د غویانو، پسونو او وزو د لویو ګلو او اسانو روزنه کیږي.

کانونه او صنایع:

د امریکا په ټوله لویه وچه کې د نفتو ځاګانې او د اوسپنې او ډبروسکرو کانونه پیدا کیږي. همدارنګه د دې لویې وچې نور غوره کانونه سره زر، سپین زر مس، نکل او داسې نور دي.

د امریکې متحده ایالاتو د صنعتي تولیداتو کارخانې په لویو ښارونو لکه نیویارک او د امریکا د پنځه ګونو جهیلونه په شاوخواکې جوړې شوې دي.

د شمالي امریکا د یادولو وړ صنایع د فلزاتو د ویلې کولو، درندو صنایعو، د پولادو برابرولو، کرنیزو ماشینونو، لارو جوړلو، د وسلې تولیدولو، موټر جوړولو، بیړۍ جوړولو، الوتکو جوړولو او بالاخره کیمیاوي صنایعو، د نفتو د چاڼولو له صنایعو او نورو څخه عبارت دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هر ډله دې د لاندې جدول په پام کې نیولو سره هغه طبیعي او بشري عوامل چې د شمالي امریکا د پرمختګ سبب شوي په دوو ورکړ شوو ستونونو کې واضح کړي.

طبیعي عوامل	بشري عوامل
حاصل خیزه پراخه ځمکې	د جګړې څخه لرې والې ....

پوښتنې:

۱ـ د شمالي امریکا د څو غوره کرنیزو پیدا وارو نومونه واخلئ؟
۲ـ د امریکا متحده ایالاتو مهمې صنایع کومې دي؟ بیان یې کړئ؟
۳ـ د شمالي امریکا د غوره کانونو نمونه واخلئ؟
٤ـ د شمالي امریکا د صنایعو په هکله څه پوهیږئ؟ په پنځو کرښو کې یې ولیکئ؟

د ټولګي بهر فعالیت:

د شمالي امریکا د لیکنې څخه پرته (سپینې) نقشې کې د شمالي امریکا د صنعتي ښارونو ځایونه مشخص کړئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالوته وښیاست.

دیرشم لوست

لاتینه امریکا

کرونده

د لاتینې امریکا اقتصاد پر کومو بنسټونو ولاړ دی؟
د لاتینې امریکا هیوادونه د متحده ایالاتو او کانادا په څیر پرمختللي نه دي، بلکې د هغو اقتصاد زیاتره په کرنیزو محصولاتو او د کاني موادو په را ایستنې ولاړ دی.

کرنه:

دککاو د کښت انځور

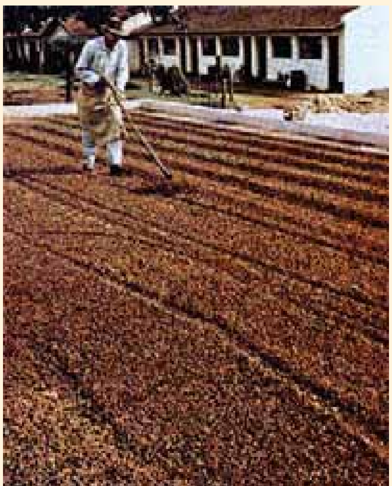

د شلمې پیړۍ په لومړیو کې چې کوم بدلونونه د کرنې په برخه کې منځته راغلي دي، لاتینې امریکا وکولای شو چې د نړۍ په کرنیز اقتصاد کې مهم مقام خپل کړي. لکه چې دا رنگه نن ورځ کولای شو د جنوبي امریکا د هیوادونو په غوره کرنیزو محصولاتو کې د پنبې، گنیو، کاکائو، قهوې، کیلې او ربړ نوم واخلو. سربیره پردې د دې سیمې په ځینو هیوادونو کې غلې دانې په ځانگړې ډول غنم او جوار هم په ډیره اندازه کرل کیږي. لکه چې دا رنگه ارجنتاین د غنمو او جوارو مهم تولیدوونکی هیواد دی، او برازیل د نړۍ

د قهوې مهم صادروونکی دی. همدارنگه د امازون د ځنگلونو اومه ربړ د دې لويې وچې غوره شتمني شميرل کيږي. په منځنی امريکا او د کارابين په ټاپوگانو کې کيله، قهوه، کاکائو، گني، ډول ډول مرکبات او اناناس او همدارنگه سربيره پر هغو په ټوله جنوبي امريکا کې چغندر، قند، کتان او په ځنگلي سيمو کې د ځنگلونو څخه د گټې اخيستنې محصولات د پاملرنې وړ دي.

مالداري:

مالداري د جنوبي امريکا په مختلفو سيمو له هغو جملې په برازيل او ارجنتاين کې ځانگړې ارزښت لري. په دې هيوادونو کې د شنو او پراخو د ښتو د شتوالي له امله د رمو ساتنه او مالداري په ځانگړي ډول د غواگانو روزنه ډير رواج لري، لکه چې دارنگه په دې ورستيو کلنو کې د غوښو د کنسرو او ساتنې لپاره پوره وسايل برابر شوي چې دغه حالت د مالدارۍ د ډيرې ودې سبب شوی دی.

مالداری

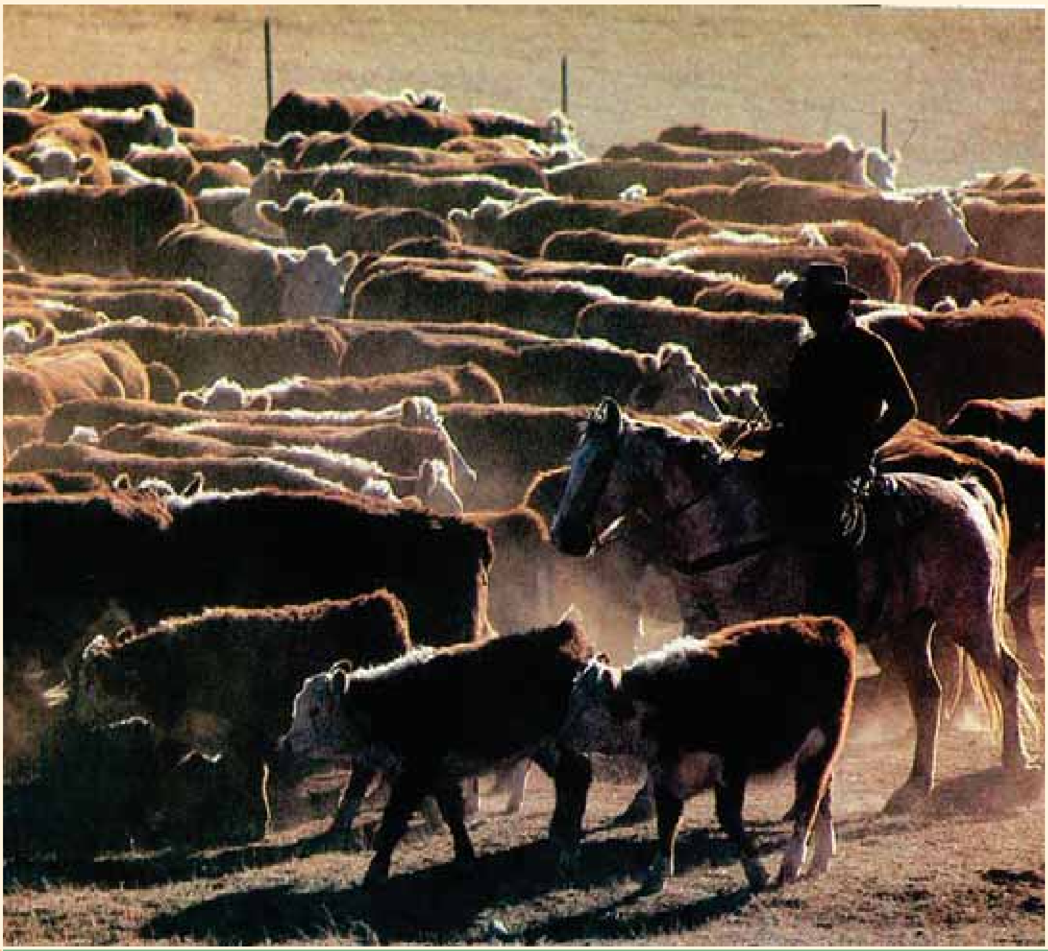

کانونه او صنایع:

جنوبي امریکا د طبیعي منابعو له پلوه بډایه لویه وچه ده. په دې لویه وچه کې د نفتو، سروزرو، سپینو زرو، مسو او اوسپنې کانونه شته دي، دا سیمه د نفتي منابعو د درلودلو له پلوه هم د پاملرنې وړ ده. یو د هغو عواملو څخه چې د هسپانویانو او پرتگالیانو پام یې د دې لویې وچې د نیولو لپاره را واړاوه، هغه د قیمتي فلزاتو لکه سروزرو او سپینو زرو شتوالی وه، چې د سپینو زرو زیاتره کانونه په مکسیکو او د بوکسیتو (د المونیمو د تولید لپاره استعمالیږي) په جامیکا کې دي.د نفتو د صنعت ډول ډول کانونه، د فلزاتو ویلې کول او د مسو مهم کانونه هم د چیلي په هیواد کې د یادونې وړ دي. په جنوبي امریکا کې د صنایعو پراختیا خپل لومړني پړاوونه وهي.

د نفتو چڼ ځای

د کارخانو یو تصویر

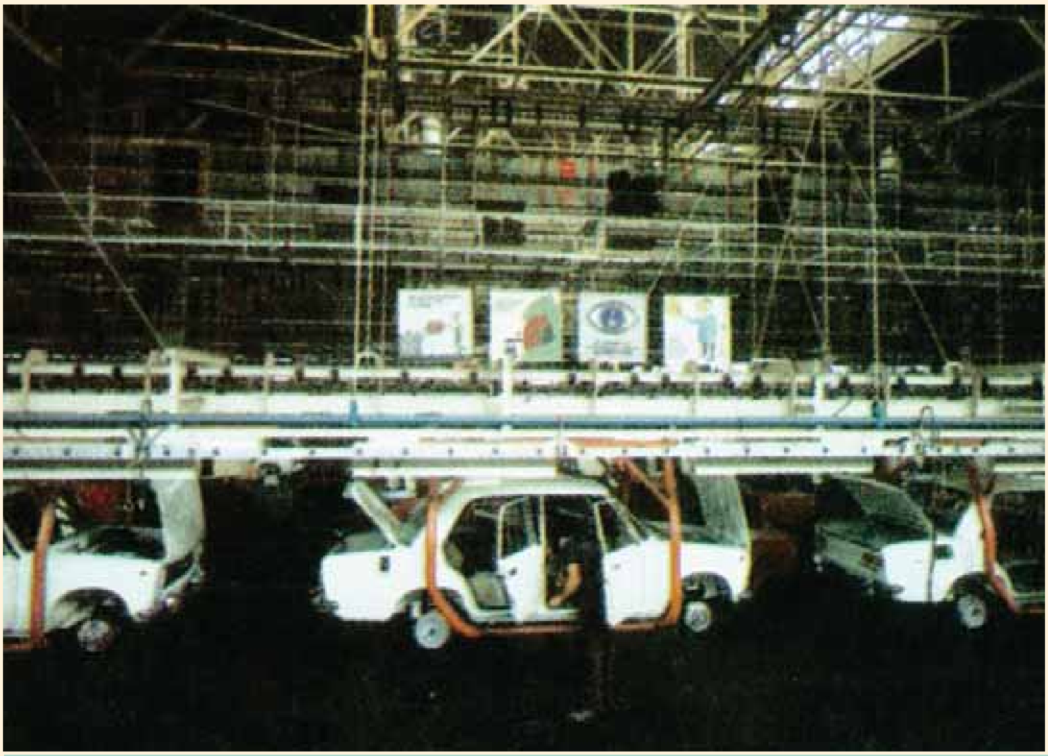

د ټولګي د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د شمالي امریکا او جنوبي امریکا اقتصاد د کرنې، مالدارۍ، کانونو او صنایعو له پلوه سره پرتله کړي او پایله دې ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

١ـ د جنوبي امریکا اقتصاد زیاتره په کومو شیانو ولاړ دی؟
٢ـ د جنوبي امریکا ډېر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟
٣ـ د لاتیني امریکا په هیوادونو کې د مالدارۍ او رمو ساتنو د پراختیا دلایل ولیکئ؟
٤ـ د جنوبي امریکا د مهمو کانونو نومونه واخلئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

لاتیني امریکې ته د هسپانویانو او پرتګالیانو د مهاجرت په هکله یو مطلب د ښوونځي له کتابتون او یا نورو سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره په خوکرښو کې ولیکئ، او د جغرافیې د لوست په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

۲ ، ۲ دشمالي امريکا د مواصلاتي جغرافيې په هکله څه پوهيږئ؟

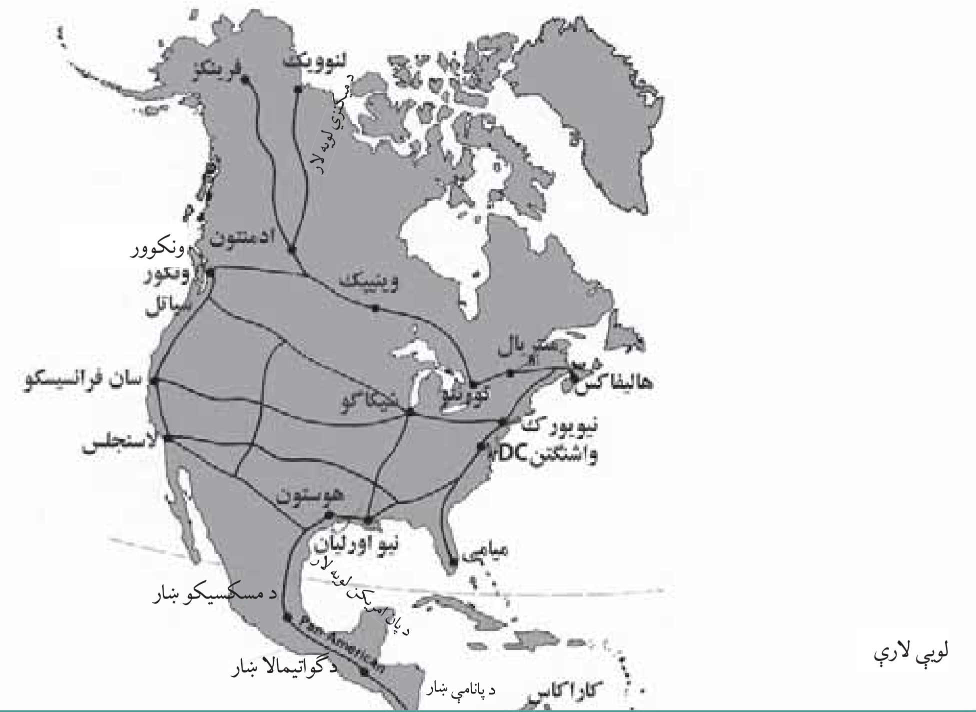

د شمالي امريکا مهمې لويې لارې

ستاسې له نظره د شمالي امريکا د مواصلاتي لارو اهميت په څه کې دي؟

مواصلاتي جغرافيه د سوداګريزو مهمو بندرونو، ښارونو او سيمو ترمنځ د اړيکو له مطالعې څخه عبارت ده، چې په دغه تګ لوري باندې د سوداګرۍ مالونه (واردات او صادرات) او د مسافرينو تګ او راتګ کيږي. او مختلف ډولونه لري.

د امريکا مواصلاتي لارې کولاې شو تر دوو بيلو عنوانونو لاندې مطالعه کړو.

شمالي امريکا

۱ـ ځمکني مواصلات:

شمالي امريکا د اوسپنو او لويو لارو ډيرې ګڼې کرښې لري، چې ټول ښارونه، دکانونو د راايستنې مرکزونه، صنعتي او لګښتي مرکزونه او د هيوادونو بندرونه يې سره نښلولي دي، يعنې د شمالي امريکا د هيوادونو د اوسپنو کرښې او لويې لارې په خپلو منځنو اوهم د منځنۍ امريکا د بحر الکاهل دغاړې هيوادونو سره نښتي دي، چې له هغو څخه په ګټه اخيستنې سره کولای شو د دټولوهيوادونو سره سوداګريزې او سفري اړيکې ټينګې کړو.

د لوېې لارې تصوير

۲_ د اوبو مواصلات

د ارام او اتلانتيک د سمندرونو ترمنځ د شمالي امريکا جغرافيوي مناسب موقعيت او ساحلي مناسبه وتلې او ننوتلې برخې د دې سبب شوې ترڅو، بندرونه، سوداګري او د بېړۍ چلونې فن په دې سيمو کې پرمختګ وکړي، او د نړۍ له سلو څخه زيات هيوادونو سره سوداګري وکړي. همدارنګه د سيندونو د اوبو له لاروپه ګټې اخيستنې سره کولای شي دهيواد په دننه او هم دهغو له لارې د اوبو د نړيوالو لارو سره اړيکې پيدا کړي.

ج- هوايي مواصلات

له دې ترانسپورت څخه زياتره په ليرې واټنونو د مسافرينو او هغو مالونو د وړنې لپاره چې درانده نه وي او ارزښت يې ډير وي ګټه اخيستل کيږي. د امريکا د متحده ايالاتو او کانادا د هيوادونو لويې ترانسپورتي کمپنۍ د ډيرو لويو او وړو الوتکو په لرلو سره د هيواد په دننه اوبهر کې په ترانسپورتي برخه کې فعاليت کوي.

د هوايي ډګر تصوير

د_ د پايپ لين پواسطه وړل

د دې وسيلې په واسطه زياتره مايعات له ضايعاتو پرته په ډېره چټکۍ سره د لګښت مرکزونو ته وړل کيږي. دې وسيلې زياتره دشمالي امريکا په هيوادونو کې پراختيا موندلې او د نفتو، ګازو او اوبو د وړلو لپاره ورڅخه ګټه اخيستل کيږي. د تکزاس ـ نيويارک دګاز پايپ لين د امريکا د متحده ايالاتو ډېر اوږد او مهم پايپ لين دی. په کاناډاکې هم د هيواد د لويديځ يعنې د البرتا د ايالت او دهغه د شاوخوا سيمو څخه نفت اوګاز د پايپ لينونو په واسطه د لګښت مرکزنوته وړل کيږي.

د طبيعي ګاز پايپ لين

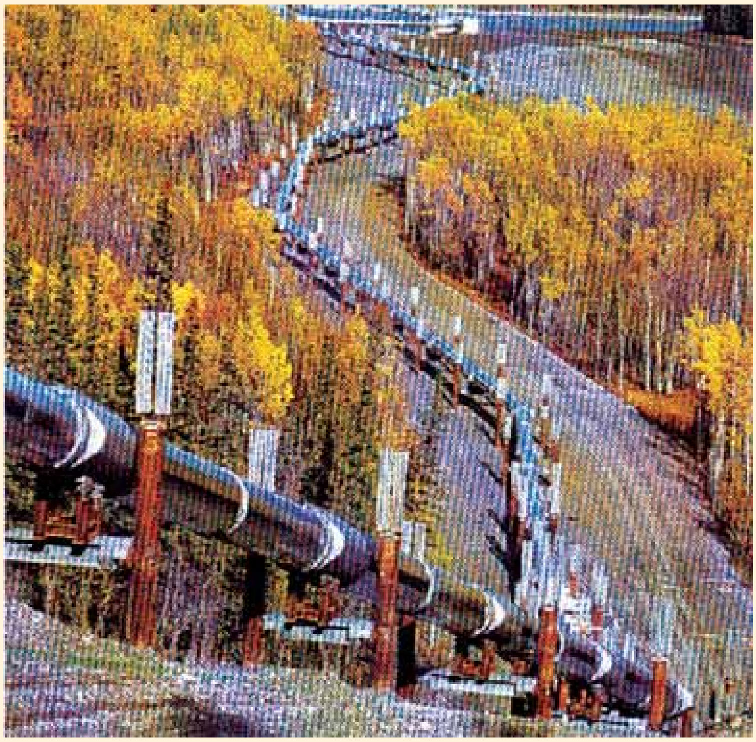

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه کسیزه ډلو کې تنظیم شي او د ورکړ شوي نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره دې له یو بل سره مشوره وکړي، چې د امریکا په متحده ایالاتو کې د شیکاګو سوداګریزه صنعتي ښار(د مشیګان د جهیل په جنوب لویدیځه غاړه کې) د اوسپنو د کرښو او لویو لارو په وسیله له کومو بندرونو او ګاونډیو هیوادونو سره نښلول شوی دی، او د خپل فعالیت پایلې دې ټولګي والوته ووایي.

پوښتنې

۱ـ مواصلاتي جغرافیه تعریف کړئ.
۲ـ دمتحده ایالتونو د اوسپنې کرښې د کومو هیوادونو د اوسپنو له کرښو سره نښلول شوي دي؟
۳ـ د شمالي امریکا جغرافیایي موقعیت د دریو سمندرونو ترمنځ د کوم ډول ترانسپورت د پرمختیا سبب شوی دی؟
٤ـ دشمالي امریکا کوم لوی سیندونه د بیړۍ چلولو وړ دي؟
٥ـ د هوایي ترانسپورت څخه زیاتره د څه لپاره کار اخیستل کیږي؟
٦ـ د پایپ لین د ترانسپورت ارزښت توضیح کړئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

له ورکړ شوي نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره که وغواړو چې د امریکې متحده ایالاتو د الاسکا له ایالت څخه د لویو لارو په وسیله د پانامې هیواد ته سفر وکړو د کومو هیوادونو څخه باید تیرشوو. په دې هکله خپل معلومات ولیکئ.

دوه دیرشم لوست

۲_ جنوبي امریکا

د جنوبي امریکا مهمې لویې لارې

ولې د جنوبي امریکا په لویه وچه کې ځمکني ټرانسپورټ ښه وده او پرمختګ نه دی کړی؟

ـ په دې لویه وچه کې طبیعي عوامل د ارتباطي لارو خنډ ګرځي. د انديز د غرونو لړۍ له یوې خوا او د امازون پراخو ځنګلونو له بلې خوا د ګړو ګټو لرونکو هیوادونو د ټرانسپورټي لارو پراختیا لږه ممکنه کړېده. د جنوبي امریکا هیوادونه دځمکنیو لارو له پلوه بې وزلي دي.

د ځمکنۍ لارې یو تصویر

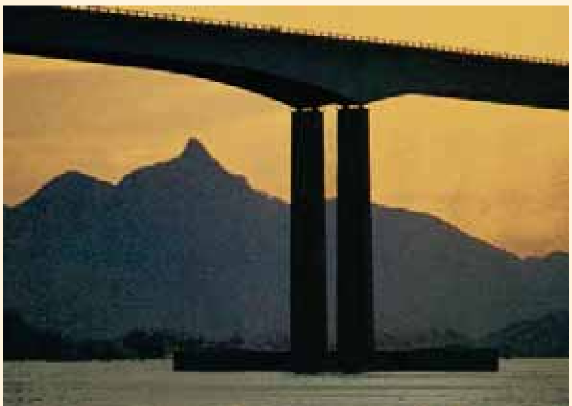

الف ـ ځمکني مواصلات

په جنوبي امریکا کې د اوسپنو کرښې زیاتره په دوو ګڼ میشتو سیمو کې یعنې د برازیل د قهوې په تولیدي سیمې د ریودو ژنیرو په شاوخواکې او د پامپاس په حاصل خیزه سیمې د بونس ایرس په شاوخواکې پراختیا موندلې.

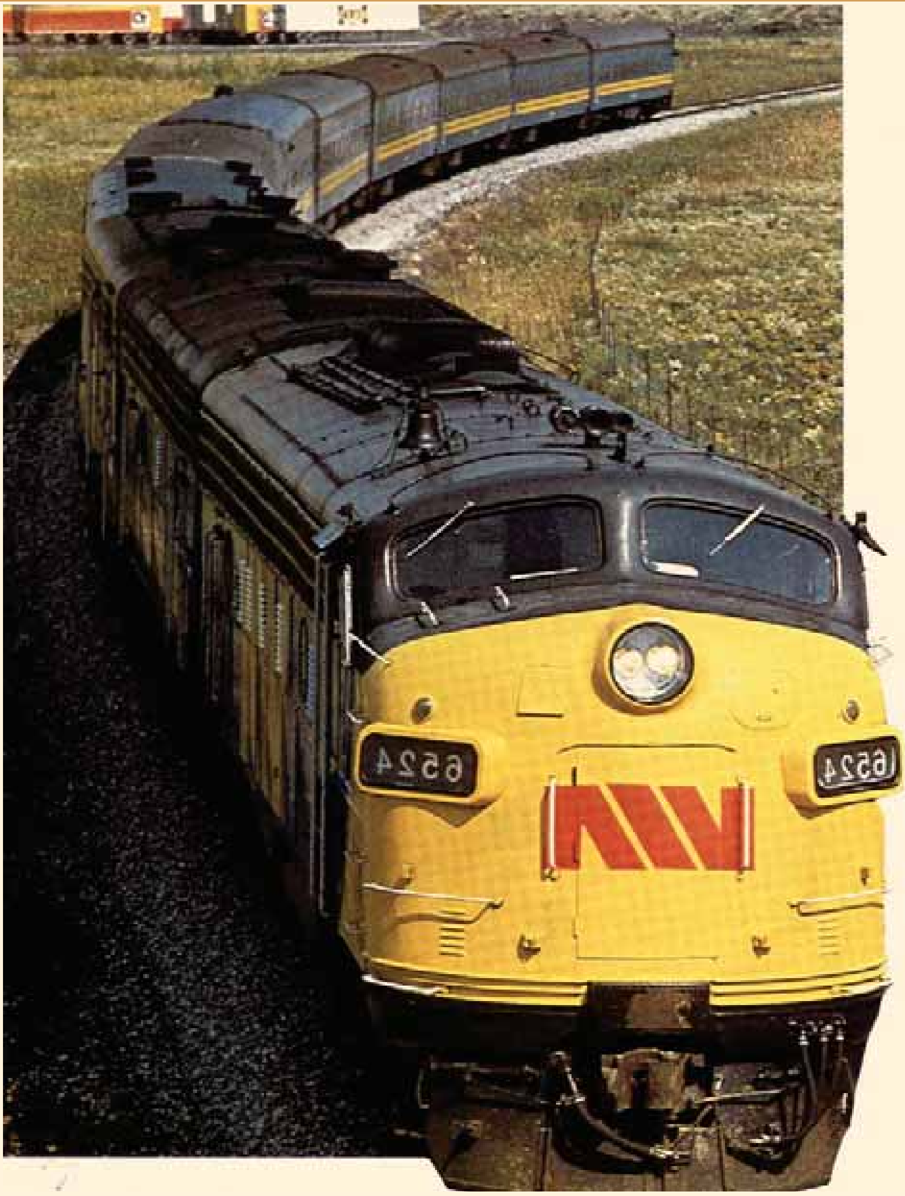

سرکونه او لویې لارې

د جنوبي امريکا د اوسپنو مهمې کرښې په لاندې ډول دي:

۱ـ د ارجنتاين او چيلي د هيوادونو ترمنځ د اوسپنو سراسري ليکه.

۲ـ د ارجنتاين له هيواد څخه د بوليويا هېواد ته اوسپني ليکه.

۳ـ له ارجنتاين څخه د برازيل هيواد ته د ختيځ سواحل د اوسپنې لار.

٤ـ له بوليويا څخه د چيلي هيواد ته د اوسپنې کرښه

د پان امريکن په نامه لويې لارې چې د جنوبي امريکا د زياترو هيوادونو پلازمينې يې سره نښلولې دي،

د جنوبي امریکا له مهمو لویو لارو څخه شمیرل کیږي.

ب ـ د اوبو مواصلات

دجنوبي امریکا هیوادونه داوبو د لارو له پلوه شتمن دي، ځکه زیاتره سیندونه يې په ډیر اوږده واټن د بیړیو چلولو وړ دي. د بیلګې په توګه د امازون سیند د ٤۰۰۰ کیلومترو په واټن د بیړیو چلولو وړ دي. له بلې خوا د جنوبي امریکا ښه جغرافیوي موقعیت د ارام او اتلانتیک د سمندرونو ترمنځ د سمندري ترانسپورت د پراختیا سبب شوی دی. د پانامې کانال چې د اتلانتیک او ارام سمندرونه سره نښلوي، اوږدوالی يې ۸۲ کیلومتره دی چې د ځانګړې ستراتیژیکي او اقتصادي ارزښت درلودونکی دی.

په جنوبی امریکا د یوه بندر تصویر

ج_ هوايي مواصلات

د ځمکنيو لارو د پراختيا محدوديت د دې سبب شوی چې د جنوبي امريکا ډېر هيوادونه هوايي لاروته زياته پاملرنه وکړي. پر نړيوالو هوايي کرښو سربېره چې ورځخه گټه اخيستل کيږي د دننيو اړيکو زياته برخه هم په ځانگړي ډول د برازيل او ارجنتاين په هيوادونوکې چې پراخوالې يې ډېر زيات دی، د هوا له لارې سرته رسيږي.

د هوايي ډگر يو تصوير

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په پنځه کسيزه ډلوکې تنظيم شي او هره ډله دې د جنوبي امريکا د ځمکني ترانسپورت د ستونزو په هکله په خپل منځ کې بحث وکړي او د خپل بحث پايلې دې ټولگي والوته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱_ هغه طبيعي عوامل چې د جنوبي امريکا د ځمکنيو لارو د پراختيا په مخ کې خنډ گرځيدلي وواياست؟

۲_ د جنوبي امريکا د اوسپنو ليکي زياتره په کومو سيموکې جوړې شوې دي؟

۳_ ولې په جنوبي امريکاکې د اوبو ترانسپورت د ځمکني ترانسپورت په پرتله پرمخ تللی دی؟

٤_ په جنوبي امريکاکې د هوايي ترانسپورت د ډيرې پرمختيا علتونه کوم دي. ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د جنوبي امريکا ترانسپورتي نقشه په غور سره مطالعه کړئ او ووياست، که چيرې وغواړو د ارجنتاين دهيواد له پلازمينې بونس ايرس څخه دچيلي دهيواد پلازمينې سانتياگوته سفر وکړو د کومو مواصلاتي کرښو څخه گټه اخيستلای شو.

د امریکا د څپرکي لنډیز:

ـ امریکا یوازنۍ لویه وچه ده چې دشمال له قطب څخه د جنوب تر قطب پورې اوږده پرته ده.
ـ د امریکا لویه وچه په ۱۴۹۲م کال کې د کرستف کولمب په واسطه کشف شوې ده هغه بل سړې چې دې لویې وچې ته یې سفر وکړ امریکو سپو چې وه چې د دې لویې وچې نوم (امریکا) هم د نوموړي شخص له نوم څخه اخیستل شوی دی.
ـ دامریکا د لویې وچې غرونه په دوو برخو ویشل شوي، لکه د اپالاش لړ لوړ زاړه غرونه او د راکي او اندیز لوړ او ځوان غرونه.
ـ دشمالي امریکا ډیر لوی سیند میسي سي پي دی چې د مکسیکو په خلیج کې توییږي او دبیړیو چلولو وړ هم دی.
ـ د نړۍ د اوبو ډیر ډک سیند امازون دی. چې په جنوبي امریکا کې بهیږي او د بیړیو چلولو وړ دی.
ـ د شمالي امریکا لوی جهیلونه د سوپریر، میشیګان، هورن، ایري او انتاریو پنځګوني جهیلونه دي. چې د هغو اوبه خوږې دي، د نړۍ ډیر لوړ جهیل تي تي کاکا په جنوبي امریکا کې دی.
ـ دا لویه وچه د خپل جغرافیایي موقعیت په سبب د نړۍ د ډول ډول اقلیمونو او ډول ډول نباتاتو لرونکې ده.
ـ د دې لویې وچې اصلي اوسیدونکي سره پوستکي دي، او د امریکا سپین پوستکي اصلا اروپایي مهاجرین دي.
ـ د شمالي امریکا د نفوسو ډک ښار نیویارک او د جنوبي امریکا بونس ایرس دی.
ـ د امریکا سمندرګي (بحیرې) اقتصادي او استراتیژیکي ارزښت لري.
ـ د پانامې کانال د اوبو له ګڼه ګوڼې ډکه لاره ده، چې د اتلانتیک سمندر د بحر الکاهل سره نښلوي.
ـ د دې لویې وچې ښه موقعیت د دوو سمندرونو (اتلانتیک او ارام) ترمنځ د زیاتو خلیجونو د منځته راتللو سبب شوی دی چې لوی یې د مکسیکو خلیج دی.
ـ د امریکا په لویه وچه کې ۵۱ سیاسي واحدونه شته، چې له هغو څخه یې ۳۵ خپلواکه هیوادونه دي.
ـ د امریکا لویه وچه د دوو کلتورونو لرونکې ده، چې په شمالي امریکا کې انګلوساکسون اویه جنوبي امریکا کې لاتین دي.
ـ یو دهغو علتونو څخه چې د شمالي امریکا د اقتصادي ودې سبب شو له دوهمې نړیوالې جګړې څخه د هغې لیریوالی و، چې په نوموړې جګړه کې د زیاترو اروپایي هیوادونو صنایع ویجاړې شوې، خو د امریکا متحده ایالات په نړۍ کې د هغو یوازنی پوره کوونکي وو.
ـ د امریکا د لویې وچې جغرافیایي موقعیت چې د دوو سمندرونو اتلانتیک او الکاهل ترمنځ پرته

ده، د دې سبب شوی چې د اوبو ترانسپورت پکې زیات پرمختګ وکړي. همدارنګه د مسافرینو او هغو مالونو د وړلو لپاره چې حجم یې لږ او ارزښت یې ډیر وي له هوایي ترانسپورت څخه کار اخیستل کیږي.

څلورمه ګڼه جدول: د امریکایي هیوادونو جغرافیایي ځانګړتیاوې (د مطالعې لپاره)

ګڼه	هیوادونه	پلازمېنه	پراخوالی په کیلو متر مربع	نفوس په ۲۰۰۲م کال کې	موقعیت
۱	آرجنتاین	بوئنوس آیرس	۲۷۸۰۰۹۲	۳۸۹۷۱۰۰۰	جنوبي امریکا
۲	آنتی ګوا باربودا	سنت جونز	۴۴۲	۷۸۲۰۰	منځنۍ امریکا
۳	اروګوای	مونته ویدئو	۱۷۶۲۱۵	۳۲۶۶۰۰۰	جنوبي امریکا
۴	اکوادور	کیتو	۲۷۲۰۴۵	۱۳۴۱۹۰۰۰	جنوبي امریکا
۵	السوادور	سان سالوادور	۲۱۰۴۱	۶۹۹۱۰۰۰	منځنۍ امریکا
۶	د امریکا متحده ایالتونه	واشنګټن‌ډي‌سي	۹۳۶۳۳۶۴	۲۹۹۳۳۰۰۰۰	شمالي امریکا
۷	باربادوس	بریج تاوان	۴۳۰	۲۷۰۰۰۰	منځنۍ امریکا
۸	بهاما	ناسائو	۱۳۹۳۹	۳۲۷۰۰۰	منځنۍ امریکا
۹	بلیز	بلموپان	۲۲۹۶۵	۳۰۱۰۰۰	منځنۍ امریکا
۱۰	بولیوی	لاپاز اوسوکر	۱۰۹۸۵۸۱	۹۳۵۴۰۰	جنوبي امریکا
۱۱	پاراګوای	اسون سیون	۴۰۶۷۵۲	۵۹۹۳۰۰۰	جنوبي امریکا
۱۲	پانامه	پاناماسټي	۷۵۵۱۷	۳۱۹۱۰۰۰	منځنۍ امریکا
۱۳	پیرو	لیما	۱۲۸۵۲۱۶	۲۷۵۴۴۳۰۵	جنوبي امریکا
۱۴	ترینیداداوتوباکو	پرت آو اسپاین	۵۱۲۸	۱۳۰۱۰۰۰	جنوبي امریکا
۱۵	جامایکا	کینګستون	۱۰۹۹۱	۲۶۶۷۰۰۰	منځنۍ امریکا
۱۶	دومنیکا	روسو	۷۵۱	۶۹۵۰۰	منځنۍ امریکا
۱۷	دومینکن	سانتودومینګو	۴۸۶۷۱	۹۰۲۱۰۰۰	منځنۍ امریکا
۱۸	سنت کیتس ورنویس	باستر	۲۶۱	۴۹۱۰۰	منځنۍ امریکا
۱۹	سنت لوسیا	کاسترس	۶۱۷	۱۶۵۰۰۰	منځنۍ امریکا
۲۰	سنت وین سنت وګرنادین	کنګزتاون	۳۸۹	۹۶۸۰۰	منځنۍ امریکا

گڼه	هیوادونه	پلازمېنه	پراخوالی په کیلو متر مربع	نفوس په ۲۰۰۲م کال کې	موقعیت
۲۱	سورینام	پاراماریبو	۱۶۳۲۶۵	۵۰۲۰۰۰	جنوبي امریکا
۲۲	چیلي	سانتیاګو	۷۵۶۶۲۶	۱۶۴۳۶۰۰۰	جنوبي امریکا
۲۳	کاستاریکا	سان خوزه	۵۱۱۰۰	۴۲۷۴۰۰۰	منځنۍامریکا
۲۴	کاناډا	اوتاوا	۹۹۷۰۶۱۰	۳۲۵۴۷۰۰۰	شمالي امریکا
۲۵	کلمبیا	بوګوتا	۱۱۴۱۷۴۸	۴۳۵۹۳۰۰۰	جنوبي امریکا
۲۶	کیوبا	هاوانا	۱۱۰۸۶۱	۱۱۲۹۴۰۰۰	منځنۍامریکا
۲۷	ګریناډا	سنت جوزجز	۳۴۴	۱۰۷۰۰۰	منځنۍامریکا
۲۸	ګواتیمالا	ګواتیمالاستي	۱۰۸۸۸۹	۱۳۰۱۹۰۰۰	منځنۍامریکا
۲۶	ګویان	جورج تاون	۲۱۴۹۶۹	۷۵۶۰۰۰	جنوبي امریکا
۳۰	مکسیکو	مکسیکو ستي	۱۹۵۸۲۰۱	۱۰۴۰۳۸۰۰۰	منځنۍامریکا
۳۱	نیکاراګوا	ماناګوا	۱۳۰۷۰۰	۵۲۳۳۰۰۰	منځنۍامریکا
۳۲	ونیزویلا	کاراکاس	۹۱۲۰۵۰	۲۷۲۱۶۰۰۰	جنوبي امریکا
۳۳	هایتی	پورتوپرنس	۲۷۷۵۰	۸۸۰۸۰۰۰	منځنۍامریکا
۳۴	هاندوراس	تیګوسیګالپا	۱۱۲۴۹۲	۷۳۲۷۰۰۰	منځنۍامریکا
۳۵	برازیل	برازیلیا	۸۵۴۷۴۰۴	۱۸۶۷۷۱۰۰۰	جنوبي امریکا

جغرافيايي اصطلاحات

الف:

ابنا[ء]:

د اوبو نرى طبيعي بهير دى چې دوه لويې اوبه (سمندر يا سمندرگى) سره نښلوي لکه دجبل الطارق ابناء.

اتازوني:

فرانسويانو د امريکا د متحده ايالاتو هيواد د اتازوني په نوم ياد کړى دى.

استعمار:

په نننۍ اصطلاح د ابادۍ په نوم د کمزورو هيوادونو په چارو کې د ځواکمنو هيوادوو لاس وهنې ته ويل کيږي.

اوريشيا:

دا اصطلاح د اسيا او اروپا له دوو کلمو څخه اخيستل شوې ده، او دواړه لويې وچې تر يو عنوان لاندې د اوريشيا په نوم ياديږي، ځکه دواړه سره نښتې دي.

اورغورځوني (اتشفشان):

د ځمکې په قشر کې د مگما Magma د ويلې شوو موادو در راوتلو خولى دې چې په زيات فشار خپله لاره د ځمکې د سطحې په لور پرانيزي او د لاوا ويلې شوي مواد ورڅخه راوځې.

پامپاس:

د جنوبي امريکا د ډيرو او لوړو وښو لرونکو جلگو ته ويل کيږي چې د جنوبي امريکا په منځنيو عرض البلدونو کې د اتلانتيک له سمندر څخه د انديز تر غرونو پورې غزيدلې ده او د برازيل له جنوب څخه تر اوروگواى او ارجنتاين پورې پرته ده. اوس د دې جلگو پراخه سيمې د غنمو، جوارو، وريجو او کتان کروندو نيولې دي او مالدارۍ هلته ډيره پراختيا موندلې ده. د پامپاس اصطلاح د جنوبي امريکا د نورو جلگو لپاره هم استعماليږي.

تروپيک(استوايي آب او هوا):

هغه اب او هوا چې د استوا د کرښې دشمالي عرض البلد د پنځو درجو او د جنوبي عرض البلد د لسو درجو (د سمندرونو د شتوالي له امله) ترمنځ شته، د هغو له ځانگړتياو څخه د کال په اوږدو کې يو شانته زياته تودوخه، د ځانگړو فصلونو نشتوالى، او ډير باران دى. لمر د کال په اوږدوکې تل عمود اويا عمودته نږدې لگيږي. هميشنى لنده بل اوگڼ ځنگلونه د دې أب اوهوا نورې ځانگړتياوې دي.

تکتونيک:

د ځمکې دننه ټولو قواووته ويل کيږي، چې دځمکې په قشر کې د طبيعي پديدو د منځته راتلو لکه اورغورځونې، زلزلې اونورو د منځته راتلو سبب کيږي.

تمدن:

ښاري کيدل، د ښاري دودونو او دستورونو سره عادت کول او خپل د هوساينې او پرمختگ د وسايلو برابرولوته تمدن وايي.

توريست:

له تاريخي پلوه د فرانسوي اشرافو بچيانوته چې د زده کړې او د ژوندانه د تجربو د حاصلولو لپاره به په سفر تلل توريست ويل کيده. د توريست اصطلاح د ۱۹ م پيړۍ راهيسې رواج شوې او وروسته دا اصطلاح په فرانسه کې د هغه چا لپاره پکار يوړل شوه چې د تفريح او د خپل وزگار وخت د تيريدو لپاره به يې په فرانسه کې سفر کاوه د غه ډول سفرونوته وروسته د نړۍ گرځيدونکو يا توريزم اصطلاح استعمال شوه.

تندرا:

روسي کلمه ده چې د روسيې دشمال له ونو پرته سيمو ته ويل کيږي چې ژمى يې سوړ او اوږد دى، اوړى يې ډير لنډ او د تودوخي درجه يې له لسو درجو څخه کښته وي، په همدې لنډه موده کې د ځمکې د مخ کنگلونه ويلې کيږي او

نباتات لکه خزه او ګلسنګ وده کوي.

ټاپو وزمه(جزیره نما):

د وچې یوه برخه ده چې په اوبو کې ننوتلې وي او درېو خواوته یې اوبه وي.

ټاپو(جزیره):

د وچې یوه ټوټه چې د سمندر، سمندرګیو، جهیلونو او سیندونو په منځ کې پرته وي.

جمهوري:

هغه حکومت چې په هغه کې د دولت مشر د خلکو لخوا د یوې ټاکلې مودې لپاره غوره شي.

جیلوجیکي لومړۍ دوره:

دغې دورې د ۲۷۵ څخه تر ۲۳۰ میلیونو کلونو مخکې دوام درلود چې په هغې کې د اسیا او اروپا لوی غرونه او د شمالي امریکا د اپلاش غرونه تشکیل شوي دي.

جهیل:

پراخو ولاړو اوبو ته چې د وچې په واسطه په طبیعي توګه را چاپیره شوي وي یعنې څلورو خواوته یې وچه وي جهیل ویل کیږي.

څوکه(قله):

د غره ډیرې لوړې نقطې ته څوکه وایي، لکه د بابا د غره لوړه څوکه چې شاه فولادي ده.

څپې:

د سمندرونو یا سمندرګیو د اوبو یوه برخه چې د بادونو د لګیدو په سبب په حرکت راځي او د سواحلو خواته پرمخ ځي، د څپې لوړې برخې ته اوج او ټیټې برخې ته یې نشیب وایي.

ځوان غرونه:

هغه غرونه چې د جیولوجی په دریمه دوره کې منځته راغلي دي. دا غرونه لوړ، غاښې غاښې، زیات ځوړې، تیرې څوکې او ژورې درې لري لکه په افغانستان کې د هندوکش غرونه، په امریکا کې د راکي او اندیز غرونه او په اروپاکې د الپ د غرونو لړۍ.

ځروبی(ابشار):

له لوړو څخه کښته داوبو راتویدلو ته وایي. چې د سیندونو په بهیر کې منځته راځي لکه د انجیل ځروبی د ونزویلا په هیواد کې.

خلیج:

په وچه کې د ژورو پراخو اوبو ننوتلو څخه عبارت دی چې له درېو خواوویه وچې او له یوې خوا په اوبو پورې نښتې وي.

د سیند حوزه:

هغه سیمه چې هلته اصلي سیند د خپلو ټولو مرستیالانو سره بهیږي.

زلزله:

د ځمکې د قشر (پوټکی) ناڅاپي احساسوونکې او چټکه لړزه ده چې د راټولې شوې انرژۍ د ازادیدو او د مګما د قوي فعالیتونو اویا د ځمکې لاندې طبقاتو د نورو عواملو له امله منځته راځي اوکیدای شي د ځمکې پرمخ د زیاتو بدلونونو او نورو مالي او ځاني ډیرو تاوانونو سبب شي.

زاړه غرونه:

هغه غرونه چې د پالیوزویک په دوره کې منځته راغلي دي لږ لوړوالی، ګنبځي بڼه، لږ ځوړې، لږې ژورې درې لري. لکه په شمالي امریکاکې د اپلاش غرونه.

سیند:
د اوبو بهیدلوته چې په طبیعي توګه ټول کال یا د کال په یوه موده کې په یوه لوري رواني وي سیند ویل کیږي. سیندونه معمولاً د سمندرګیو، سمندرونو، جهیلونو، یا تلاقونو یا نورو سیندونو په لور بهیږي. هغه تګ لوري ته چې سیند بهیږي ورته د سیند بستر وايي.

سمندري بندر:
د سمندر پر غاړه ښار دی چې بیړۍ هلته لنګر اچوي او د سوداګریزو مالونو وړل او راوړل هلته ترسره کیږي.

سمندري بهیر:
د سمندر د سطحې د اوبو سورور(عریض) بهیر دی چې په دوه غوره برخو، تودو او سړو اوبو ویشل کیږي د یو بهیر لپاره د سړو او تودو اوبو د بهیر اصطلاح استعمال د شاوخوا د اوبو د حرارت په پرتله دی. لکه د ګلف ستریم او کوروشیو د تودو اوبو بهیر او د هامبولت(پیرو)، لابرادور او منګویلا د سړو اوبو بهیر.

ساحل:
د سیند د اوبو د سطحې او د وچې ځمکې ترمنځ ګډه پوله ده یا د اوبو او وچې ترمنځ بیلوونکی حد دی.

سرچینه:
هغه ځای چې سیند ورڅخه پیل کیږي.

سب تروپیک:
هغه اب او هوا چې په اوړي کې وچه اوپه ژمي کې مرطوبه او معتدله وي.

ستراتیژیکه سیمه:
له هغې سیمې څخه عبارت ده چې د سیاسي، نظامي او اقتصادي له پلوه ځانګړی ارزښت ولري.

صخره:
د تیګو او ډبرو مجموعې ته ویل کیږي چې د یو یا څو ډولونو منرالونو څخه منځته راغلې وي.

طغیان(مستیدل):
داوبو ناڅاپي زیاتوالی یا د سیندونو سیلابي کیدلو ته وایي چې د زیاتو اورښتونو یا د واورو د چټکې ویلې کیدنې په سبب منځته راځي.

طول البلد:
هغه کرښې چې د شمالي او جنوبي قطب ترمنځ امتداد لري اوپه عرض البلدونو عمودې وي.

طبیعي منابع:
هغه د ګټې اخیستنې وړ منابع چې خدای تعالی(ج) د انسانانو په واک کې ورکړي دي لکه کانونه، حاصل خیزه خاورې، ځنګلونه، د اوبو قوه، سمندري حیوانات او داسې نور.
اوس طبیعي منابع په دوو غوره ډلو لګښتي او نوي کیدونکو (د بیا ګټې اخیستنې) وړ ویشل شوي دي د بیا ګټې اخیستنې منابع، نوې کیږي او بیا بیا د ګټې وړ وي لکه د بادونو او له لمر څخه لاس ته راغلې انرژي او هغه منابع چې د یو ځلې ګټې اخیستنې وړ دي لکه د ډبرو سکاره، نفت او طبیعي ګاز.

عرض البلد:
د استوا کرښې سره موازي دایرې دي چې ختیځ او لویدیځ لوري لري او د طول البلد په دایرو عمودې وي لویه دایره یې د استوا کرښه او ډیره کوچنۍ یې د ۹۰ درجو دایره ده.

غرب الهند:
دا اصطلاح لومړی ځل د کارابین په سمندرګیو کې د پرتو ټاپوګانو لپاره استعمال شوه. دا ټاپوګان د لوی انتیل(کیوبا، بهاما، دومنکین، هایتي) او کوچني انتیل(ترینیداد او توباګو) څخه عبارت دي.

غرنۍ آب او هوا:
د غرنيو سيمو ځانګړې اب او هوا ده چې لوړوالی (ارتفاع) پکې ټاکلی رول لري، په دې آب او هواکې هوا سړه او معمولا په ژمي کې واورې او باران اوري.
فدرال:
د هغو حکومتونو ځانګړتیا ده چې د خپلواکو ایالتونو د یو والي په صورت کې تشکیل شوي وي او په سیاسي او نظامي چاروکې د مرکزي حکومت تابع وي.
قطبي اقلیم:
هغه ډول اقلیم ته ویل کیږي چې ډیره سړه اوکنګل آب او هوا لري. دا ډول اقلیم د شمالي او جنوبي قطبي سیمو ځانګړی اقلیم دی.
کانال:
د سیندونو، سمندرونو او سمندرګیو ترمنځ د انسان په وسیله د وچې کیندل د حمل او نقل د اسانولو لپاره.
ګورنرجنرال(فرماندارکل):
په یوه هیواد یا ایالت کې اداري لوړ مقام دی چې د انګلستان د هم ګټو(مشترک المنافع) هیوادونو په منځ کې تشریفاتي اړخ لري.
ګلف ستریم:
د تودو اوبو بهیر د مکسیکو د خلیج څخه له تیریدو وروسته دکانادا تر سواحلو پرمخ ځي، او بیاپې لوری د اروپا خواته بدلون مومي او د شمال لویدیځې اروپا د اوبو د تودیدلو سبب کیږي.
لویه وچه(**براعظم**):
د سمندرونو، سمندرګیو، غرونو ترمنځ لویې وچې ته براعظم وایي لکه د اسیا، اروپا، افریقا، امریکا، استرالیااو اقیانوسیې او انتارکتیکا لویې وچې.
مدو جذر:
د سمندرونو، سمندرګیو، خلیجونو او جهیلونو د اوبو منظم او یا پرله پسې دوره یې پورته کیدل او ښکته کیدل چې د سپوږمۍ او لمر د جاذبې د قوې په علت په ۲٤ ساعتونو کې دوه ځلې تکرارکیږي.
معتدله سیمه:
داسیمه د شمالي او جنوبي عرض البلدونو د ۲۳،٥ او ٦٦،٥ درجو ترمنځ پرته ده او دکال د څلورو فصلونو شتوالی د دې سیمې له مهمو ځانګړتیاوو څخه دی.
مصب:
هغه ځای دی چې هلته د سیندونو اوبه سمندرګیو، سمندرونو، جهیلونو یا لوی سیند ته تویږي.
مرستیال:
هغه کوچني سیندونه چې اوبه یې د ښي یا چپ اړخ څخه لوی سیند ته تویږي.
مستعمره:
هغه سیمه یا هیواد چې د پردي دولت له خوا نیول شوي وي.
هم ګټي(مشترک المنافع) هیوادونه:
د هیوادونو ځانګړتیاوې چې په یوه ډول سره یې یو والی کړی وي او د یووالي مهمه ځانګړتیاو یې اقتصادي عامل دی لکه د انګلستان د هم ګټو هیوادونو ټولنه.
وادي:
د دوه غرونو ترمنځ نسبتا پراخه ساحه ده چې هلته سیند بهیږي او د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو د ژوند لپاره یې ښه شرایط برابر کړي وي.
یخچال:
د همیشني کنګل پنډې او لویې کتلې دي.